

ЛБ 6 430 / 196

196 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 196

ЛОРЕНС СТЕРН

СЕНТИМЕНТАЛНО ПУТОВАЊЕ

КРОЗ

ФРАНЦУСКУ И ИТАЛИЈУ

превео

ДРАГОМИР М. ЈАНКОВИЋ

0

Бб 430/196

УНИВ. БИБЛИОТЕКА

И. Бр. 45437.3

КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА

КОЛО XXIX. БР. 196.

Сентиментално Путовање

КРОЗ

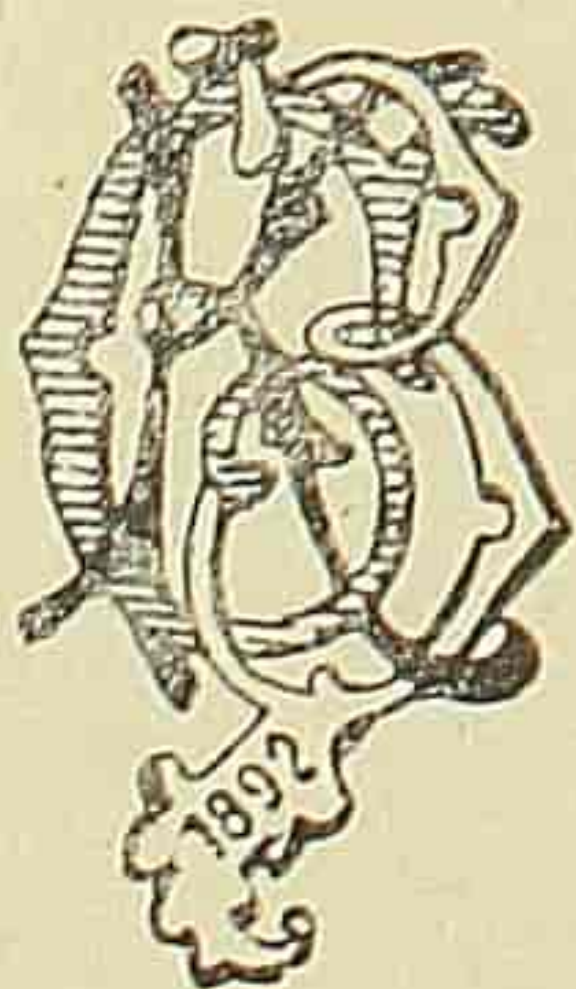
Француску и Италију

НАПИСАО

ЛОРЕНС СТЕРН

С ЕНГЛЕСКОГ ПРЕВЕО

ДРАГОМИР М. ЈАНКОВИЋ

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА ДРАГ. ГРЕГОРИЋА, СТРАХ. БАНА УЛ. 93.

1926.

ЛОРЕНС СТЕРН.

Роџер Стерн, отац славног сина, служио је као поручник у тридесет четвртом пешачком пуку, који је међу последњим енглеским пуковима требао изићи из Фландрије после закључења Утрехтског Уговора. Војска се укрца за Ирску, а кад стиже у Клонмел, пук би распуштен. Баш у том тренутку — 24 новембра 1713 године — прохте се Лоренсу Стерну да се роди. „Мој рођен-дан“, пише он у своме *Мемоару*, „био је кобан по мога сиротога оца, који се са толиким другим храбрим официрима, кад стигосмо, нађе на улици, одбачен као сламка у широки свет, са женом и двоје деце“. Али честити поручник, и ако сам сиромах, био је од добре породице и имао је моћну родбину. Његова мати, госпа са знатним имањем, живела је још непрестано у породичној кући у Елвингтону, близу Јорка, те Роџер оде право тамо.

У току те године, међутим, Војно Министарство нареди да се пук опет образује, те мала породица са пуном ратном спремом одмаршира у Дублин. Отада је живот поручника Стерна непрекидно тумарање од места до места са намученом женом и децом, који су се ревносно потуцали путем по његовом трагу.

Следећи извод из *Мемоара* показује како је несигуран био у то доба опстанак породице једног војника.

„Године 1719 све се опет поремети; пук би упућен са неколико других за острво Вајт да се тамо укрца за Шпанију за поход на Виго. Ми смо пратили пук, те будемо одведени у пристаниште Милфорд а искрцани у Бристол; одатле сувим у Плимут па опет на острво Вајт; тамо, сећам се, остасмо у

¹ Стерн је написао тај *Мемоар* за своју кћер Лидију.

логору неко време пре него што војска уђе у лађе (у том походу, од Бристола до Хампшајра, изгубисмо сиротог Џорама — малишану је било четири године, а умре од малих богиња); за време похода на Вигмоја мати, сестра и ја остасмо на острву Вајту, док се пук не врати у Викло, одакле мој отац посла по нас. — Губитак сиротог Џорама накнадисмо бавећи се на острву Вајту рођењем једне девојчице Ане, која угледа света 23 септембра 1719. Тај мили пупољчић угину у својој трећој години, у дублинским баракама; она је сиротица била, добро је се сећам, нежна, фина састава, неспособна да дуже поживи — као већина дечице мога оца“.

Од Ирске до Енглеске и од Енглеске до Ирске, тамо амо, напред натраг, ишла је одана жена рађајући без престанка и сахрањујући без престанка своју децу. Чак и у ведријим данима путовање, нарочито морем, није без незгода; сам Бог знаће за муке које препати вечита патница Г-ђа Стерн.

Поручник је једнако гуран од Понцијуса до Пилата — од Дублина до Карикфергуса, од Карикфергуса до Лондондери, а одатле до Гибралтара, да учествује у одбрани те чувене стене.

У Гибралтару, при завршетку препирке која „поче због једне гуске“, њега прободу у дуелу неки капетан Филипс. Кад оздрави, (премда ослабљен), од своје опасне ране, буде упућен у Порт-Антонијо на Јамајци, где умре од грознице 1731 године.

Усред пролазних и променљивих сцена о којима је реч у *Мемоару*, поред једнолике и једнобојне матере и те бледуњавае деце што умиру чим се роде, фигура Роџера Стерна једино добија телесну форму и садржај. Његов је портрет оцртан снажним живахним бојама, и очевидно је он делимице оригинал ујака Товија у *Трисшаму Шенди*.

Године 1724 Лоренс, коме је тада било једанаест година, би послан у школу у Халифаксу, где остаде нешто мало после смрти свога оца. „Мој јадни отац“, каже он, „умре у марту 1731 године. Ја оста-

дох у Халифаксу од прилике до краја те године и не могу пропустити да не поменем ову анекдоту о себи и своме учитељу: — он беше наредио да се окречи таваница наше учионице; лествице су још стојале усправно, те се ја попнем на њих и напишем дебелим, великим словима *Лор. Стерн*, због чега ме фамулуз својски ишиба. Мојој матери би то врло криво и рече преда мном, да се то име никад неће избрисати, јер сам ја генијално дете, и она је сигурна да ћу ја доспети до имена и части. Те речи учинише те заборавих батине које извухох". Необична врста педагога, одиста! Тек вероватно да је Стерн узео озбиљно оно што би речено у шали. Корист од имућне породице показа се јасно сад; у том критичном тренутку дечакове каријере, кад он остави школу, јави се неки добри рођак и понуди се да пошаље младог Стерна на универзитет. Он одиста и оде тамо и би примљен у Христов Колеџ у Кембриџу 1733 године. Године 1736 дође он до степена В. А. (лиценцијата књижевности) и оде из Кембриџа у Јорк, где га ујак Др. Џек Стерн, црквени достојанственик, узе у своју заштиту.

У то доба штетна практика клерикалног „шлурализма“ била је у јеку, те је један човек могао имати пуно звања. Врло позната улична песмица, која описује како су се претурила једна кола, тера спрдњу с тим злоупотребама. Стихови казују како се кола изврнуше, — па

Кад попадоше сви у исти пар,
Ректор и декан, каноник, викар,¹
Препуна, мислиш, да су била кола,
Кад тамо никог сем Дра. Бола.

Др. Стерн је био рођени брат овог Др. Бола, он је сједињавао у себи пуно звања и није налазио разлога, што и његов синовац не би учинио тако. Године 1738 он изради своме штићенику да постане парох у Сутону у Јоркшајру, а ускоро му поможе да опет напред коракне.

¹ Црквени чинсви.

Године 1741 Стерн се ожени Јелисаветом Лумле и доби од једног пријатеља своје жене парохију у Сталингтону, опет у Јоркшајру. И од тада па за две десетине живот тог чудноватог свештеника, иако се зна да је његовим суседима изгледао прилично скандалозан, био је од слабе важности за пространи спољни свет.

„Остадох“, каже он, „близу двадесет година у Сутону вршећи службу на оба места. Здравље ми је било одлично. Читање, сликање, свирање и лов били су ми забава“. Како је свирао и гађао, не знамо, али по једном примеру његовог сликања који је репродуковао Фицџералд, његов званични биограф, не бисмо зажелели да видимо више. Као члана неког клуба веселе браће која се проводила под именом „Демонијаци“, Стерн се у велико грешио о достојанствени и озбиљни део својих парохијана.

По свој вероватности књиге су му узимале највише времена, и у добро снабдевеној књижници у Скелтон Кастелу, у кући свог школског друга Џона Хала Стивенсона, могао се Стерн увек затећи. Последице отуд виде се у његовим списима који изобилују доказима лектире и простране и ретке. Негову периоду његове сеоске забачености прећићемо брзо. Године 1745 роди му се ћерка Лидија, али одмах и премину. Године 1747 појави се на свет друга девојчица, па и њу крстише Лидија. Кад одрасте, она је задобијала све више места у очевој наклоности, и најлепшу страну његову видимо у правој природној љубави коју он показује према својој ћерци. То је била она којој је он посветио свој *Мемоар*, а на њој је било да као *Madame de Medalle* изда посмртна *Писма* свога оца.

Односи Стернови са женом нису били тако срећни. Њему је она била прозаична и несимпатична, а он њој непоуздан, те се понашала према њему равнодушно; љубав међу њима хладнила је, и најзад угину.

„Ти ћеш, кад страст му измени се много, и ћуд га нова спопадне за час

Бити му нешто боља него ђого, нешто дража него верни пас.“

јесу речи које се могу применити на Лоренса Стерна.

„Ја морам увек“, пише он Г-ђи Дрепер — овај је суд из његових рођених уста — „ја морам увек имати понеку Дулчинеју у глави: то уноси склад у душу“ — а могао је додати, да је немогућно очувати тај склад, ако се Дулчинеје често не мењају.

„Заљубљивао сам се“, каже он у *Пушовању*, „у ову или ону кнегињу готово целог свог живота и надам се да ћу тако продужити док не умрем, будући сам тврдо уверен да, ако икад учиним што ниско, то мора пасти у размак између једне страсти и друге; док траје то безвлашће примећивао сам свакад да ми је срце забрављено — једва сам могао превалити преко њега да уделим беди коју пару, те с тога гледам увек да се извучем одатле што пре могу“.

Он је зацело чинио све што је могао, да избегне нежељену празнину, и његове „драге, драге Кити“ и „најдраже Елизе“ следовале су једне другима у тако брзом низу, да би и сам Гете ваљало да се осврне на његове лаворе. Стерн је у ствари био оно што енглеска реч не може означити онако добро као немачка *Schwerenöter*. Он је био непоправљиви љубавник, необуздани јаран, његово најглавније уживање било је, да се „ослободи старе љубави и да почне нову“ и истински је био једино срећан на цветној стази ашиковања. То је све тако слатко, романтично и чаробно, и грдна је штета, што је Г-ђа Стерн била тако неповратно прозаична, те није волела те ствари.

Издањем у Јорку првих двеју свезака *Трисџ-рама Шенди* 1760 године он закључи своју паланачку забаченост, која се преобрати у тријумф кад оде у Лондон, да тамо приреди ново издање. Кад он стиже у Лондон, отмена поворка опсађивала је двадесет и четири сахата његов стан у Пел Мелу, гура-

јући се и газећи се ко ће пре дочепати новог „лава“ да га позове на ручак.

„Моје собе“, пише он Г-ђи Фурментел („драга, драга Кити!“) „пуниле су се са сахата на сахат великом госпоштином из највиших редова, која се утркивала одајући ми част и поштовање“.

Одиста је то био сјајан успех, нови писац поста љубимац лондонског друштва, друг племића и отмене господе и за мало недеља упозна се са сваким који је био неко.

Живот му је био као у неком вијору и блесак његове метеорске каријере учини трајан утисак на његове савременике.

Доцније, кад Стерн премину и би сахрањен, Др. Џонсон, који није марио за овог писца што упропашћује свет, рече:

„Сваки човек који би стекао име или имао способности да се допадне, био би редовно позиван у Лондон“, а да би дао јаснијег смисла тој не баш сјајној оцени, додао је да је „гост Стерн био ангажован на три месеца“.

Весели и узбудљиви лондонски живот није био од добрих последица по нежни од природе састав Стернов, те оно мало његових година што му остаде да поживи, проведе он највише у путовањима ради поправке здравља. Намера му је била да објави сваке године по две нове свеске *Трисџрама Шенди*, али у ствари доврши само девет књига. Издао је био две свеске не особито значајних *Беседа* и спремао је *Сенџименџално пуџовање* у четири свеске.

Јануара 1. године 1768 он дође у Лондон са рукописом првих двеју књига *Сенџименџалног пуџовања* и настани се у кући број 41 у Бонд улици, а 27 јануара то пола довршено дело, суђено да му буде последње, би објављено.

У пркос варљивих прекида, сушица, та ужасна болест, стезала га је у своје канџе; он се озбиљно разболи, опадао је са страховитом наглошћу и умре 8 марта 1778 године.

Двоје су њих били на његовом самртном часу — болничарка и један слуга. По правилу такве особе не пате од *casoëthes scribendi*, али тај особити слуга био је изузетак. Неким чудним случајем тај човек, Џон Макдоналд, слуга Г. Крафорда, једног отменог Стерновог пријатеља, водио је неку врсту дневника, у коме налазимо прост и описан извештај о догађају. Г. Крафорд је, изгледа, био узео нову кућу у лето 1768 године, и „у то доба“; пише књижевни послужитељ, „Г. Стерн, прослављени писац, разболи се у старој Бонд улици у дућану код „Свилене кесе“. Њега су по каткад звали Тристрам Шенди, а по каткад Јорик, и био је врло велики љубимац госпоштине. Једног дана мој је господин имао друштво на ручку, и говорило се о њему, ту је био херцег од Роксбера, па граф од Марча, граф од Осорија, херцег од Графтона, па Г. Герик, Г. Хјум и неки Р. Џемс. „Џоне“, рећиће ми господин, „идите видите, како је данас Г. Стерну“. Ја одем у стан Г. Стерна, газдарица ми отвори врата Ја је упитам како му је, а она ми рече, да одем горе до болничарке. Ја онда одем у собу, а он је баш умирао. Причекам једно десетак минута, али после пет он рече: „Ево дође“, па диже руку као да отклони ударац од себе и издахну у часу. Господа се јако сневеселише и јако га ожалише“.

Пратња је била 22 марта; двојица су свега ишли за сандуком, Бекет издавач и Р. Џемс.

Сјајна поворка познаника са ручкова и салонских ласкача беше ишчезла. Авај, јадни Јориче!

Тело би погребено у гробље Св. Ђорђа у Хановер Скверу, где се на помол Мермер-Капији и широком зеленилу Хајд-Парка и данас види плоча на гробу (много доцније подигнута). Нешто грозно мора се поменути овде. Марта 24, два дана по сахрани, у мрклу ноћ, два лопова ископају тело и продаду га професору анатомије у Оксфорду.

Професор у своме одушевљењу удеси нарочиту седницу и позове на њу неколико својих учених при-

јатеља. Ови не почасе часа и већ се окупише око операционог стола, кад један од њих пребледе као мртвац и паде онесвешћен на земљу — он је био познаник Стернов те познаде црте свога пријатеља у онакаженом лицу већ делимице исеченог субјекта. Језа која пролази човека, кад ово чује, потсећа на још ужаснију причу о судбини која снађе писца романа *Манон Леско*.

ЊЕГОВА ДЕЛА.

Лоренс Стерн има доста додирних тачака са попом Коањаром и чак у данима распуштености и необузданости, у којима је живео, био је чудновата свештеничка фигура.

Рани логорски утисци, иако су му дали драгоценог материјала за његовог несравњеног ујака То-вију и каплара Трима, морали су разбудити јаки природни нагон у њему, и од свих великих енглеских писаца Стерн је најсуптилније непристојан.

То није сурово просташтво Смолетово, ни сатирична бестидност Свифтова, нити добро расположена неотесаност Раблеова, већ је то продирна непристојност мигова, управо намигивања, што често успе и буде занимљиво.

Текере, претерано строг као критичар, гледао је на Стерна као на каквог вашарског разметљивца; у осталом истина је, да он воли изводити духовне циркуске подвиге и интелектуалне вратоломне скокове. Његов окретни дух залеће се непрестано у неочекиване правце, и његова најобичнија површна карактеристика јесте уживање, које он ствара себи изненађењима која искачу као чупоглавци пред читаоца. „Кад бих мислио, да сте у стању створити какав такав суд или закључити по вероватности шта ће доћи на идућој страни — ја бих је ишчупао из своје књиге“, каже он, и то тврђење је кључ за његово држање.

Живош и догађаји Трисџрама Шенди наслов је

достојан писца, јер привидни јунак не игра уопште никакву улогу. До треће свеске није се он још ни родио, а и после остаје сенка од сенке. Тачнији и прикладнији наслов био би: „Мишљења Тристрама Шенди Оца са неким одломцима из живота ујака Товије“. Књига се апсолутно измиче анализи; Стерн и хоће то, и најбоље што можемо урадити биће, да целу ствар назовемо врстом раблеовске фантазије.

Главна идеја узајмљена је из Дон Кихота. Место бесмртног витеза и његовог пратиоца Санча имамо Тристрамовог оца и ујака Товију, и писац, по својој замисли, опширно експлоатише њихово узајамно неспоразумевање.

Сјајни а празни филозоф, Тристрамов отац забринуту гледа како се цео његов спекулативни ватромет разбија о прозаичну душу његове жене и простодушност ујака Товије. Али читалац ужива у пикантно зачињеном прштању и пенушању игре и том противношћу добија дубљи поглед у њихове ствари и симпатију за урођену искреност и отвореност официреву.

Неки од разговора између тих личности тако су пуни живота као никоји други у књижевности. Ни један од њих не разуме, може се готово рећи, ни клете речи од оног што други говори, али се разговор води и даље у реду, јер ни једном од њих није се јавила та сумња. Једино Г. Шенди Отац наједи се по који пут, што га други не разумеју. Одликујући се једним од најоштријих суђења на свету, он се јада, што није у стању ни најмањи делић тога да унесе у главу своје жене.

У првој свесци Стерн црта врло вешто, иако јако идеалисано себе у попу Јорику, по ком је имену он био познат међу пријатељима у Лондону и које он узима у призору са графом у *Сеншменшалном пушовању*. У седмој свесци налази се чувени догађај, кад се бледи Тристрам сажали на једног маргарца у некој улици у Лиону. Могло би се очекивати да ће му он понудити свежањ сена или чкаља — али се дешава оно неочекивано — он му понуди

макароне! На такав исти начин он нуди читаоцима оно што дотле а ни после никад нису окусили. Већ смо видели, да Стерн гледа као на питање части, да стално изненађује своје читаоце; и да то постигне он призива у помоћ чаробне досетке са замрченим странама, чистим белим и мраморираним у својим књигама и у прилици упада у право јато звезда; али таква штампарска разметања не јачају ни најмање трајност његовог гласа.

Ни оне *Беседе* нису фактор од велике вредности у његовој књижевној величини. Иако су се добро продавале, успех је њихов био потпуно вештачки и потицао је од необичне пикантерије, што је њих написао онај исти који и *Трисџрама Шенди*.

У октобру 1765 Стерн се креће на пут, који ће постати славан под насловом *Сенџименџално путовање*. То није путопис ни у ком обичном смислу, у њему нема ничег од вечитог путника, или радозналца који хоће да завири свуда, нити је покушај да се предухитри поштовани Бедекер.

Пажња путникова заузета је сасвим људима и женама које срета и утицајем који они врше на његову душу.

„Што бих желео“, каже он графу поводом француских жена, „било би да из потаје завирим у голотињу њихова срца и да кроз различна покривала нарави, поднебља и вере изнађем оно што је у њима добро, па да томе прилагодим своје рођено. Из тога разлога, Monsieur le Comte, нисам видео Пале Ројал, ни Ликсамбур, ни фасаду Лувра, нити сам покушао да угојим каталоге које имамо о сликама, статуама и црквама. За мене је сваки леп створ храм, и хоће ми се да уђем у њега, те да видим унутра извешане оригиналне слике и растурене цртеже пре него Рафајлово Преображење“.

То је врло лепо речено, и читалац ваља да има свакад на уму да све оно време, које Стерн проведе на неком месту, није ни у каквој вези са бројем страна које напише о њему.

Историски, архитектурни, уметнички интереси за њега просто не постоје. Напротив, најчешћи и најјачи подстрек његовим мислима и перу налази се и његовим сусретима са лепим полом. Смотри ли какво умиљато лице или сагледа ли какву ножицу лепа облика, одмах је готов да вам о тој с њиме шљубљеној теми прича и препричава *ad infinitum*.

Прве главе у *Сенџименџалном пушовању* врло су речита илустрација за ово, и писац је потпуно свестан те своје особености и поноси се њоме.

„Време ми се учини тешко, кад изгубих госпу, и знајући да ће ми сваки тренутак двоструко трајати, док се не кренем, — наредих за коње и упутих се у гостионицу.

„Господе! рекох, кад чух како сахат у вароши избија четири, и кад се сетих да једва ако је прошао један једини сахат од како сам у Калеу.

„Какав замашан списак догађаја може саставити у том кратком делићу свога живота човек, коме срце учествује у свакој стварчици. —

„Жалим човека који може да пропутује од Вир-Савеје до Дана и да узвикне: све је то пустош — оно тако је, и такав је цео свет ономе који неће да се позабави око плодова које нам он даје. А ја ево објављујем, рекох весело пљеснувши рукама, да бих, па нека ме баце у сред пустиње, и тамо нашао што би задобило моју наклоност: — ако баш ништа боље не бих знао, приљубио бих се каквој љупкој мирти, или бих потражио какав суморни чемпрес да му се привијем, умиљавао бих се њиховој сенци, и поздрављао бих је, срдечно јој захваљујући на хладу: — урезао бих своје име у кору и клео бих се, да милијег дрвећа нема у целој пустињи: ако би им лишће увело, ја бих га умео ожалити, а кад би се оно зарадовало, зарадовао бих се и ја с њима“.

У једном смислу *Сенџименџално пушовање* било је већи тријумф него претходно дело, јер је њиме стекао Стерн славу и на европском континенту, што никада не би могао *Трисџирамом Шенди*.

Сеншменшално пушовање било је одмах преведено на француски, па се опет преводило и прештампавало, те је данас стари познаник у сандуцима на париском кеју. Пошто је задобило Париз, *Сеншменшално пушовање* зађе по Европи, и појави се у Немачкој, Холандској, па чак и у Пољској. Најзад се, ево, наканило и у српске крајеве.

Особине које се показују у овом делу битно су исте које и у *Трисираму Шенди*, на име вештина у цртању карактера, хумор и сентименталност.

Данас реч „сентименталан“ има сасвим друкчији изметнут смисао. — Сентименталан је човек окорели романтичар, коме су осећања лака и празна пре него нежна и искрена. И у Стерново време увлачило се то изметнуто значење, али, како он узима, тој се речи мора придати онај бољи смисао. Јасно је да се он поносио искреношћу и деликатношћу својих осећања и да је више волео да са сматра као велики сентименталист него као велики хуморист.

Пишући *Сеншменшално пушовање*, он каже да је „искидао цело тело на комаде својим осећањима“. Премда он за модерни здрави укус мало одвише загрева своја осећања и пролива сувише суза; ипак му морамо признати интимно познавање човечје природе, истинску деликатност, која достиже покаткад до хипер-осетљивости, у осећању и правом патосу. Његова западања у патос ретка су и кад се десе потичу услед неуметничког увлачења себе у сликање. Такав један случај: Марија у Мулену, а други: мртви магарац у Нампону. Стерн гледа у себе и плаче, па очекује да ће и читалац заплакати — а читалац се задувао. Кад се посматра крта, љигава природа толиких његових патетичних предмета, није чудо што је по који пут поклизнуо, него што је тако често успевао.

Хумор му је лак и грациозан и избија из неисцрпних врела; његов стил — ако се може рећи да он има стила — нераван је и небрижљив; он не поштује синтаксу, али неком тајанственом особином

његово је разлагање свакад потпуно јасно, и његов начин писања успева произвести весели утисак живахног разговора.

Поменуто је већ да је *Сеншменшално пушовање* на европском континенту постигло успех непознат *Трисшраму Шенди*, а разлог је томе, што је оно са својом дражи, веселошћу и духовитошћу потпуна целина и прилагођава се боље превођењу.

Замлаћивања и запљескивања, увртања и обртања, фантастична лутања и марљиво изведене мистификације из ранијих дела изгледају несносни, непријатни и на страни на француском језику, а оштрина по где којих двосмислености као необјашњива изгуби се. Много од искреног особеног хумора не прелази у туђ језик — ишчежава сасвим као што и дражест Хајнеова оде у ветар или се преобрати у бесмислице, кад се преведе на енглески.

Енглези су потпуно убеђени, да је *Трисшрам Шенди* веће дело, али из поменутих разлога вероватно је, да ће се и други народи сагласити са Французима у оцени, да је *Сеншменшално пушовање* Стерново узор-дело.

Д. Хелибершн Ло

СЕНТИМЕНТАЛНО ПУТОВАЊЕ

КРОЗ

ФРАНЦУСКУ И ИТАЛИЈУ.

— То је, рекох, боље уређено у Француској —
— А ви сте били у Француској? упита ме господин мој сабеседник, окренувши ми се нагло са најучтивијим ликовањем на свету. — Чудно, рекох у себи, размишљајући о ствари, да двадесет и једна миља возње, јер од Довера до Калеа никако нема више, дају човеку такву превагу. — Баш морам загледати изблиза у то; па оставивши расправу — одем правце своме стану, покупим шест кошуља и једне панталоне од црне свиле — „капут што је на мени“, рекох, погледавши рукаве, „поднеће“ — узмем место у поштанским колима за Довер; и почем је брод одједрио сутра дан у девет — око три већ сам седео за ручком, пред пилећом чорбом, тако необориво у Француској, јер да сам те ноћи нешто умро од покварена стомака, нико на свету не би могао обуставити примену *du droit d'aubaine*¹ — моје кошуље и панталоне од црне свиле — торба и све морале би отићи краљу од Француске — чак и она сличица, коју сам тако дуго носио и толико ти пута говорио, Елизо, да ћу је однети собом у гроб, била би ми отргнута с врата. — Неплеменито! присвојити остатке залетелог путника, кога су ваши поданици примамили на своју обалу — тако вам Бога, господару: то не ваља; и никако ми није право, што

¹ Све ствари странаца (изузевши оне из Швајцарске и Скотске) који умру у Француској узапћују се по том закону, иако би њихови наследници били присутни. Приход од ових случајности био је дат под закуп, те се ствари нису могле накнадно вратити.

се морам гложити баш са владоцем народа тако образованог и углађеног, и тако на гласу са својих нежних осећаја и отмене душе. —

Али тек што сам ступио ногом на вашу земљу—

К А Л Е.

Кад доврших свој ручак и попих у здравље краља од Француске, да бих уверио себе да ми није на њега криво, него, напротив, да га високо ценим зарад племенитости његовог срца — дигох се од стола за прст већи од како се тако поравнах.

— Аја, рекох, никако нису Бурбонци неки бездушни сој: може их неко навести на зло, као и друге; али у њиховој крви има неке благости. Увидевши то, осетих како ми нека румен нежније врсте обли образе, топлија и човеку пријатнија него што би бургундско вино (бар оно од две ливре боца које сам пио) могло произвести.

„Праведни Боже!“ рекох, одгурнувши у страну своју торбу, „која ли су то блага на овом белом свету, која би заострила наше душе и завадила између себе толику браћу блага срца тако крвнички као што међу нама узгред бива?“

Кад је човек с човеком у миру како му је у руци најтежи метал лакши од сваког перца! Он извлачи своју кесу и, држећи је високо и одрешену, осврће се као да тражи с ким ће је поделити. — Чинећи то, ево, осећам како ми се сваки судић у телу шири — жиле ми весело и у складу ударају, и свака јакота којом се држи живот, врши то са тако малим трењем, да би се од тога упрепастила највећма физикална *précieuse* у Француској: са свим својим материјализмом, она би се тешко усудила да ме назове машином. —

Баш знам, рекох себи, да сам јој изокренуо убеђење.

Прилазак ове мисли подиже тада природу тако

високо, да се више није могло — дотле бејаш у миру са светом, а то доврши погодбу са мношким самим. —

„Сад, да сам нешто краљ од Француске,“ узвикнух — „жива згода за неко сироче да ме замоли за торбу свога оца!“

КАЛУЂЕР.

К А Л Е .

Тек што то изустих, а уђе у собу неки бедан калуђер из реда Светога Фрање, да испроси штогод за свој манастир. Никоме није мило да му врлине постану играчка случаја — неки ће можда бити великодушан као што је други силан — *sed non, quo nos hanc* — или ће се показати некако друкчије — јер нема правилног суда о приливу и одливу наших ђуди; могућно је, да оне зависе од истог тока, шта му најзад знам, од кога и сама плима и осека — по нас често није срамота, да узмемо да је било тако: бар што се тиче мене, уверен сам, да бих у више прилика био куд и камо задовољнији кад би свет казао: „имао сам нешто са месецом, а у том нити је греха нити зазора“, него да ми ђуди прођу за моја рођена дела и поступке, у којима има подоста и једног и другог.

— Али нека буде како му драго. Чим га погледах, одлучих унапред да му не дам ни кршена суа; и следствено завукох кесу у џеп, — закопчах га — испрсих се и достојанствено му приђох; бојим се да у том погледу није лежало нешто што одбија; његова прилика и сад ми је пред очима, и мислим да је у њој било нечег што је више вредело.

Калуђеру је могло бити, судећи по ширини његове тонзуре, — нешто мало растркане седе косе беше му једино остало на слепим очима, — око седамдесет година; али по очима и по оној ватри у њима, коју је пре учтивост него старост ублажавала, није му могло бити више од шесет. — Истина ће бити између та два броја — јамачно му је било шесет и пет; и

општи утисак његовог лица, премда ми се чинило да је нешто раније време повукло по њему боре, слагао се с тим рачуном.

То беше једна од оних глава, какве је Гвидо често сликао — блага, бледа — проницава, слободна од свих ситничарских мисли гојазног, задовољног незнања, које гледа у земљу — она је гледала преда се; али је гледала као да гледа нешто поврх овог свега. Како је један из његовог реда дошао до ње, знаће најбоље небеса, која су је спустила на калуђерова рамења: тек она би приликовала каквом брамину, и да сам је срео у индостанским равницама, указао бих јој своје дубоко поштовање.

Остало од његовог изгледа да се обележити у мало потеза; свачијој руци могло би се поверити да је оцрта, јер он нити је био отмен нити иначе што друго до оно што су му давали карактер и израз: то је била танка, сува прилика, нешто преко обичног раста, да му се та одлика не беше изгубила због погнутог стаса, — али је то био став човека који богоради за милостињу, и како он сад стоји у мојој машти пре добија услед тога него што губи.

Кад учини три корака, ушавши у собу, он стаде мирно: положи леву руку на груди (витак бео штап с којим је путовао, беше му у десној) — па кад му се ја приближих, представи ми се кратко причицом о невољама свога манастира и беди свога реда — и учини то тако просто и љупко — и с таким изразом небивања у целом држању и изгледу — морао бих бити зачаран чаром, па да ме то не дарне.

Бољи разлог од тога била је моја ранија одлука да му не дам ни кршена суа.

КАЛУЂЕР.

КАЛЕ.

— Сасвим је тако, рекох, одговарајући на поглед његових очију на више, чиме он заврши свој говор — сасвим је тако — и нека небо буде уточни-

ште онима који немају друго до милосрђа људског; само, то слагалиште, бојим се, ни из далека неће достићи за силне *велике захшеве*, који му се сваког часа постављају.

Кад је изрекох речи *велики захшеви*, он се о-сврну на рукаве своје мантије. — Ја осетих сву јачину тог призивања — признајем, рекох — сурово оде-ло, па и то сваке треће године, уз то мршава храна — није ништа претерано; али што је одиста за жаљење, кад се то на свету може стећи са тако мало мара, то је, што би ваш ред желео доћи до тога, наваљујући на благо које је својина кљастих, слепих, остарелих и онемоћалих — роб који тамнује па броји и пребројава дане своје патње, жуди такође за својим уделом у том; да сте из *реда милосрдника*, место што сте из реда Светога Фрање, сиромах као што сам, продужих, показујући своју торбу, препун радости отворио бих вам је за откуп невољника, — калуђер ми се поклони, — али пре свих других, заврших, невољници наше рођене земље имају зацело првенство: а ја сам оставио хиљаде њих у беди у нашем крају. — Калуђер климну срдечно главом — као да је хтео рећи: одиста има пуно јада у сваком кутку света, као и у нашем манастиру. — Само ми повлачимо разлику, рекох положивши руку на рукав његове мантије, као одговор на његово богорађење — ми повлачимо разлику, добри оче! између оних који желе јести једино хлеб зарађен својим знојем — и оних који једу туђ и немају други смер у животу, до да га проведу у беспосличењу и незнању у славу божју.

Бедни фрањевац не одговори ништа: лака румен указа се за часак на његовим образима, али се не могаде задржати — као да му природа није успела усадити свога злопамћења: — он не показа никакво — већ пустивши да му штап испадне из руку, он их с покорношћу скрсти на груди и удали се.

КАЛУЂЕР.

КАЛЕ.

Срце ми се стеже у тренутку кад он затвори за собом врата. Ах, шта! — начинивши се немаран рекох у три маха — али не поможе: свака нељубазна речица коју му казах, угура се опет у моју машту; помислих да нисам имао друга права над бедним фрањевцем, до да га одбијем; и да је казна тиме била довољна за ошвањенога без додатка опорих речи. — Сетих се његових седих власи — његова учтива особа као да опет изиђе преда ме и благо ме упита какву ми је увреду нанео? — и како сам се могао понашати тако према њему — двадесет бих ливара дао за једног адвоката — врло сам се рђаво владао, рекох себи; али тек што сам се кренуо на пут, па ћу се научити бољем понашањем у даљем путовању.

DÉSŒBLIGEANT.

КАЛЕ.

Кад је неко незадовољан собом, има бар ту корист, што му то ствара најбоље расположење да закључи какав пазар. Еле, како се кроз Француску и Италију не путује без чеза — и како нас природа уопште наводи на ствари за које смо понајзгоднији, то изиђем у двориште где су стојала кола, да купим или најмим нешто од те врсте за своју потребу; неки стари désobligeant¹ у најзабаченијем куту дворишта придоби моју пажњу чим га угледах; уђем одмах у њ и, нашавши да је у подношљивом складу са мојим осећањима, наредих момку да зовне Monsieur Десена, газду од гостионице — али Monsieur Десен беше отишао на вечерње, те ја, немајући никакву вољу да се погледам очи у очи са фрањевцем, кога смотрих на другом крају дворишта у разговору са неком господом која тек што стиже у гостионицу —

¹ Чезе назване тако у Француској, што је у њима само једна особа могла седети.

навучем између њега и себе завесе од тафете и, одлучивши да опишем путовање, извадим перо и мастило и напишем му предговор у *Désobligeant*-у.

ПРЕДГОВОР.

у *DÉSOSBLIGEANT*-у.

Морао је који перипатетички филозоф опазити, да је природа својим неоспорним самовлашћем поставила извесне границе и ограде да у њима држи људску зловољу; она је ту своју намеру извела најмирнијим и најлакшим начином наметнувши човеку готово неотклоњиву обвезу да се за благостање труди и да патњу подноси у својој домовини! Ту га је она једино снабдела најподеснијим предметима да поделе његову срећу и да одваде део бремена, који је у свима крајевима и у свима вековима био претежак за два рамена. Ми истина располажемо непотпуном моћи, да понекад раширимо своју срећу преко њених граница, али је тако удешено да смо због недовољности у језицима, у везама и у наслону, и због разлике у васпитању, у обичајима и у навикама, потчињени толиким препрекама при саопштавању својих осећаја ван нашег рођеног круга, да то често испадне проста немогућност.

Из тог увек следује, да ће обрачун сентименталне размене свакад испасти на штету исељеног тумарала: он мора да купује што му мало треба и да плаћа колико му се затражи — његове разоноде ретко ће му се вратити без великог мањка — те тако, мало по мало, вечито гураном у шаке пробитачнијих посредника, да би нашао какву такву разоноду, неће требати великог пророчког духа да се погоди како му је.

Ово ме упућује на моју ствар и природно ме наводи (ако ме љуљање овог *Désobligeant*-а не смете) на прави и крајњи узрок путовања. —

Тако, онај докони свет што оставља своју рођену земљу и иде на страну из неког повода или из неких повода који би се могли извести из једног од ових општих узрока. —

Немоћ телесна,
Поремећеност мождана, или
Неодољива потреба.

Прво двоје односи се на све путнике сувим или водом, који пате од охолости, радозналости, таштине или ђудљивости; они се цепкају још на ситније и све-зују *in infinitum*.

Трећи одељак обухвата читаву војску путника мученика; а нарочито оне који, користећи се слобо-дијама клеричким иду на путне дрешећи кесе, па били то преступници, па путују под руковођењем надзор-ника препоручених влашћу, — или млада господа, отерана бездушношћу родитеља или старатеља, па путују под руковођењем надзорника препоручених из Оксфорда, Абердина или Глазгоа.

Има и четврти одељак, али је њихов број тако мален, да их не би вредело одвајати, да није по-ребно у делу ове врсте пазити на највећу тачност и ред, те да се нарави не помешају. Ти људи о ко-јима говорим јесу они који преброде мора и поседе у страначкој земљи у намери да заштеде пара из свакојаким разлога и под сеакојаким изговорима; али како би они могли уштедети себи и другима попри-лично излишног узнемиравања, штедећи своје паре код куће — и како су њихове побуде за путовање кудикамо једноставније него исељеника ма које од оних других врста, издвојићу ту господу под назив:

Обични путници.

Тим начином цео круг путника може се свести на следеће *главе*:

Докони путници,
Радознали путници,
Лажљиви путници,
Охоли путници,
Ташти путници,
Мрзовољни путници,

Па онда следују:

Путници под морање,

Путник преступник и кривац,
Путник несрећан и безазлен,
Обичан путник.

И напоследку (ако вам је по вољи) сентиментални путник (тима мислим себе) који је пропутовао, о чем сам сад сео да пишем — толико исто *под морање* и из *besoin de voyager* као ма који из тог одељка.

Знам међутим врло добро, пошто ће ми се путовања и опажања сасвим разликовати обликом ма од кога од мојих претходника, да бих могао захтевати цео кутак само за себе — али бих запао у област *шашишег* путника том жељом да привучем пажњу на се, док не будем стекао бољи основ за то него што је цигло *новина мојих кочија*.

Ово је довољно за мога читатеља, ако је и сам путовао, да проучавањем и промишљањем о том узмогне одредити своје место и положај у списку — то ће бити корак ка упознавању себе; јер у шта год хоћете, да је он задржао до садашњег часа нешто боје и трага од оног што је попримао у се и собом понео.

Човек који је први однео бургундску лозу на Предгорје Добре Наде (имајте на уму да је то био Холанђанин) није ни сањао, да ће пити исто вино на Предгорју, које даје иста та лоза на француским брдима — за то је он био сувише тром — тек свакако очекивао је да ће пити неку винску течност; а да ли добру, рђаву или у среди, доста је имао искуства у овом свету па је знао, да то не зависи од његовог избора, него да ће оно што се обично зове *случај* одлучити о његовом успеху: ипак се надао најбољем; и у тој нади, услед претераног поверења у јачину своје главе и у дубину свога расуђивања, могао је *Мунхеер* лако насести и с једним и с другим у свом новом винограду; и откривши своју голотињу бити тим за подсмех својим земљацима.

Ето тако је исто и са Сиротним путником, који

броди и вози се по питомијим царевинама на земљином шару јурећи за знањем и усавршавањем.

Знање и усавршавање могу се стећи, кад човек броди и вози се ради тога; али да ли ће то бити корисно знање и истинско усавршавање, пука је лутрија — чак кад тумарало има успеха, ваља му се стеченим слагалиштем смотрено и трезвено служити, па да буде колико год за увар — али како згоде за течевину и њену примену иду петнаестим путем, мишљења сам, да би човек паметно урадио, кад би могао себе савладати, те да живи задовољно не сазнавши за туђинско знање и усавршавање, а особито ако живи у земљи којој ни једно ни друго није преко потребно — и одиста врло често ме је баш до срца дирнуло, кад бих приметио, колико је пута по блату морао превалити. Радознали путник да би видео нешто значајније и упознао се са прсналасцима; а све је то, као што Санчо Панса каже Дон Кихоту, не макнувши се никуд, могао видети у сувоти код своје куће. Сад је доба тако пуно светлости, да ће се једва наћи која земља или који крај Европе, где се зраци не би укрштали и мешали са другима — знање је у већини својих огранака и у већини прилике као музика по талијанским улицама, коју слушају и они који ништа не плате — али под небом нема народа изобилног наукама разноликијег рода — где је до учености погодније доћи и поузданије стећи је него тамо — где се уметност помаже и где ће се она ускоро високо дићи — где се од природе (узете у целини) тако мало тражи — и где се, једном речју, налази више оштроумности и разноврсности карактера за духовну насладу — па куда сте се онда, драги моји земљаци, упутили —

— Гледамо ове чезе, рекоше они.

— Ваш покорни слуга, рекох ја, искочивши из кола и скинувши шешир. — А ми се чудимо, рече један од њих, који, видех, беше један *Радознали пушник* — откуд то љуљање. — То је било од узбуђења, рекох ја, хладно, при писању једног предгово-

ра. — Никад нисам чуо, рећиће други, који беше *Обични пушник*, за какав предговор који се пише у *Désobligeant*-у. — Било би боље, рекох, у каквом *Vis-à-vis*. —

Пошто Енглеz не пушује да види Енглеze, то се ја повукох у своју собу.

К А Л Е.

Идући у своју собу, приметих да нешто замрачи пролаз јаче него ја сам; то је био главом *Monsieur Десен*, газда од гостионице, који се таман био вратио са вечерња, па са шеширом испод мишке, и са највећом услужношћу, пође за мном, да ме подсети да сам нешто желео. Док сам писао, прилично ме прође воља за *Désobligeant*-ом; па како је *Monsieur Десен* слегао раменима, говорећи ми, да он неће никако бити за мене, паде ми у часу на ум, да је он, мора бити, припадао неком *безазленом пушнику*, који га је, по повратку, оставио *Monsieur Десену*, основивши се на његово поштење, да извуче што може више за њега. Четири су месеца протекла, откако је он завршио свој европски поход у неком куту колнице *Monsieur Десена*, одакле је излетео, најпре на двоје на троје дотеран, па иако је затим на Мон Сенију био два пут расклапан, није се много користио својим доживљајима — а ниједним тако мало као чамљењем толико месеца без сажалења у куту колнице *Monsieur Десена*. Много се одиста не би могло казати за њ — тек нешто би — те ако ће неколико речи ослободити бедосију пропасти, мрзео бих човека који би њима тврдичио.

— Еле, да сам ја газда ове гостионице, рекох, упревши врх свога кажипрста у прса *Monsieur Десена*, ја бих свакако навалио, да се опростим тог несрећног *Désobligeant*-а — он се клати на вас преко ревајући вас, кад год прођете поред њега.

— *Mon Dieu!* рече *Monsieur Десен*, марим ја за то. — Не марите, рекох му, осим у колико човек извесног начина мишљења води бриге о својим осећа-

јима — Ја сам уверен да човеку који осећа за друге као и за себе самог, једна кишовита ноћ, скривали ви то колико му драго, утуче сваку вољу. — Ви патите, *Monsieur* Десен, као и та направа —

Готово увек сам приметно, да ће се, кад је нека похвала и кисела и слајка, Енглеz вечито наћи у двоумици, да ли ће је примити или ће јој окренути леђа; Француз никад: *Monsieur* Десен поклони ми се.

— *C'est bien vrai*, рече он — само у том случају ја бих заменио једну бојазан другом, и то с губитком: замислите, драги господине, кад бих вам дао чезе које ће се распасти пре него што превалите половину пута до Париза — замислите, колико бих патио што сам улио рђаво мишљење о себи једном часном човеку и спао на милост, као што бих морао, *d'un homme d'esprit*.

Мера беше тачно одмерена по мом пропису: шта сам дакле могао друго него да је узмем — повратих поклон *Monsieur* Десену, па без даљег надмудривања, упутисмо се његовој колници, да разгледамо његово стовариште чеза.

НА УЛИЦИ.

К А Л Е.

Никако друкчије није него је овај свет неког душманског кова, кад купац (чак и тричавих чеза), не може да прође улицом са продавцем, да би пречистио рачун с њиме, а да му не буде у души, и да не гледа свога уговорника истим очима као да је пошао потући се са њиме на мегдану у Хајд Парку. Ето ја, иако слаб на сабљи и ни из далека дорастао да се мерим са *Monsieur* Десеном, осетих ипак како све узавре у мени као што бива у оваквом положају — прострелих *Monsieur* Десена скроз и скроз погледима — премерих га, идући поред њега, са стране, — па *en face* — учини ми се као Јеврејин — па као Турчин — не допаде ми се његова барока — призвах на њега проклетство свих својих богова — и пожелех му да се торња до ђавола.

— И сва та ватра у срцу за тричарају од три, четири златника, за колико ми он највише може доскочити? — Ниска страсти! рекох и окренух се, што човек нехотице уради, кад му се осећаји нагло промене — ниска, груба страсти! Твоја је рука против свакога, и свачија је рука против тебе — Да Бог сачува! рече она, заклонивши руком чело, јер кад се оно окренух, обретох се, правце лице у лице, пред оном господом коју сам видео у разговору са калуђером — она је непримећено ишла за нама. — Да Бог сачува, одиста! рекох и понудих јој своју руку — она је носила рукавице од црне свиле из којих су вирили само палац и два прста до њега, те не либећи се много, прими је — и ја је одведем до врата колнице.

Monsieur Десен бар је педесет пута пожелео кључу да га ђаво однесе, пре него што пронађе да не држи у руци онај прави: ми смо били нестрпљиви као и он, да се једном отвори, и толико занети смењом, да ја, скоро и не знајући, продужих држати њену руку; те нас Monsieur Десен остави тако заједно с њеном руком у мојој, с лицима окренутим вратима на колници, и рече нам да ће се вратити за пет минута.

Разговор од пет минута, у таквом положају, вреди колико онај за читаве векове, кад су вам лица окренута улици: у том последњем случају он се врти око ствари и догађаја спољних — кад су вам очи упрте у нешто мртво и празно — врти се чисто о вама самима. Ћутање цигло за један тренутак, пошто нас Monsieur Десен остави, било би кобно за положај — она би се неминовно окренула — те ја почех разговор сместа. —

-- Каква му драго била искушења (не пишем да извињавам слабости свога срца на овом путу, — већ да их изнесем на видело) — описаћу их онако просто како их осетих.

ВРАТА НА КОЛНИЦИ.

К А Л Е.

Кад сам казао читатељу, да ми се није излазило из *Dèsobligeant a*, јер сам спазио калуђера у поверљивом разговору са неком господом тек приспелом у гостионицу — казао сам сушту истину; али му нисам казао целу истину: куд и како већма задржавали су ме изглед и лице те госпе с којом се он разговарао. Сумња ми прође кроз главу и рече ми да јој он прича шта му се десило; нешто ме жацну — и зажелех да је калуђер у манастиру.

Кад срце испредњачи разуму, оно уштеди расуђивању силество напрезања — био сам уверен да она спада у бољи ред створења — тек више нисам о њој мислио, већ прилегох на писање свога предговора.

Први ми се утисак поврати, кад се сретох с њоме на улици; обазрива слобода с којом ми пружи руку показа, учини ми се, да је добро васпитана и разборита; док сам је водио, осећао сам њену угодну попустљивост, што ули спокојство свим мојим осећајима —

— БлагИ Боже! Како би човек радо широм света повео собом овакво створење!

Још јој не бејох видео лица — али шта мари: оцртавање поче одмах, и много пре него што стигосмо до врата на колници, *машина* је довршила целу главу и уживала је толико, кинђурећи своју богињу, као да се ради тог била загњурила у Тибар — море, да не будеш ти нека заведена и заводљива неваљалица; ако ће: обмањуј ти нас седам пута на дан својом сликом и приликом, кад то чиниш с толиком љупкошћу и кад заодеваш своје слике у ликове свеанђела, била би срамота прекинути с тобом.

Кад стигосмо до врата на колници, она скиде руку са чела и пусти ме да видим изворник — то беше лице око двадесет и шест година — јасне прозрачне загасите масти, просто украшено без руме-

нила и белила — правилно лепо није било, али је имало нешто, што ме, како сам био расположен, тим већма привуче себи — било је занимљиво; учини ми се да су на њему знаци удовички, који већ ишчиљују, пошто су прошла два прва најтежа удара жалости, па се она лагано мири са губитком — него хиљаду других невоља могле су повући исте бразде; и ја пожелех да сазнам откуд су — и хтедох је запитати (да је *bon ton* при разговору допуштао, као у доба Јездрино) — *Која ши је невоља? шио ши је душа неспокојна? шио ши је разум помућен?* — Једном речју, осетих наклоност према њој; и одлучих се да на овај или онај начин принесем своју лепту учтивости — ако не услужности.

Таква су била моја искушења — и да им дам одушке у таквом расположењу, нађох се остављен насамо с том господом, са њеном руком у својој, и с лицима приљубљенијим вратима на колници него што је нарочито било потребно.

ВРАТА НА КОЛНИЦИ.

К А Л Е.

— Ово заиста, лепа госпо! рекох, дигнувши мало њену руку кад почех, мора бити једно од ђудљивих дела Усудових да узме за руке двоје сасвим страних — разних сполова, можда са разних крајева земљиног шара, па да их у једном тренутку доведе заједно у овако срдачан положај, какав ни сама богиња пријатељства не би могла створити, па да је то смерала читав месец дана —

— А ваше премишљање о том показује колико вас је, *Monsieur*, он тим догађајем збунио —

Кад је положај онакав какав бисмо пожелели, ништа неће пасти већма у невреме као наговештај какве су га прилике начиниле: ви захваљујете Усуду, продужи она — имали сте право — срце је то знало и било је задовољно; и ко би други до какав енглески филозоф слао о том извешће мозгу да промени суд?

Рекавши то, она извуче своју руку с таквим погледом да ја разумедох да је он довољна допуна говора.

Бедна је слика коју ћу дати о слабостима свога срца признањем да њега жацну бол, какав достојнији повод неби могао изазвати. — Косну ме се губитак њене руке, и начин на који је изгубих не усуну ни уља ни вина на рану; тако кукавно никад у животу не осетих понижења од заврзанске немоћи.

Ликовање правог женског срца услед оваквих пораза не траје дуго. Часак два затим она положи своју руку на моје зарукавље, да би довршила свој одговор, — те тако ја, овим или оним путем, Бог ће знати, задобих опет свој положај.

Она није имала ништа додати.

Одмах почех измишљати друкчији разговор за госпу, јер увидех по духу и закључку из дотадашњег да сам се преварио у њеној нарави; али кад ми она окрете лице, дух, којим је била задахнула свој одговор, беше ишчезао — живци јој се беху опустили, и ја спазих исти онај беспомоћни изглед невоље који ме најпре привуче њој — жалост! видети толико живости као плен бриге — сажалих се на њу из дна своје душе; и ма како изгледало смешно каквом укоченом срцу. — могао сам је привући у своје наручје и миловати је без стида, иако смо били на сред улице.

Струјање крви кроз жиле мојих прстију који су притискали њене, рече јој како је мени: она обори очи — заћутасмо за неки час.

Бојим се да у том размаку нисам учинио који слабији покушај да јој јаче стиснем руку, по неком тананом осећају у моме длану — не као да је извлачила руку — већ као да је помишљала на то — и ја бих је јамачно изгубио по други пут, да ме пре нагон него разум не упуту на последње средство у таквим опасностима — да је држим овлашно и као да ћу је сам од себе сваког часа пустити; тада

она остави по старом, док се Monsieur Десен не врати с кључем; међутим се ја дадох у размишљања како бих могао уклонити рђави утисак, који јој је прича сиромашка калуђера, ако ју јој је он испричао, морала усадити у груди против мене.

БУРМУТИЦА.

К А Л Е.

Честити стари калуђер био је на шест корака од нас, кад га се сетих, и приближавао нам се мало с бока, као у двоумици, да ли да испадне пред нас или не — кад међутим стиже до нас, заустави се, са читавим врелом срдачности, и држећи у руци једну рожану бурмутицу, поднесе ми је отворену — Узмите ви од мене — рекох му ја, па извадих своју кутију (она беше мала од корњаче) и дадох му је у руку. — Особито је добар, рече калуђер — Е онда учините ми љубав, одговорих му, те задржите кутију и све, па кад захватите из ње бурмута, опомените се по који пут, да је то дар од покајања једног човека, који се једном показао нељубазан према вама, али да је то било преко срца,

Сиромашак калуђер поцрвене као скерлет. *Mon Dieu!* рече, склопивши руке — ви никад нисте били нељубазни према мени. — Не бих рекла, примети госпа, да је то такав човек. — Сад ја поцрвенех; али услед кога обрта остављам оној неколицини која осећа да испита — Извините, госпо, одговорих јој — понашао сам се према њему крајње нељубазно; и то без повода. — Не може бити, рече госпа. — Ох, Боже! узвикну калуђер с таквом ватром тврђења да му није личило — погрешка је била до мене и до моје наметљивости из ревности. Госпа се успротиви томе, а и ја се сагласих с њоме у доказивању, да је немогућно да тако уједначен дух као његов може ма кога увредити.

Нисам знао да препирање може испасти тако угодно и пријатно живцима, као што осетих тада —

Заћутасмо, али без оне бенасте nelaгодности која наступа кад се у таквом друштву гледате по десет минута, лице у лице, с другим не прословивши ни речи. Док је то тако трајало, калуђер је трљао своју рожану кутију о рукав своје мантије; па чим она тим трљањем доби какав такав сјај — дубоко ми се поклони и рече, да је већ доцкан казати да ли нас је слабост или доброта наших нарави ушлепа у ову препирку — али нека буде како му драго, он ме моли да измењамо бурмутице. — Рекавши то, он ми пружи своју једном, а другом узме моју од мене, па пољубивши је — са бујицом добродушности у очима, стави је у недра — и опрости се од нас.

На ту кутију полажем, као што бих полагао на какво оруђе своје вере, да ми помаже духу уздићи се до чега бољега: без ње одиста ретко идем куд год ван; и често, почесто, изазивам њоме кротку душу њеног газде да упути моју у окршајима у свету; његовој су они задали пуно посла, као што сам видео из приче о његовом животу, док се од прилике у својој четрдесет петој години, после војничке службе рђаво награђене и у исто доба обманут у најнежнијој страсти, он не окану и мача и лепог спола, и не прибеже окриљу више у себи самом него оном у манастиру.

Тешко ми је на души, што морам додати да, кад при последњем повратку ударих на Кале, па се распитах за оца Лоренца, чух да је пре нека три месеца умро и да је покопан, не у свом манастиру, него, по својој жељи, у неком малом манастирском гробљу, на две морске миље одатле; јако зажелех да видим где су га положили — па кад извадих његову малу рожану кутију, седећи на његовом гробу, и кад ишчупах две три коприве чело његове главе, које нису имале друга посла већ да нађикају ту, све то тако силно дирну моју упечатљивост, да ми навреше сузе као киша — али ја сам слаб као каква жена и молим свет да ми се не смеје, већ да ме жали.

ВРАТА НА КОЛНИЦИ.

К А Л Е.

Никако нисам испуштао госпоину руку цело ово време и пошто сам је држао тако дуго, било би непристојно пустити је, а да је најпре не принесем својим устима. Крв и сав живот који се беху притајили у њој покуљаше, кад ја то учиних.

Баш у том опасном тренутку деси се, те нека два путника, која су говорила са мношвом у дворишту, прођоше поред нас, па видећи начин којим ми општимо, увртеше себи у главу, разуме се, да смо ми, мора бити, бар *муж и жена*; те кад стигоше до врата на колници, један од њих, који је био Радознали путник, упитаће нас, да ли се крећемо сутра у јутру ка Париз? — Ја могу само за себе одговорити, ретох; а госпа додаде да ће у Амијен. — Ми смо јуче замо ручали, рече Обични путник. — Проћи ћете правце кроз варош, додаде други, на путу за Париз. Таман заустих да му кажем, како сам му безгранично захвалан на обавештењу, *да је Амијен на пушћу за Париз*, али извадивши рожану кутију сиромашка калуђера да узмем из ње шмрк — поклоних им се мирно и пожелех срећан прелазак у Довер — на то нас они оставише. —

— Какво би зло могло бити отуд, рекох себи, ако бих замолио ову брижну госпу, да прими половину мојих чеза? — и каква би се велика беда могла отуд излећи?

Све ниске страсти и рђави нагони у мојој нарави узбунише се, кад се одлучих на тај предлог. — То ће те натерати да узмеш трећег коња, рече Тврдичење, а то ће ти истерати из џепа двадесет ливара. — Не знаш ни ко је ни шта је, рече Смотреност — нити у какав те белај та ствар може уплести, шапну Кукавиштво. —

— Не гине ти, Јориче, рече Обазривост, да кажу да си утекао са милосницом и да си дошао у Кале по договору тога ради. — Никад после тога нећеш

смети, викну гласно Лицемерство, помолити носа у свету, — нити ћеш, рече Ситничарство, коракнути у цркви — нити ћеш, рече Охолост, бити друго што у њој; до злехуди поп.

Али се пристоји, рекох ја — те како уопште поступама по првом подстреку и ретко се осврћем на такве замке које, по мом сазнању, ничем другом не служе до да опточе срце дијамантом — обрнух се госпи. —

Али се она беше отшуњала неприметно, док се ствар расправљала, и беше одмакла десетак до дванаест корака низ улицу, пре него што се ја преломих; с тога ја опружих ноге да јој поднесем предлог најлепшим речима које сам могао изабрати: али приметих да она иде скоро поднимљене главе — ланганим, ситним корацама у дубокој замишљености, и очију оборених земљи по којој је стопу по стопу одмицала, па ми сену да она у себи расправља исто питање — Бог нека јој је у помоћи! рекох, она сад мора припитати за савет своју свекрву, или неку тетку претворницу, или неку будаласту бабу, као што сам и сам морао; не хотећи, дакле, прекинути расправљање и налазећи да је већма витешки освојити је по њеној вољи, а не препадом, обрнух се и прошетих се једаред дваред испред врата на колници, док је она ишла другом страном удубљена у мисли.

НА УЛИЦИ.

К А Л Е.

Пошто сам првим погледом на госпу утврдио у својој машти „да она спада у бољи ред створења“ — и пошто сам поставио другу тврдњу, необориву као и прву, да је она удовица, и да се на њој виде трагови несреће — нисам даље ишао; [нашао сам доста основа за положај који ми се допадао — и да је она остала до поноћи раме уз раме до мене, ја бих чврсто држао своје замисли и гледао бих на њу једино по том општем појму.

Једва се она удаљила једно двадесет корака од мене, а нешто у мени затражи дубље испитивање — то ме наведе на помисао да ћемо се растати — могућно је да је више никад нећу видети — срце хоће да спасе што год може; и ја зажелех да нађем траг по коме би путу моје жеље стигле до ње за случај да се сам више не сретнем с њоме: једном речју хтело ми се да сазнам име њено — њене породице — њено стање; и као што сам знао место куда путује, зажелех сазнати одакле је дошла; али се није могло никако доћи до тих података: стотину ситних обзира испречили су се на путу. Смислих пуно које-каквих начина. — Ништа није простије него да је човек саму запита — ствар је била немогућна.

Неки омален француски *débonnaire* капетан, који искрсну подскакујући улицом, показа ми, да је то најлакша ствар на свету; јер, искочивши између нас, баш кад се госпа враћала вратима на колници, он ме ослови ради познанства, па пре него што се честито и именована, замоли ме за част да га представим госпи — ни сам јој нисам представљен — нато се он обрте њој и изведе то сам исто тако добро, запитавши је да ли је дошла из Париза? — Не; то јој је пут, рече она. — *Vous n'êtes pas de Londres?*) — Није оданде, одговори она. — Онда је госпа морала доћи преко Фландрије. — *Apparemment vous êtes Flamande?*) рече француски капетан. — Госпа одговори, да јесте — *Vous êtes de Lisle?*³⁾) додаде он — Она рече, да није из Лила. — Ни из Араса? ни из Камбре? ни из Гана? ни из Брисела? Она одговори, да је из Брисела.

Он је имао част, рече, да буде при бомбардовању те вароши у последњем рату — лежала је не може бити боље *pour cela* — и пуна племића кад су царевци били истерани оданде Французима (госпа лако климну главом) — еле причајући јој тако о том догађају и о уделу који је он имао у њему — он замоли за част да му каже своје име — и поклони јој се.

1) „Да нисте из Лондона?“

2) „По свој прилици ви сте Фламанка“

3) „Ви сте из Лила“.

— *Et Madame a son mari?*¹⁾ рече он, осврнувши се, кад коракну дваред, — па не чекајући одговор — одскакута низ улицу.

Да сам седам година био на науци о лепом понашању, не бих умео то тако извести.

КОЛНИЦА.

К А Л Е.

Кад нас остави мали француски капетан, дође Monsieur Десен са кључем од колнице и одмах нас уведе у своје стовариште чеза.

Прва ствар на којој ми застадоше очи, кад Monsieur Десен отвори врата на колници, беше неки други стари отрцани Désobligeant: те и ако сушта слика оног који онолико задоби моју наклоност у дворишту пре једног сата — прост поглед на њега сад изазва у мени непријатан утисак; помислих каква је тупоглава животиња морао бити онај коме је најпре пало на ум начинити такву направу; нисам био много милостивији ни према човеку који је могао доћи на мисао да се послужи њома.

Спазих да је госпа очарана њиме исто тако мало као и ја, те нас онда Monsieur Десен одведе до пара чеза што су стајале покрај, и рече нам, препоручујући их, да су их лорд А. и лорд Б. били набавили да им послуже за *grand tour*,²⁾ али нису даље одмакле од Париза, те су дакле у сваком погледу нове новцате. — Сувише су добре — с тога пређох на неке треће у позадини и почех се одмах цењкати. за њих — Него тешко ће двоје стати у њих, рекох, отворивши врата и ушавши унутра. — Ако вам је воља, госпо, рече Monsieur Десен, понудивши јој руку, да се попне у кола. — Госпа се устезаше пола секунда, па се попе; у том тренутку, имајући нешто да му каже, момак одазва знаком Monsieur Десена, који залупи врата од кола и остави нас унутра.

¹⁾ Госпођа има мужа?"

²⁾ „Велики пут“.

КОЛНИЦА.

К А Л Е.

C'est bien comique, баш је смешно, рече госпа и насмеја се помисливши да је ово већ други пут што остајемо насамо сплетом пуких случајности — *c'est bien comique*, рече она.

— Ништа друго не треба, рекох, па да буде тако до смешан начин удварања каквог Француза — изјавити у првом тренутку љубав а у другом понудити себе.

— То је њихов *fort*. одговори госпа.

— Бар се тако узима — а како им то пролази, продужих, не умем рећи; тек они су заиста стекли глас да се разумеју више у љубави и да је проводе боље од сваког другог народа на земљи: што се пак мене тиче, ја их сматрам као тумарала шепртље, и у самој ствари као најгору лакому багру која је икад замарала стрпљење Купидоново.

— Измислили да проводе љубав посредством *sentiments!*

— Онда бих ја тако исто могао одмах измислити да начиним господски пар одела од окрајака; — потегнути — ни пет ни шест — на први поглед љубавном изјавом — значи изложити понуду и себе с њоме решетању свих *pours* и *contres*) каквог незагрејаног срца.

Госпа је слушала моје речи као очекујући да продужим.

— Ето погледајте, госпо, продужих ја, положивши своју руку на њену —

Како озбиљни људи мрзе љубав њеног имена ради —

Како је себични људи мрзе себе ради —

Лицемерни неба ради —

И да се ми сви, и стари и млади, десет пута више поплашимо на сам глас него што нас заболи —

1) За и прошив.

Какву ће оскудицу познавања у тој грани односа открити човек, који пусти да му са усница слети реч, бар сахат два доцније, пошто је његово ћутање о том постало већ мучно. Низ ситних мирних пажњи, нити тако подвучених да узбуне — нити тако безначајних да се рђаво разумеју — па овда онда који срдачан поглед, при том реч две или ништа о ствари — природа је одредила за вашу драгану, која ће то већ удесити према своме нахођењу.

— Онда је свечано дајем на знање, рече госпа, поруменивши, да сте ми ви цело ово време изјавили љубав.

КОЛНИЦА.

К А Л Е

Monsieur Десен се врати да нас пусти из кола и јави госпи, да је граф Л. њен брат баш стигао у гостионицу. Иако сам осећао према госпи бесконачну наклоност, не могу рећи да се у души зарадовах том догађају — и не могах да јој не кажем то, — јер је то кобно по један предлог, госпо, рекох јој, који сам вам хтео поднети —

— Не треба да ми кажете, какав је то био предлог, рече она, положивши своју руку на моје обе, кад ме прекиде. — Човек, добри мој господине, ретко има да учини какву љубазну понуду жени, а да она то не осети неколико тренутака раније —

— Природа је наоружа тиме, рекох, непосредне одбране ради. — Него ја држим, рече она, гледајући ме у очи, да се нисам имала чега рђавог прибојавати — и да будем отворена према вама, била сам одлучила да пристанем. — Да сам то урадила — (ту застаде за часак) мислим да би ми ваша наклоност измамила причу која би начинила од сажаљења једину опасност на путу.

Рекавши то, она допусти да јој двапут пољубим руку, па погледавши ме са осећајем и са учешћем, изиђе из кола — и опрости се.

НА УЛИЦИ.

КАЛЕ.

Никад у своме животу нисам свршио тако брзо пазар од дванаест гинеја : време ми се учини тешко, кад изгубих госпу, и знајући да ће ми сваки тренутак двоструко трајати, док се не кренем — поручих одмах поштанске коње и упутих се гостионици.

Господе! рекох, кад чух како у вароши избија четири, и кад се сетих да једва ако је прошао један једини сат, од како сам у Калеу.

Какав замашан свезак догађаја може саставити у том кратком делићу свога живота, човек коме срца учествује у свакој стварчици и који, имајући очи да види што време и случај стално износе пред њега, док он иде по свом путу, не пропушта ништа, на шта може без зазора положити руку.

— Ако од овог не буде ништа — од другог ће — не мари — ово је оглед о души човечјој — рад ми е накнадио муку — то је доста — задовољство од покушаја одржало је пробуђене моје осећање и најбољи део моје крви, а успавало онај нечисти.

Жалим човека који може да пропутује од *Дана* до *Вир Савеје* и да узвикне „све је то пустош“ — оно тако је, и такав је цео свет ономе, који неће да се позабави око плодова које нам он даје. А ја, ево, објављујем, рекох, весело пљеснувши рукама, да бих, па нека ме баце у сред пустиње, и тамо нашао што би задобило моју наклоност : ако баш ништа друго не бих знао, приљубио бих је каквој љупкој мирти, или бих потражио какав суморни чемпрес да му се привијем — умиљавао бих се његовој сенци и по. здрављао бих их срдечно захваљујући им на хладу.

Урезао бих своје име у кору и клео бих се да милијег дрвећа нема у целој пустињи ; ако би им лишће увело, ја бих га умео жалити ; а кад би се оно зарадовало, зарадовао бих се и ја с њиме.

Учени Смелфунгус¹ путовао је од Булоње до Париза — од Париза до Рима — и тако даље; али се он кренуо на пут са мрзовољом и жутицом, па му је свака ствар, поред које је прошао, била безбојна и изопачена. — Он састави свој путопис, али то није било ништа друго, до опис његових кукавних осећаја.

Срео сам се са Смелфунгусом у великом портикусу Пантеона — баш кад је оданде излазио. — „*Ништа друго до огромно бојиште за пейлове,*“² рече он: — Желео бих да нисте ништа горе рекли о медицинској Венери, одговорих му; јер пролазећи кроз Флоренцију, слушао сам, како је он насрнуо на богињу и понашао се према њој горе него према последњој жентурини, без најмањег повода.

На Смелфунгуса набасах опет у Турину, кад се враћао кући; имао је да прича туробну причу о жалосним догађајима, „у њој је било говора о узбудљивим случајевима на води и на суву, и о Канибалима који једу једни друге: антропофази“ — живом су му драли кожу и бајали му и горе поступали с њиме него са Светим Вартоломијем, где се год зауставио.

— Широм света, викао је Смелфунгус, то ћу казивати: — Боље би било да кажете, рекох ја, своје лекару.

Мундунгус,³ бескрајно богат, прокрстарио је свет: ишао је од Рима до Неапоља — од Неапоља до Млетака — од Млетака до Беча — до Дрезде, до Берлина, а није имао да прича ни о једном отменијем познанству, нити о каквом пријатнијем случају; путујући главом без обзира он није видео даље од носа, није се освртао ни десно ни лево, из бојазни да га љубав или сажаљење не заведу с пута.

¹ Тако је име Стерн издентувано Смолету због његових „Путовања“. Фигуративно оно значи ограниченог закерала који гледа на црне наочари. Пр.

² Види С—Путовања.

³ Mundingo—рђав двван, крџа. Пр.

Мир нека им је! ако га могну наћи; ни само небо, кад би било доступно таквим наравима, не би га имало коме улити; — сви благи дуси долетели би на крилима љубави да поздраве њихов долазак; — ништа од тог друго не би чуле душе Смелфунгусова и Мундунгусова до нове похвалне песме од радости, нова усхићења од љубави и нова честитања на заједничком блаженству. — Од срца их жалим; они нису развили у себи особине за тај посао; и да нешто најсрећније станиште небесно падне у део Смелфунгусу и Мундунгусу, они би били тако далеко од среће, да би душе Смелфунгусова и Мундунгусова биле тамо на испаштању за вечита времена.

М О Н Т Р Е Ј,

Једаред ми паде торба одостраг са кола, а дваред сам силазио по киши, једанпут западох до колена у блато, да бих помагао постиљону да је опет притврди, и никако да погодим шта ми треба; — тек кад стигох до Монтреја, па ме гостионичар упита треба ли ми слуга, свану ми пред очима да је то то-

Слуга! најтеже ми је што њега немам, рекох — Јер, *Monsieur*, рече гостионичар, овде је једаа отресит момчић, који би се јако поносио чашћу де служи једног Енглеза. — А што баш Енглеза при него ма кога другога? — Па они су тако дарежљневи, рече гостионичар.. — Главу дајем, ако ми ово ве извуче из џепа једну ливру, рекох себи, још одисте ноћи. — Него, и може им се, *Monsieur*, додае он. — За то запиши још једну ливру, рекох. — Баш беше јуче на ноћ, рече гостионичар, *qu' un milord Anglais présentait un ecu à la fille de chambre. — Tant pis pour Mademoiselle Jeanneton*, рекох.

Како је Жанетон била гостионичарева ћерка, и како ме је гостионичар држао за новајлију у француском, усуди се он да ме обавести, да нисам требао рећи *tant pis* — већ *tant mieux. Tant mieux*,

1) „Кад је један милорд Енглез поклатио талир собарици.“ „У толико горе по госпођицу Жанетон“

toujours, monsieur, рече он, чим се може нешто добити — *tant pis*, чим нема ништа. Па то излази на једно, рекох. *Pardonnez — moi*, рече гостионичар.

Не могу наћи подеснију прилику да не приметим једном за свагда да су *tant pis* и *tant mieux* два велика стожера француског говора, те ће странац добро учинити да се упути како их ваља употребљавати, пре него што доспе до Париза.

Неки брзоплети француски маркиз за столом нашег посланика запитаће Г. Х—, да ли је он Х— песник. Нисам, рече Г. Х—, љубазно. — *Tant pis*, одговори маркиз. — То је Х — историчар, рече други. — *Tant mieux*, рече маркиз. А Г. Х—, који је човек красног срца, захвали се за обоје.

Кад ме гостионичар уразуми о тој ствари, он позва унутра Ла Флера, како се звао онај момчић о коме ми је био говорио — само претходно приемети, да се о његовим способностима не усуђујништа рећи — *Monsieur* је најбољи судија шта му подноси; али за верност Ла Флерову јамчи свим што има.

Гостионичар изговори ово начином који ми одмах обрну пажњу на посао за којим сам био — и Ла Флер, који је стојао напољу чекајући, притајена даха, у нестрпљењу, што је сваки од човечјег рода осетио кад му је дошао ред, уђе унутра.

М О Н Т Р Е Ј.

Склон сам да ме придобије на први поглед човек сваке врсте; али никад већма него кад какав убоги ђаво дође да понуди своју службу таком убогом ђаволу као што сам сâм; знајући, дакле, за ту своју слабост, пуштам свакад, баш из тог разлога, да ми се оцена повуче нешто у прикрајак — и то више или мање, према томе какве сам кад воље, и какав је случај — и могао бих додати и према роду особе којом ћу управљати.

„У толико боље, увек, господине.“

Кад Ла Флер уђе у собу, по одбитку свега што успех ставити на рачун својој души, искрени поглед и изглед момков одлучише од једном ствар у његову корист: погодих га дакле одмах — па тек онда почех се распитивати шта уме радити. Него ја ћу већ пронаћи његове способности, рекох, кад ми за-требају; а после, Француз зна све.

Међутим јадни Ла Флер ништа на свету друго није знао до ударати у добош и одсвирати марш два на фрули. Бејах се одлучио да дам маха његовим способностима: и не могу рећи да ми је слабост икад била тако исмејана мојом мудрошћу као у овом покушају.

Ла Флер је почео рано у животу, витешки као већина Француза, служити војску нешто година; кад се оне навршише, пошто је задовољио своје осећаје и нашао, поврх тога, да је част добовања у добош, по свој прилици, сама себи награда, јер му није отварала никакву даљу путању слави — повуче се он *à ses terres*¹⁾, и живео је *comme il plaisait à Dieu*²⁾ — а то ће рећи ни од чега.

И тако си, рече *Мудроси*, погодио једног добошара да те прати на том твом путу кроз Француску и Италију. Па! рекох ја, а зар половина наших племића не иде на тај исти пут са каквим туњавим *compagnon de voyage*³⁾ и обашка има још да плаћа и свирца и сваког врага? Ако се човек умедне извући једним *equivoque* из тако неравног мегдана, јевтино је прошао. — Али ви ћете умети још штогод, Ла Флере? рекох му. — *O qu'oui!* уме он правити доколенице и свирати помало на виолини. — Браво! рече *Мудрост*. — А ја, ето, свирам на контра басу, рекох — таман смо се нашли. А умећете бријати и дотеривати малчице перику, Ла Флере? — Што се год на свету хоће. — То је и за небо довољно! рекох му, прекинувши га — а камо ли за

1) „На св ју земљу“.

2) „Како је Богу било угодно“.

3) Сапутник.

мене. — У том стиже вечера, па, окружен с једне стране столице несташним енглеским вижлетом, а с друге француским слугом са толиком веселошћу на лицу колико је икад природа у икоје уписала — био сам до дна срца задовољан својом царевином; и кад би владари знали до чега им је, били би задовољни као што сам ја био.

М О Н Т Р Е Ј.

Почем ће Ла Флер прећи са мношћом цео пут кроз Француску и Италију и чешће ће излазити на позорницу, мораћу њиме мало више забавити читаоца, рекавши му, да никад нисам имао мање разлога покајати се због првог подстрека, по коме се обично одлучујем, него што се тиче овог момка; — вернија, оданија и простија душа никад није потеглила у стопу за једним филозофом; и осим његових способности у добовању и прављењу доколеница, по себи врло добрих, али по мене случајно без велике користи, бивао сам сваког тренутка награђиван веселошћу његове нарави; то је накнађивало сваки недостатак

— Стално прибежиште налазио сам у његовом погледу у свим тешкоћама и недаћама својим — (хтедох додати и у његовим); али Ла Флер је био ван домашаја сваке ствари; јер нека је то глад или жеђ, хладноћа или нагота, или бдење, или ма какав удар зле судбине који би задесио Ла Флера на нашем путовању, на његовом лицу није било отиска да се по томе погоди — вечито је био исти; еле, ако сам ја парче филозофа — а сатана ми улива овда онда у главу да јесам — свакад би ми се понизио понос од таквог уображења, кад помислим колико много дугујем природној филозофији тог сиромашка момка која ми је натерала стид у образ и научила ме нечем боље. Поред свега тога Ла Флер је био малчице уображен; — али се видело на први поглед, да је то вртиреп пре од природе него од вештине; те пре него што ми протекоше три дана с њиме у Паризу, он више није изгледао вртиреп.

М О Н Т Р Е Ј.

Кад сутра дан у јутру Ла Флер ступи у своју службу, предадох му кључ своје торбе са списком мојих шест кошуља и свилених панталона, и рекох му да то све утврди за чезе — да се запрегну коњи — и да ми дође гостионичар са рачучом.

*C' est un garçon de bonne fortune,*¹⁾ рече гостионичар, показујући ми кроз прозор на пет шест девојака које се окупише око Ла Флера и почеше се веома љубазно праштати с њиме, док је постиљон изводио коње. Ла Флер их је љубио редом у руку и почињао је изнова и три пут је брисао себи очи и три пут им обећавао донети свима из Рима опроштај грехова.

— То младо момче, рече гостионичар, воли цела варош, и тешко ће се наћи који крај у Монитреју, где се неће осетити да га нема: само га тера једна несрећа у животу, продужи он, „свакад је зао љубљен“. — Томе се од срца радујем, рекох — то ће ми уштедити муку да свако вече не стављам своје панталоне под главу. Говорећи то, нисам толико хвалио Ле Флера, колико себе самог, јер заљубљиваг сам се у ову или ону кнегињу говово целог својека и надам се да ћу тако продужити док не умрем, будући сам тврдо уверен да, ако икад учиним што ниско, то мора пасти у размак између једне страст и друге: док траје то безвлашће, примећавао сам свакад, да ми је срце забрављено — једва сам могао превалити преко њега, да уделим беди коју пару; те с тога гледам увек да се извучем одатле што пре могу — и од тренутка кад се поново запалим, опет сам издашност и душевност; и у стању сам учинити сваку ствар на свету за неког или са неким, чим би ме умирио да у том нема ничег грешног.

— Али говорећи то — одиста ја величам страст — не себе.

¹⁾ „Ово је момче батли“.

О Д Л О М А К.

— Варош Абдера, иако је у њој живео Демокрит и покушавао свом моћи ироније и подсмеха па је поправи, била је најпокваренија и најраспуштенија варош у Тракији. Каква ли се тровања, завере и убијства — потворе, погрде испод мукла и метежи нису дешавали тамо дању — ноћу је било још горе.

Еле, кад су ствари најгоре стајале, деси се да су представљали Еурипидову Андромеду у Абдери, цео оркестар слушао је у сласт; али од свих места која је слушао у сласт, ништа није јаче утицало на његово уображење од њежних излива природних које је песник уплео у онај дирљиви говор Персејев: *О Купидоне, царе богова и људи*, и тако даље. Сваки је живи сутра дан говорио готово у чистим јамбима и ни о чем другом није причао до о дирљивој речи Персејевој — „О Купидоне, царе богова и људи!“ — у свакој улици Абдериној, у свакој кући — „О Купидоне! Купидоне!“ — у свачијим устима, као природни звуци какве слатке песмице што силази са језика и нехотице, — ништа друго до „Купидоне! Купидоне! царе богова и људи!“ — Ватра захвати — и цела варош, као срце једног човека, отвори се широм љубави.

Ни један травар не могаде продати ни мрвицу чемерике — ни један ковач не имаде срца да сакује какво самртно оружје — пријатељство и врлина сусретоше се и пољубише на улици, златно доба поврати се и залелуја се ваздухом над Абдером; сви се Абдерићани прихватише својих свирала, а све Абдерићанке оставише се својих пурпурних тканина, па се чедно посадише да слушају песму.

Једино је, каже одломак, у моћи боговој, коме се царевина простире од неба до земље и до дубина морских чак, да учини овако штогод.

М О Н Т Р Е Ј.

Кад је све готово, и свака ствар претресена и плаћена у гостионици, ако вам тај догађај није пресео, остаје свакад још један рачун да се пречисти на вратима, пре него што седнете у ваше чезе: то је онај са синовима и ћерима сиромаштине, који вас окружују. Нека се сваки чува, да не каже: „Нека иду до врага“ — мучан је то пут тој шади несрећника, и без тога су доста претурили преко главе; увек држим да је боље узети у руку неколико суова; и световао бих сваком љубазном путнику да уради тако исто: не мора бити толико марљив па полагати рачун о својим разлозима због којих их даје — њих ће већ другде записати.

Што се мене тиче, нико не даје тако мало као ја; јер мало њих које знам имају тако мало за давање; али пошто је то било прво јавно дело мога милосрђа у Француској, то се припазих.

Леле мени! рекох, — све што имам то су ових осам суова, па им их показах на длану, а на то је; вас осам сиротих људи и осам сиротих жена.

Нека бедна одрпаница, без кошуље на себи, одмах се одрече својих захтева, повукавши се корак два ван круга, и захвали се поклоном на свом делу. Да је цео *partie* повикао *Place aux dames*¹⁾ у један глас, не би ни у пола дао одушке осећању поштовања према лепом сполу.

Праведни Боже! из каквих си мудрих разлога наредио, да сиротиња и уљудност, које су у толикој противности у другим земљама, нађу у овој пут да се споје?

— Навалих да му дам пошто пото један су, просто због његове *politesse*.

Некакав јадан, ситан жив човечуљак, који је стојао према мени у кругу, тутну најпре под мишку нешто што је некад било шешир, па извади из џепа своју бурмутицу и дарезљиво понуди на обе стране

1) „Место госпама!“

око себе по један шмрк: то би покрупан подарак и би смерно одбијен. — Јадни ситни човечић навали на њих позивајући их климањем главе. — *Prenez-en-prenez,*¹⁾ говорио им је он, гледајући некуд у страну; еле сваки извади по један шмрк. — Тешко теби, ако га једном не имаднеш у кутији! рекох у себи, па спустих два суа у његову кутију — и узех врхом прстију оданде, колико да тиме подигнем вредност своје дару кад га приложих. Он осети тежину овог другог, чиме га обвезах, већма него оног првог, — указана му је тиме част — оним првим учињена му је просто милостиња — па ми се с тога поклони до земље.

— Ево! рекох неком старом војнику без руке, који је бивао у ратовима па остао кожа и кост — ево теби два суа. — *Vive le roi!* рече стари војник.

Тада ми остадоше још три суа: један дадох просто *pour l'amour de Dieu*²⁾, јер под тим именом испросише ми га. — Сиротој жени беше ишчашен кук: те није могло ни бити из другог ког повода.

— *Mon cher et très-charitable monsieur*³⁾. — Ту нема опирања, рекох.

Milord Anglais, сам звук вредео је пара — те му дадох с *штога мој последњи су*. Али у ревности давања, био сам превидео једног *pauvre honteux*⁴⁾, који није имао никог да за њега потражи су, а који би, мислим, пре пропао у земљу него што би сам замолио за себе: он је стајао мало ван круга и бри-сао сузу с лица, које је, учини ми се, видело боље дане. — Господе Боже! рекох — не преостаде ми баш ни један клети су да му га дам. — Остало ти их је хиљаду! повикаше све моћи природине, покренувши се у мени; и тако му дадох — не мари шта — сад ме је стид рећи колико — а тада ме је било стид помислити колишно: дакле, ако читатељ узмогне не-

1) „Узмите, узмите“!

2) „За љубав божју.“

3) „Мој драги и премилостиви господине“

4) „Срамежљивог бедника“

како нагађати о мом расположењу, кад су му познате ове две утврђене тачке, моћи ће одредити тачну своту између једне и две ливре.

Осталима не могах ништа друго дати до *Dieu vous bénisse*. — *Et le bon Dieu vous bénisse encore*¹⁾, рекоше стари војник, патуљак, и тако даље. *Pauvre honteux* не могаде рећи ништа; он извуче марамицу обриса лице окренувши се — а ја помислих да ми он захваљује више него сви остали.

В I D E T²⁾.

Пошто посвршавах све ове ситне ствари, посадох се у своје поштанске чезе тако потаман како не седох никад у своме животу у какве поштанске чезе, а Ла Флер, пошто пребаци једну јахачку чизметину на десну страну ситног *bidet-a*, а другу на лево (јер његове ноге не рачунам ништа) — удари у трк преда мнош и испрси се као мали цар.

— Али шта је срећа! шта ли величина на ово, насликаној позорници живота! Неки липсали магарацј пре него што пређосмо једну миљу, препречи из небуха Ла Флеру пут; — његов *bidet* не хтеде проћи туда, — изроди се спор између њих, и сиромах момак би избачен из својих јахачких чизама још при првом судару.

Ла Флер поднесе свој пад као што пристоји француском хришћанину, не рекавши на то ни више ни мање до *Diabole!* па сместа скочи и, узјахавши свога *bidet-a*, обнови напад, ударајући га као што би ударао по добошу.

Bidet надре у једну страну пута, па у другу, па опет натраг — па овамо, па онамо, укратко свуда само не поред липсалог магарца: — Ла Флер навали баш на ту тачку — и *bidet* га збаци.

Шта је то, Ла Флере, рекох му, с тим твојим *bidet-ом*? *Monsieur*, рече он, *c'est un cheval le plus*

¹⁾ „Бог вас благословио. А добри Бог благословио вас опет“

²⁾ „Поштански коњ.“

³⁾ „Господине, ово вам је најупорнији коњ на свету.“

opiniâtre du monde. — Шта ћеш му, кад је то тако ћудљива животиња, другим путем неће до својим, одговорих му. — Еле, Ла Флер сјаха и зададе му подобар ударац, а *bidet* ме ухвати за реч и одјури у трку у Монтреј. — *Peste!* рече Ла Флер.

Није *mal-à-propos* приметити овде, да, иако се Ла Флер послужио само двома различним узвицима при овом судару — то јест, *Diable!* и *Peste!* у француском језику ипак их има три: као три ступња поређења, од којих се један или други употребљује при сваком неочекиваном обрту коцке у животу.

Le Diable! које је први ступањ, примењује се поглавито на обична узбуђења душевна, кад само ситне ствари испадну противно вашим очекивањима; као на пример — кад неком оголе краља — кад Ла Флера збаци коњ, и тако даље. — Кад муж добије рогове, из истог разлога, свакад је — *Le Diable!*

Али у случајима кад ударац има нечег изазивачког, као кад *bidet* одјури а остави Ла Флера на земљи у јахачким чизмама — други је ступањ.

Тада је *Peste!*

Што се тиче трећег —

— Али ту ми пуца срце од сажаљења и љубави према ближњем, кад помислим какве су му беде морале пасти на врат, и како је горко тако отмен народ морао препатити, па да се види принуђен прибећи томе изразу. —

Уделите ми, о ви, силе, које дотичете речитошћу језик у невољи! — какав драго удес да ме задеси, уделите ми само пристојне речи да узвикнем, па ћу дати својој природи маха.

Али како таквих нема да се нађу у Француској, одлучих да примим свако зло онако како ме снађе, без икаква узвика уопште.

Ла Флер, који није био закључио такву погодбу са собом, пратио је очима *bidet*-а, док му не измаче погледу — па тада, можете замислити, ако вам је по вољи, каквом је речи завршио целу ствар.

Почем се ју јахачким чизмама не гони унезве-

рен коњ, није било другог избора него узети Ла Флера иза чеза или унутра. —

Одлучих се за ово друго, и после пола сахата стигосмо до поште у Нампону.

НАМПОН.

ЛИПСАЛИ МАГАРАЦ.

— А ово би, рече он, метнувши нешто коре хлеба у своју торбу — а ово би био твој део, рече, да си остао жив па да поделиш са мном. — Помислих, по гласу, да се обраћа своме детету: али се то односило на његовог магарца, главом на оног магарца кога смо видели липсалог на путу, и који је био узрок белају Ла Флеровом. Изгледало је, да тај човек много жали за њим; и то одмах изазва у моме сећању Санчово јадиковање за својим; само овај је то чинио истинитијим природним осећајем.

Жалосник је седео на каменој клупи крај врата са магарчевим самаром и његовом уздом поред себе; то је од времена на време дохватао па пуштао — гледао, и вртео главом. Онда би опет извадио ону кору хлеба из торбе, као да ће је јести; задржао би је неко време у руци — положио затим на жвале магарчеве узде — загледао се замишљено у тај распоред како га је начинио — па уздахнуо.

Простодушност његовог жаљења привуче свет око њега, и Ла Флера између осталих, док су презали коње; како сам ја остао седећи у поштанским чезама, то сам могао гледати и слушати преко њихових глава.

— Он рече да долази сад из Шпаније, куда је био отишао са најдаљих граница Франконије; и да је био стигао доде, враћајући се кући, кад му магарца скапа. Сваки је изгледао да жели чути какви су то послови могли одвући тако старог и сиротог човека од његове куће на тако далек пут.

Небу је било угодно, рече он, да га благослови тројицом синова, најлепшим момцима у свој Немачкој, али кад изгуби у једној недељи два старија од

малих богиња, и кад му се најмлађи разболи од исте болести, он се препаде, да ће му, самохраном, сву тројицу отргнути и заветова се, ако му небо не одузме и овог, да ће поћи на поклоњење Св. Јагу у Шпанију.

Кад жалосник дође доде у својој причи, застаде да плати природи дуг — и заплака се горко.

Он рече да је небо пристало на те услове, те се тако он крену од своје кућице са овим јадним створом, који му је био стрљив друг у путовању; — исти хлеб јео је с њиме целим путем и био му је као прави пријатељ.

Сви који су стојали у кругу слушали су са учешћем старца. — Ла Флер му понуди новаца. Жалосник рече да му не треба; — није му до вредности магарчеве — него што га изгуби. — Магарац га је, рече, уверен је, волео; и на то им исприча дугачку причу о некој незгоди, при њиховом прелазу преко ширинејских брда, због које се изгубише један од другог читава три дана; за то време магарац је тражио њега толико колико је и он тражио магарца; и док се не нађоше, једва ако су и један и други окусили или сркнули штогод.

— Имаш бар једну утеху, пријатељу, рекох му ја, у губитку твог сиротог марвинчета; уверен сам, да си му био милостив госа. — Авај! рече жалосник, тако сам мислио док је он био жив; — али сад, кад је он мртав, мислим друкчије. — Бојим се да моја тежина и терет моје туге нису били премного за њега — то скрати дане сиротом створењу, и бојим се, имаћу одговарати за то. — Стид нека је овај свет! рекох себи. — Кад бисмо ми волели један другог као што је ова сирота душа волела свог магарца — било би нешто.

НАМПОН.

ПОСТИЉОН.

Учешћу које пробуди у мени прича јадног човека, требало је да се мало прибере; постиљон се баш ништа на то није освртао, већ потера преко *равé* у пуном трку.

Најжеднија душа у најпесковитијој арављанској пустињи не би већма жудела за гутљајем хладне воде, него моја за одмереним и једнаким кретањем; и ја бих стекао високо мишљење о постиљону, да се он искрао са мношћом као неким замишљеним ходом; међутим, кад је жалосник довршавао своје јадиковање, момак опали бездушно по коњима и отандрка као сто ђавола.

Повиках му што сам могао гласније да, тако му Бога, вози лакше — а што сам му ја гласније довикивао, он је немилосрдније јурио. — Нека враг носи и њега и његову јурњаву — рекох, — скидаће ми на парам-парче живце, па кад ме доведе до беснила, обрнуће ходом, да бих се могао топити од илине.

Постилљон изведе ствар за дивно чудо; док стиже до подножја неког стрмог брда, од прилике на по миље до Нампопа — беше ме разјарио на себе — па онда на мене самог, што сам се разјарио.

Мој је случај тада захтевао друкчије поступање, и добар шуман трк био би ми од истинске користи.

— Дела, молим те, [потерај — потерај, добри човече, рекох му.

Постилљон показа на брдо. Ја онда покушам да се вратим на причу сиротог Немца и његовог магарца — али био сам прекинуо конац — и нисам могао ући у њу, као ни постиљон у трк.

— Нека иде, рекох, све до ђавола! Ако икоји убоги човечји створ, ево баш ја седим овде искрено склон да обрнем зло на добро, па све иде наопако.

Ипак има једно благо олакшање у незгодама, које нам пружа природа: ја га дакле љубазно узех из њених руку и заспах; и прва реч која ме пробуди би *Амијен*.

— Господе Боже! рекох, трљајући очи — то је баш она варош у коју ће доћи моја сирота госпа.

АМИЈЕН.

Тек што изговорих те речи, а поштанске чезе графа Л*** са његовом сестром у њима, пројурише п_лоред мојих: она је таман имала времена да ми климне главом оним особитим начином, који ми показа, да она још није дигла руке од мене. Била је добра као и њен поглед, јер још не бејаш довечерао, а слуга њеног брата уђе у собу са цедуљицом, у којој се она усудила да ме оптерети једним писмом које ћу ја сам предати Госпођи Р*** првог јутра кад не имадем никаква посла у Паризу. Томе је било само додано, како јој је жао, из кога *penchant*-а није испитивала, што је била спречена да ми исприча своју Историју — да ми то још дугује, те ако ме пут икад нанесе у Брисел. и не будем дотле заборавио име Госпође Л*** — Госпођи Л*** биће мило да испуни своју обавезу,

Онда ћу те видети, лепа душо! у Бриселу: враћајући се кући из Италије преко Немачке у Холандију, ударићу просто на Фландрију; то једва ако је странпутица за десетак поштанских станица; али неких је и десет хиљада! каквом ће се духовном сласти крунисати моје путовање што ћу учествовати у дирљивим појединостима приче о патњама, које ће ми испричати таква патница? Видети њу кад плаче! па и ако не могу учинити да усахне врело њених суза, какав изредан упечаток лежи ипак у брисању њих са образа прве и најлепше жене, кад будем седео с марамом у руци, ћутећи вас целу ноћ, покрај ње?

Ничег није било зазорног у том осећању; па ипак одмах почех због тога пребацивати своме срцу веома горким и веома покудним изразима.

Од увек је било, као што сам рекао своме читатељу, један од особитих благослова мога живота, да сам готово свакад кукавно био заљубљен ма у коју; и како се десило, да ми последњи пламен угаси поветарац љубоморе из небуха иза једног угла, ја га поново запалих на чистом светилу Елизином, од прилике на три месеца раније — заклевши се при том, да ће ми трајати на целом путу, — што бих крио ствар? заклео сам јој се на вечиту верност; — она је имала права на цело моје срце; — делити моју љубав, било би закинути њој; — изнети је на видело, било би изложити је опасности; где је опасности има и губитка — и са чиме би, ти Јориче, изишао пред срце тако пуно верности и поверења — тако честито, тако љупко и без замерке!

— Нећу ићи у Брисел, одговорих, прекинувши се; — али моја машта продужи, сетих се њеног изгледа у одлучном тренутку нашег расстанка, кад ни једно од нас није имало снаге да каже збогом! погледах на слику коју ми је она црном траком везала о врат — и поцрвенех погледавши је. Читав свет бих дао, да сам је могао пољубити — али сам се стидео. И зар ће тај нежни цветић, рекох, стискајући је рукама — зар ће он бити смрвљен до корена — и то смрвљен, Јориче! тобом, који си обећао да ћеш је хранити у недрима?

Вечито врело среће! рекох, клекнувши на под — буди ми сведок — и свака честита душа која се напаја на њему, нека ми такође буде сведок, да нећу путовати у Брисел, ако и Елиза не пође са мном, па водио тај пут и на само небо!

У усхићењима овакве врсте срце, у пркос разуму, казаће увек премного.

ПИСМО.

А М И Ј Е Н.

Усуд се није насмешио на Ла Флера; јер он није имао успеха у својим витешким подвизима — ниједна се ствар не нађе да изнесе на видело ње-

гову ревност у мојој служби, од како он уђе у њу пре двадесет и четири сата од прилике. Сирото момче горело је од нестрпљења, и како слуга графа Л***, што дође са писмом, беше прва улучена згода, Ла Флер је дочека оберучке, па да би учинио част своме господару, одведе га у побочну собу у *auberge* и почасту бокалом два најбољег пикардијског вина; на то слуга графа Л***, да врати част и да не би изостао у учтивости иза Ла Флера, поведе опет њега у гостионицу графову. Ла Флерова *prévenance* (јер у самом његовом погледу лежала му је пропустница) у брзо одобровољи и задоби му све слуге у кухињи, и почем се Француз, ма каквим даровима био обдарен, не либи ни најмање да их покаже, то Ла Флер, за мање од пет минута, беше извадио своју свиралицу, отпочео сам игру првим нотама и разиграо *fille de chambre, maitre d'hôtel*) кувара, судоперу исву послугу, псе и мачке, и приде неког маторог мајмуна: веселије кухиње, држим, није било од потопа.

Госпођа Л***, идући из собе свога брата у своју и чувши толико весеље доле, зазвони за своју *fille de chambre* да је запита шта је то; па дознавши да да је то слуга господина Енглеза, који је развеселио својом свиралом целу кућу, нареди да јој се он доведе.

Почем сиромах момак није могао изићи пред њу празних руку, то се снабде, пењући се уз степенице, хиљадом поздрава Госпођи Л*** од свога господара - додаде на дугачко и на широко лажна распитивања о здрављу Госпође Л*** — рече јој како је Monsieur његов господар *au désespoir*³⁾ ради њеног опорављања од путног замора — и да заврши све то, како је Monsieur примио писмо којим га је удостојила Madame. — — А он је опет мене удостојио, рече Госпођа Л***, прекинувши Ла Флера, да ми пошаље одговор.

Госпођа Л*** беше рекла то са таквим гласом поуздања у ствар, да Ла Флер не смеде обманути

1) „Предусретљивост.“

2) „Собарицу, настојника.“

3) „У очајању.“

њено очекивање — застрепе за моју част — а могућно да се забринуо мало и за своју рођену, као човек кадар да буде у господара коме недостаје *en égards vis-à-vis d'une femme!*¹⁾ еле, кад Госпођа Л*** ушита Ла Флера, да ли јој је донео какво писмо — *O qu'oui*, рече Ла Флер, па спустивши шешир на земљу, подиже капак са џепа на десној страни левом руком, и поче тражити писмо десном руком; затим обрнуто, — *Diab!e!* затим претури све џепове — џеп по џеп, редом, не заборавивши ни онај за сат: *Peste!* — затим их испразни све на под — извади о-данде неки прљави оковратник — мараму — чешаљ — узицу за бич — спаваћу капу — за тим завири у свој шешир — *Quelle étourderie!* Оставио је писмо на столу у *auberge* — сад ће одјурити по њега и вратиће се за три минута.

Баш сам довршавао вечеру, кад Ла Флер дође да ми саопшти шта му се догодило: исприча ми целу ствар просто како је била: једино додаде да, ако је *Monsi-ur* заборавио (*par hazard*)²⁾ одговорити на госпођино писмо, ово, како је он удесио ствар, бар му даје згону да поправи *faux pas*⁴⁾ — а ако није, ником ништа.

Ни сам нисам био на чисто са својом *etiquette*, да ли је требало да јој пишем или није — али ако је требало — ни сам ђаво не би се могао наљутити: то није било ништа друго до службена ревност једног створења са добрим намерама моје части ради; и ма колико да је он забасао странпутицом — па ме тиме довео у неприлику — срце му није згрешило — писати пошто пото нисам морао; и што је претезало више од свега — он није изгледао као да је урадио којешта.

— Све је то лепо и красно, Ла Флере, рекох. — То је било довољно. Ла Флер излете из собе као стрела и врати се са пером, мастилом и хартијом у руци; па, примакнувши се столу, стави то пред мене

1) „Обзира према једној жени.“

2) „Каква лакомисленост.“

3) „Случајно.“

4) „Несмотреност.“

са таквом милином на лицу, те немадох куд него узех перо.

Почињао сам и почињао; па, иако нисам имао шта рећи, нити се шта могло изразити у пет шест редова, почињао сам пет шест увода, и ни један ми од њих не би по вољи.

Укратко није ми ишло писање.

Ла Флер изиђе и донесе мало воде у чаши да разблажи мастило — затим нађе песка и воска — све је било узалуд; ја сам писао и брисао и цепао и спаљивао и опет писао. — *Le diable l'emporte!*¹⁾ рекох пола у себи — Не могу, па не могу да напишем то клето писмо и очајно бацих перо, рекавши то.

Чим ја треснух перо, Ла Флер приђе столу са највећим уважењем и, извињавајући се по хиљаду пута што ће се усудити, рече ми, да има у џепу писмо које је писао неки добошар у његовом пуку кашларовој жени, и које би, смео би рећи, било подесно за ову прилику.

Би ми ђеф пустити сиротог момка да тера своју ћуд. — Дела, молим те, рекох му, дај ми да га видим,

Ла Флер на то одмах извади малу прљаву записницу, препуну ситних листића и *billets-doux* у бедном стању и, положивши то на сто и одрешивши узицу која их је везивала, прелете очима преко свих редом, док не дође до оног писма о ком је реч. — *La voilà!*²⁾ рече пљеснувши рукама; па га разви и онда положи пред мене и повуче се три корака од стола, док сам га ја читао.

П И С М О.

Madame,

Je suis pénétré de la douleur la plus vive, et réduit en même temps au désespoir par ce retour imprévu du caporal qui rend notre entrevue de ce soir la chose du monde la plus impossible.

¹⁾ „Ђаво га однео!“

²⁾ „Ево га!“

Mais vive la joie! et toute la mienne sera de penser à vous.

L'amour n'est *rien* sans sentiment.

Et le sentiment est encore *moins* sans amour.

On dit qu'on ne doit jamais se désespérer,

On dit aussi que Monsieur le Caporal monte la garde mercredi: alors ce sera mon tour.

Chacun à son tour.

En attendant — Vive l'amour! et vive la bagatelle!
Je suis Madame,

Avec tous les sentimens les plus respectueux et les plus tendres, tout à vous;

Jaques Rocque.¹⁾

Ваљало је само променити каплара у графа — и ништа не помињати о стражи у среду — па писмо није било ни добро ни рђаво: — еле, да учиним по вољи сирوماху момку, који је ту стајао дрхтећи за моју част, за своју и за част свога писма — скидох нежно скоруп са њега и пошто га избућках на свој начин, запечатих га и послах га по њему Госпођи Л*** — а сутра дан продужисмо пут за Париз.

П А Р И З.

Кад се некоме може надметати се ковом својих кочија и натерати све живо да се тетурајући склања испред њега и испред његових шест слугу и пара кувара — за њега је Париз душу дао — он може уљећи у њ с краја које хтедне улице.

¹⁾ Превод писма:

Госпођо,

Прожет сам најљућим болом и доведен у исти мах до очајања тим непредвиђеним повратком капларовим, услед чега нам вечерашњи састанак постаје најнемогућнија ствар на свету.

Али живела радост! а сва ће моја бити да мислим на Вас. Љубав није ништа без осећаја.

А осећај је још мање без љубави.

Кажу да не ваља никад очајавати.

Убоги какав кнез, слаб коњицом, и коме цела пешадија не премаша једног јединог човека, најбоље ће урадити да се уклони са бојног поља и да се истакне у кабинету, ако се могне дотле успети; — кажем *дошле успеши* — јер овде нема тога, да се неко испрси међу људе као да је прогутао штап силазећи с небеса, па да им подвикне „*Me voici! mes enfants*“ — ево мене — шта му драго ко мислио.

Моји први утисци, признајем, чим се нађох сам у својој соби у гостионици, нису ни из далека били онако ласкави како сам био замишљао. Приђох озбиљно прозору у свом црном прашњавом капуту и, погледавши кроз стакло, смотрих сав свет у жутом, плавом и зеленом, како се устремio на трку забављања. — Старији са сломљеним копљима и кацигама са патрљком визира — младеж у оклопима сјајним као да су од жежена злата и закићеним шареним перјем са истока; — сви — сви цилитајући се као очарани витези на мегданима, некад, у старо доба, за славу и љубав.

Авај, јадни Јориче! викнух, шта ћеш ти овде? При првом првцатом сукобу са овом блиставом руљом бићеш смрвљен у парам-парче; тражи — тражи какву завојиту стазу са обртаљком на крају, те којом кочије никад не протутње нити буктиња баци своје зраке — ту ћеш пустити души на вољу у слатком провођењу са каквом милом *grisette*-ом или бербериновом женом и моћи ћеш ући у таква друштванца.

— Главу дајем! а то нећу урадити, рекох, извадивши писмо које је требало да предам Госпођи де Р***, — Прво ће ми бити да учиним подворење тој госпи. Наредим дакле Ле Флеру да ми одмах доведе берберина — па да се врати да ми очисти капут.

Кажу и то да ће г. каплар чувати стражу у среду; тада је мој ред.

Сваки по реду.

Чекајући — Живела љубав! и живела багатела!

Остајем, Госпођо, са осећајима дубоког поштовања и дубоке нежности, потпуно предани Вам

Жак Рок.

В Л А С У Љ А.

П А Р И З.

Кад берберин дође, нипошто се не хтеде латити моје власуље: то је било више или ниже његове вештине: ништа ми друго не остаде до да узмем једну готову на његову препоруку.

— Него бојим се, пријатељу! рекох, овај увојак неће се држати. — Можете га замочити, одговори он, у океан, па ће се држати.

По каквом је то широком мерилу све у овој вароши! помислих. — Крајњи опсег мисли каквог енглеског власуљара не би могао даље отићи него до „завуците га у ведрицу воде“. — Каква разлика! То је као време према вечности.

Мрзим, признајем, сва хладна схватања као и сићушне мисли из којих проистичу; и уопште сам толико потресен великим делима природним да, што се мене тиче, кад би до мене стојало, не бих никад употребио мања поређења него бар какав брег. Једино што се може рећи против француске величанствености у овом примеру, јесте — да је величина *више у речи, а мање у ствари*. Нема сумње, океан улива духу простране мисли: али почем Париз лежи дубоко на копну, није било изгледа да ћу прејурити неких стотину миља, да бих извео оглед; — париски берберин није мислио ништа.

Ведрица с водом, кад се пореди са великом дубином, заиста је ништавна слика у говору — али може се рећи — има једну превагу — она је у другој соби, и чврстина увојка може се испитати у њој, без велике муке, док се удари дланом о длан.

По поштеној истини, и по чистој процени ствари, *француски израз обећава више него што даје*.

Мислим да могу сагледати тачне и посебне знаке народног карактера пре у овим бесмисленим *minutis* него у најважнијим државним пословима, где велики људи свих народа говоре и праве се важни тако подједнако, да не бих дао ни пребијене паре да бирам између њих.

Толико ми је требало да се извучем из руку тога берберина, да је било већ доцкан мислити на одлазак се мојим писмом Госпођи Р*** још те вечери: али кад са човек једном спреми од главе до пете за излазак, његово размишљање не вреди много; прибележим дакле име гостионице de Modène, у којој сам био одсео, па изиђем не знајући куда сам се упутио; — премишљају о том, рекох, успут.

Б И Л О.

П А Р И З.

Слава вам ситне, слатке љубазности у животу, јер ви равнате пут његов! Као љупкост и лепота

што побуђују склоност ка љубави на први поглед: тако ви отварате ова врата и уводите странца унутра.

— Молим, Госпођо, рекох, имајте доброту казати ми којим ми путем ваља поћи ка *Opéra Comique*? — Врло радо, Monsieur, рече она, па остави рад на страну.

Завиривао сам био у пет шест дућана успут, тражећи лице које би изгледало као да га такав упад неће узнемирити: док напослетку, кад ми ово привуче машту, не уђох овде.

Она је радила пар наруквица, седећи на ониској столици у десно према улазним вратима.

Très-volontiers, врло радо, рече она, па остави свој рад на столицу поред себе и устаде са ониске столице на којој је седела, са тако орним покретом и са тако орним погледом, да бих, па да ме је стала педесет златника, ипак рекао — „ала је ово нека задушна жена.“

Морате се окренути, Monsieur, рече она, излазећи са мном на врата дућанска и показујући ми правац на ниже улицом којом ћу поћи — морате се окренути најпре на лево — *mais prenez-garde* —

тамо су два савитка, а ви изволите другим — онда идите тако донекле па ћете угледати цркву: и кад је прођете, потрудите се па савијте одмах десно, и то ће вас одвести под *Pont-Neuf*, који ћете морати прећи — и ту ће вам сваки са задовољством показати даље.

Она понови своја упуства три пут, са истим добродушним стрпљењем трећи пут као и први; — те ако *израз* и *начин* имају смисла, као што га зацело имају осим за срца која су им затворена — изгледало је, да јој је баш било стало да се не изгубим.

Не узимам да је женина лепота, премда је она, мислим, била најлепша *grisette* коју сам икад видео, утицала много на осећај који добих од њене љубазности; једино се сећам, кад јој рекох колико сам јој обвезан, да јој загледах дубоко у очи — и да сам понављао своју захвалност онолико колико и она своја упуства.

Нисам се био удалио ни десет корака од врата, а већ увидех да нисам запамтио баш ништа од оног што она спомену — те, осврнувши се и смотривши да она још стоји на дућанским вратима, као да види идем ли куда треба или не идем — вратим се да је упитам, да ли је прво где ми ваља скренути лево или десно — јер сам то био потпуно заборавио. — Та неће бити! рече она, мало се насмејавши. Биће, биће, одговорих јој, кад човек више мисли о жени него о њеним добрим упутима.

Како је то била сушта истина — она је прими, као што свака жена прима оно што јој по праву припада, са лаким поклоном.

— *Attendez!*¹⁾ рече она положивши своју руку на моју да ме задржи, па довикну шегрту у задњем дућану да спреми завежљај са рукавицама. Баш сам хтела да га пошаљем, рече она, с тим завежљајем у онај крај, те ако вам је по вољи да уђете часком унутра, он ће бити одмах готов и одвешће вас до места. — Тако ја уђем с њом у дућан; па кад узех

¹⁾ „Причекајте“.

наруквице, које је она оставила на столицу, као да бих хтео сести, она седе на своју ониску малу столицу, а ја се на то посадох одмах поред ње.

— Он ће бити готов, Monsieur, рече она, овога тренутка. — А за тај тренутак, одговорих јој, ја бих вам врло радо хтео рећи нешто заиста уљудно за сву ту вашу љубазност. Свако је у стању у некој неприлици указати какву доброту, али продужење тога показује да је у том већ нешто од ватре; и за цело, додадох, ако је то иста крв која долази из срца, па силази на крајеве (додирујући зглавак на њеној руци), уверен сам да ви морате имати боље било од сваке жене на свету, — Пипните га, рече она, испруживши руку. Ја онда оставим шешир, ухватим њене прсте једном руком и притиснем палац и кажипрст друге своје руке на њену жилу.

— Кад би Бог дао, драги мој Евгеније, да те нешто пут нанесе, па да ме видиш, како седим у свом црном капуту, преврћући очима по свом обичају и бројећи откуцаје један по један, с тако истинском преданошћу као да пазим на одсудне приливе и одливе њене грознице — како би се ти смејао и поповао ми због мог новог заната! Могоао би се смејати и поповати до миле воље. — Веруј ми, драги мој Евгеније, ја бих ти рекао „има и горих послова на овоме свету него што је пипаши било једној жени“. Знаш, али једној *grisette!* рекао би ти — и још у отвореном дућану! Јориче —

— Тим боље: јер кад су ми намере отворене, Евгеније, марим ја, ако ће ме цео свет видети како га пипам.

МУЖ.

П А Р И З.

Набројао сам био до двадесет и својски наста-вио скоро до четрдесет, кад ме њен муж, дошавши из побочне собе у дућан, побрка мало у рачуну, — А није нико, то је мој муж, рече она; — те ја почех

нову двадесетину. — Monsieur је био тако љубазан, да се у пролазу поред нас потруди да ми опипа било. — Муж скиде шешир и, поклонивши ми се, рече да му чиним одвише части — па рекавши то, метну шешир и изиђе.

— По Богу! рекох у себи, кад он изиђе — може ли овај човек бити муж овој жени!

Нека не буде криво оној мањини која зна какви су морали бити разлози за овај узвик, ако их објасним онима који не знају.

У Лондону дућанџија и дућанџијина жена изгледају једна душа једна гуша; по коју способност духовну или телесну имаће покаткад једно, по каткад друго, али у главном теразије не претежу ни тамо ни овамо, и њих двоје пристају једно уз друго као што се и ваља мужу и жени.

У Паризу тешко да има две врсте различнијих створења: јер законодавна и извршна власт у дућану није на мужу, те он ретко и свраћа тамо — у неком мрачном, суморном собичку одостраг седи он, не мешајући се у трговину, под својом вуненом ноћном капом, исти неотесани син природин, каква га је природа од себе дала.

Али почем је дух народа, у коме је само монархија по салиском закону, уступио то одељење и разна друга потпуно женама — сталним пазаром са муштеријама свакојака соја и положаја, од јутра до мрака, као неотесани шљунак кад се тресе у врећи, оне су пријатељским трењем изгладиле храпавости и оштрине, па не само постале округле и глатке, него се по нека од њих блиста као драги камен; — Monsieur *le mari* једва вреди мало више од камена под вашим ногама. — Одиста — одиста, човече! није добро по тебе да седиш сам — створен си за живот у друштву и љубазно сусретање; и на то усавршавање наших нарави овим ја се и позивам као на свој доказ.

— Па како удара, Monsieur? рече она, — Са свим благо, рекох ја, гледајући јој мирно у очи, као што сам очекивао. — Она ми на то хтеде одговорити нечим учтивим — али шегрт уђе у дућан са рукавицама. — *A propos*, рекох ја, и мени ће требати један пар.

РУКАВИЦЕ.

П А Р И З

Лепа *grisette* устаде, кад ја то рекох, и отишавши иза тезге, скиде један завежљај и одреши га; ја приђох мојој страни тезге према њој: све су биле сувише велике. Лепа *grisette* мерила их је једне по једне на моју руку. — То их ипак не смањи. — Она ме замоли да пробам један пар који је изгледао понајмањи. — Рашири ми рукавицу; — моја рука склизну од једном. — Неће ваљати, рекох, завртевши главом. — Неће, рече она, и учини исто.

Има извесних сложених погледа једноставне тананости — где су ћуд и разум и збиља и лудост тако измешани, да ни сви заједно вавилонски језици да су се ослободили, не би их могли изразити; — они се саопштавају и хватају у лету, те тешко можете рећи од које је стране зараза. Остављам људима красноречивим да наките дебеле књиге о том, — довољно је сад поновити, да се рукавице нису подесиле, те ми, прекрстивши руке, налактисмо се на тенани на тезгу — она је била узана, таман је било места између нас за онај завежљај.

Лепа *grisette* погледала је покаткад на рукавице, па побочке на прозор, па на рукавице — па на мене. Ја нисам био вољан прекинути ћутање — следовао сам њеном примеру: погледао сам дакле на рукавице, па на прозор, па на рукавице, па на њу — и тако наизменце.

Приметих да знатно губим при сваком нападу — у ње је било хитро црно око и пробијало је кроз дуге свилене трепавице таквом јачином да ме

је гледала усред среде срца и утробе. — То може изгледати чудно, али сам одиста могао осетити да је тако.

Свеједно, рекох, узимајући први најближи пар рукавица и мећући их у џеп.

Дирну ме, што ми лепа *grisette* не затражи преко цене ни једну једину ливру. Желео сам да ми затражи ливру више и лупао сам главу, како да навијем на то.

— Мислите ли, драги мој господине, рече она, рђаво разумевши моју забуну, да бих могла тражити и један су више од странца, чија ми је учтивост пре него потреба за рукавицама учинила част да се он ослони на мене? —

M'en croyez — vous capable? — Вере ми не, рекох ја, а и да сте, били бисте ми по вољи. Еле избројим јој новац у руку, и поклонивши јој се дубље него што се обично чини дућанцикама, изиђем, а њен шегрт са својим завежљајем пође за мном.

ПРЕВОЂЕЊЕ.

ПАРИЗ.

Никог другог није било у ложи у коју ме уве доше до неки љубазни постарији француски официр. Ја волим тај сталеж, не само стога, што ценим човека коме је нарав ублажена занимањем које од рђавих људи чини још горе; него што сам једном познавао једног — нема га више — и што не бих спасао једну страну од повреде тиме што ћу написати његово име на њу и рећи свету да је то био капетан Товија Шенди, најдражи у моме друштванцу и међу мојим пријатељима, на чије човекољубље не мислим никад, ни после овог дугог размака од његове смрти, а да ми се очи не препуне сузама. Њега ради мили су ми сви стари војници; пређем дакле два стражња реда клупа, па се посадим покрај њега.

Стари официр читао је пажљиво неку малу књижицу (можда садржај опере) на крупне наочари,

1) „Мислите ли да бих то могла?“.

па пошто их метну у шагринску кутијицу, остави их заједно са књижицом у џеп. Ја се у пола дигох и поклоних му се.

Преведено то на који драго образовани језик на свету — смисао му је овај :

„Неки сиромах странац зацао је у ложу — изгледа да не познаје никог; и никог неће ни познавати, па да је седам година у Паризу, ако ни један човек, коме он приђе, не скине наочари са носа — то је баш као испред носа залупити му врата за разговор — и понашати се према њему горе него према каквом Немцу“.

Француски официр сасвим је могао то гласно рећи; и да је, ја бих, разуме се, свој поклон који сам му учинио, изразио и на француском и рекао бих му, „дирнут сам његовом пажњом и враћам му е хиљадуструком захвалношћу“.

Нема тајне која толико помаже напредовању дружевности као кад човек постане господар тог *брзописа* и хитро уме преобратити разне обрте погледа и удова, са свим њиховим прегибањима и наговештајима, у јасне речи. Што се мене тиче, ја дугом навиком чиним то тако нехотице да, кад шетам по лондонским улицама, целим путем идем преводећи; и толико сам пута стојао поред каквог друштва, у коме се ни три речи нису прословиле, а ја сам већ похватио двадесетак различитих разговора, које бих лепо могао написати и заклети се на њих.

Једне вечери пошао сам био на Мартинијев концерат у Милану и баш сам улазио на велика врата, кад је маркизина ди Ф^{***} излазила одонуд у некој журби: — она се створи предамном пре него што сам је спазио, ја дакле одскочим у страну да бих је пустио да прође — она учини то исто и то на исту страну; тако се ми сударисмо главама; она одмах пређе на другу страну да би се склонила, а ја, на моју пакост као она на своју, скочим баш на ту страну и опет јој препречим излаз. — Заједно прелетимо на другу страну, па натраг — и тако даље

— било је смешно; обоје страшно поцрвенесмо : те на крају ја урадим оно што ми је ваљало урадити у почетку! — останем мирно на месту, и маркизина није имала више препона. Нисам био у стању ући у дворану, док јој не бих указао бар толико задовољења, тиме што ћу причекати и пратити је очима до краја излаза. Она се осврну двапут, а ишла је више страном, као да је хтела оставити простора за неког ко би прошао поред ње степеницама на горе. — Не, рекох — то није никакво превођење : маркизина има право на најлепше извињење које јој могу поднети, и овај слободни простор остављен ми је да то на њему урадим; — еле потрчим и станем је молити за опроштај, што сам је довео у забуну, рекавши, да ми је била намера, да јој отворим пут. Она одговори, да се руководила истом намером према мени; — и тако узајамно захваљивасмо једно другом. Она је била на крају степеница; и како не смотрих никаквог *чичизбеја* близу ње, замолих је да је допратим до кола; — тако ми сиђемо низ степенице, застајкујући на сваком трећем степену у разговору о концерту и о догађају — Часна реч, Госпођо, рекох јој, кад јој помогах у кола, на шест разних начина трудио сам се да вас пропустим на поље. — А ја сам се на шест начина трудила, одговори она, да вас пропустим унутра. — Кад би небо хтело, да се потрудите седми пут, рекох ја. — Од свег срца, рече она, начинивши ми места. — Живот је кратак, да би се на дугачко зановетало о начину; — ја дакле одмах уђем у кола, и она ме одведе својој кући. — А шта је било од концерта? Света Цецилија, која је, мислим, била на њему, знаће боље од мене.

Хоћу само да додам, да ми познанство које се изроди из овог превођења, даде више задовољства него ма које друго које сам имао част стећи у Италији.

ПАТУЉАК.

П А Р И З.

Никад у свом животу иисам чуо примедбу ни од кога до цигло од једног, а ко је тај вероватно ће изићи на видело у овој глави: еле, будући сасвим непристрастан, морало је бити основа за оно што ми паде у очи, чим погледах на *parterre* — то је била необјашњива игра природе да створи толико патуљака. Нема сумње, она се спрда у извесно време готово у сваком куту света; али у Паризу нема краја њеним увесељењима. — Богиња изгледа скоро толико исто весела колико и мудра.

Како сам с том мишљу изишао из *Opéra Comique*, премерих раст свакога кога сретох на улици. — Жалостан посао! нарочито где је стас крајње мали — лице крајње мрачно — очи живе — нос дугачак — зуби бели — вилице испале — гледати толике несрећнике силом случаја одгурнуте из сврга реда усред круга других, тешко ми је написати: — педаљ човек сваки трећи! — једни са рахитичним главама и грбавим леђима — други са кривим ногама — трећи руком природином задржани у шестој или седмој години узраста — четврти у свом потпуном и природном развоју таман равни патуљици јабуци: од најранијих зачетака и животним соком њиховог бића осуђени да не порасту више.

Какав медицински путник рекао би, то је од претераног повијања — какав мрзовољни, од недостатка ваздуха — а какав радознали путник, да утврди свој устројени ред, мерио би висину њихових кућа — узину њихових улица, и у колишно четвороугаоних стопа, на шестом или седмом кату, толико њих из *bourgeoisie* једу и спавају заједно; међутим сећам се, како је Г. Шенди старији, који ништа није ценио као когод још, говорећи једне вечери о таквим стварима, тврдио да деца, као и остале животиње, могу порастати до које драго висине, разуме се, ако су дошла правилно на свет; али је невоља то, што су

грађани париски прикљештени у такву тескобу да просто немају места да их произведу. — Не могу назвати то произвести нешто, рече он; — то је произвести ништа. — Шта више, продужи он, доказујући ватреније, то значи произвести горе него ништа, кад све што сте произвели, после двадесет или двадесет и пет година најнежнијег старања и најснажније хране, не буде на послетку веће него моја нога. А, почем је Г. Шенди био врло мален, ништа се више није могло о том рећи.

Како ово није ствар мозгања, остављам решење онакво какво сам нашао и задовољавам се непобитношћу прости напомене, која се потврђује у свакој улици и улици париској. Ишао сам оном што води од Карусела до Пале Роајала, па спазивши неког малог дечка како се сплео око олука што је текао срединим, ухватих га за руку и помогах му да се искобеља. Подигнувши му онда главу да га загледам, смотрих да му има око четрдесет. Свеједно, рекох, нека добра душа која ће учинити толико исто мени, кад ми буде деведесет.

Осећам нека ситна начела у себи која ме наводе да будем милосрдан према томе убогом закржљалом делу свога соја, који нити има раста нити снаге да продре у свету. — Не могу поднети да видим таквог једног прегаженог; и још не бејох честито ни сео поред мога старог француског официра, и већ ми се та одвратност пробуди кад угледах, да се баш та ствар дешава испод ложе у којој смо седели.

При крају оркестра, између њега и прве ложе с бока, остављено је мало простора где, кад је кућа распродана, свет разних сталежа нађе прибежишта. И ако ту стојите као у *parterre* плаћате исту цену као у оркестру. Неко бедно беспомоћно створење од оне врсте запало је било некаквим начином на то злосрећно место — ноћ је била топла, а они око њега били су сви по две и по стопе виши. Патуљак је неисказано патио на коју би се год страну окренуо; али ствар која му је највише досађивала.

био је неки дугачки крупни Немац, скоро седам стопа у висину, који се био испречио између њега и сваке могућности да види било позорницу било глумце. Јадни патуљак мучио се свакојако да провири на оно што се дешава, тражећи нешто отвора између Немчеве руке и његовог тела, и покуша то најпре са једне, па онда с друге стране; али Немац је стајао као балван у најнеугоднијем положају који се може замислити: — Патуљак је тако исто могао бити бачен на дно најдубљег париског бунара; он се дакле учтиво дотаче руксм Немчевог рукава и рече му св ју невољу. — Немац се осврну, погледа на ниже на њега као Голијат на Давида — и бездушно остаде опет као пре.

У том баш ја узех шмрк бурмута из мале бурмутице мога калуђера. — А како би твоја кротка и умилна душа, мили мој кале! свикнута да *подноси и шрпи!* — како би милокрвно она пригнула ухо жалби овог сиромашка човека,

Стари француски официр, видевши како потресен дигох очи кад ово изрекох, усуди се да ме запита шта ми је. — Казах му у три речи ствар и додадох како је то нечовечно.

Међутим патуљак би доведен до крајности и у првој јарости која је обично неразумна, беше рекао Немцу да ће му одсећи дугачки перчин својим ножем — Немац се осврну хладно и рече му нека одсече, ако га могне дохватити.

Увреда појачана поругом, нанета коме драго, начиниће пристрасним сваког човека од осећаја. Дође ми да се залетим из ложе да оборим кривду. — Стари француски официр постиже то са много мање заплета; он се пригну мало, махну стражару и у исти мах показа му прстом на невољу — стражар прокрчи себи пут тамо. — Није требало да му се подноси тужба — ствар се сама казивала; еле он гурну Немца с места назад својим мускетом — извуче за руку сиротог патуљка и постави га напред. — То је племенито! рекох ја пљеснувши рукама, — Па ипак

то ви не бисте допустили, рече ми стари официр, у Енглеској.

— У Енглеској драги господине, ми седимо сви пошаман.

Стари француски официр био би ме довео до сагласја са мнош-самим да сам био у опреци, — одговоривши ми, да је то *bon mot*; — а почем *bon mot* свакад вреди нешто у Паризу, понуди ми он шмрк бурмута.

РУЖА.

ПАРИЗ.

Сад дође на мене ред да запитам старог француског официра: „шта је?“ јер узвик: „*Haut les mains, Monsieur l'Abbe*“, који одјекну са неких дванаест страна у *parterre*, беше непојмљив мени, као што је моје обраћање калуђеру било њему.

Он ми рече да ће то бити некакав убоги опат у једној од горњих ложа, који се, мора бити, ушунџао и поставио иза пара *grisette*-а да би видео оперу, па га *parterre* уходио и наваљује на њега да држи обе своје руке у вис за време представе. — А зар се може помислити, рекох, да ће једно свештено лице завући руке у џепове *grisete*-ама? Стари француски официр се насмеја и пришапнувши ми нешто на ухо, отвори ми врата сазнању о коме нисам имао појма.

— БлагИ Боже! рекох, пребледивши од чуда — зар је могућно да народ, толико обузет осећањем, може бити у исто доба тако нечист и тако противречан себи — *Quelle grossièreté!* додадох.

Француски официр ми рече да је то тесногрудо заједање цркве, које се јавило у позоришту од прилике кад је Молијер дао свог Тартифа; али као и други остаци готских нарави опада. — Сваки народ, продужи он, има своје утанчаности и *grossièretés*, у којима предњачи и које му други наизменце узимају; — он је бивао у већини страних земаља, али ни у

1) „Горе руке, господине опате!“

једној у којој није нашао неке тананости, које би, изгледа, и другима требале, *Le pour et le contre se trouvent en chaque nation*); свуда је уједначено, рече он, и зло и добро, и ништа друго до знање да је тако, може ослободити једну половину света од предубеђења, које има према оној другој: корист од путовања, у колико се односи на *savoir vivre*, и лежи у том што се тако виде свакојаки људи и обичаји, те нас то учи узајамној подношљивости; а узајамна подношљивост, заврши он и поклони ми се, учи нас узајамној љубави.

Стари француски официр изговори ово с отвореношћу и увиђавношћу, које су се слагале са мојим првим повољним утиском о његовој нарави: — би ми као да заволах тог човека; али се побојам да се не будем преварио у предмету; — исто тако сам и сам судио — разлика је била, што се ја ни у пола не бих умео тако добро изразити.

Подједнако је мучно и јахачу и његовој животињи — ако она иде начуљених ушију и зазире целим путем од сваке ствари коју пре тога није никад видела. — Мене сналазе незгоде те врсте мање него иког живог; али признајем поштено, да ми је по која ствар била жива мука, и да сам црвенео на по коју реч првога месеца — а чинила ми се безначајна и сасвим невина другога.

Madame de Rambouillet, после познанства на шест недеља од прилике, указа ми част да ме поведе у својим колима на миљу две ван вароши. — Од свих жена Madame de Rambouillet је најисправнија, и никад нећу видети другу са више врлина и чистоте срца. — При повратку Madame de Rambouillet замоли ме да повучем узицу — упитах је, да неће штогод — *rien que de pisser*, рече Madame de Rambouillet.

Не саблазни се, љубазни путниче, што ће се Madame de Rambouillet помокрити. А ви, лепе тајанствене виле! пођите све и *узаберите по ружу*, па их разастрите по својој путањи — јер Madame de

1) „За и прошив се налазе у сваког народа“.

Rambouillet не учини ништа више. Помогох Madame de Rambouillet да сиђе из кола, па да сам био свештеник непорочне Касталије, не бих могао одслужити на њеном кладенцу са достојанственијим поштовањем.

LA FILE DE CHAMBRE.

П А Р И З.

То што је стари француски официр говорио о путовању, потсети ме на Полонијев савет сину о тој истој ствари — а то ме потсети на Хамлета, а Хамлет опет на остала Шекспирова дела, те застадох на кеју de Conti, враћајући се кући, да их набавим сва.

Књижар ми рече, да нема ни једно једино. — Comment! рекох, узевши једну свеску од целокупних дела, која су лежала на тезги пред нама. — Он рече, да му је то праћено само да се укоричи, и да му ваља послати натраг у Версаљ сутра у јутру графу Б***.

— А чита ли граф Б***, рекох ја, Шекспира? *C'est un esprit fort*¹⁾, одговори књижар. Он воли енглеске књиге; и што му још више служи на част, Monsieur, он воли и Енглеze. — Ви кажете то тако учтиво, рекох му, да је то довољно да обвеже једног Енглеза да потроши златник два у вашем дућану. — Књижар се поклони и хтеде нешто рећи, кад у том уђе у дућан нека млада уљудна девојка око двадесет, по изгледу и понашању *fille de chambre* код какве благочастиве високе госпе, и затражи *Les Egarements du Coeur et de l'Esprit* Књижар јој одмах даде књигу; она извади малу зелену сатинску кесицу опшивену траком исте боје, завуче прст и палац унутра, извуче оданде новац и плати цену. Почем ја нисам имао зашта остати још у дућану, упутисмо се заједно вратима.

— А шта ће, драга моја, рекох јој, те *Блудње Срца* вама, који једва знате да га имате? нити ћеш, док ти љубав најпре [то не каже, или те какав неверни пастир до срца не угризе, знати зајамачно да

1) „То је јак дух“.

је то то — *Le Dieu m'en garde!*¹⁾) рече девојка. — Имаш право, рекох, јер је ваљано; штета је, ако се украде; то је твоје мало благо и оно ти даје лицу бољи изглед, него да је бисером искићено.

Млада девојка слушала је с покорном пажњом, држећи у руци своју сатинску кесицу за траку цело то време. — Врло је мала, рекох, дохвативши је одоздо — (она ми је пружи) — и у њој је врло мало, драга моја, рекох јој; него буди само ваљана као што си лепа, па ће ти је небо напунити. Имао сам нешто круна у руци да платим за Шекспира; те како ми она сасвим остави кесу, спустих једну једину унутра и везавши на шепут, вратих јој.

Млада девојка ми се поклони не толико с дубоким поштовањем колико са смерним: — то је био један од мирних захвалних прегиба, где се дух клања — а тело не чини ништа друго до што показује то. Никад нисам у животу дао каквој девојци круну ни са половином тог задовољства.

— Мој савет, драга моја, не би вам вредео ни једне чиоде, рекох јој, да нисам дао и ово уз њега: овако, кад видите круну, сетићете га се: — немојте је дакле, драга моја, потрошити на траке.

— Дајем вам реч, господине, рече девојка озбиљно, да не бих била у стању; рекавши то, она ми, какав је обичај при ситним погодбама на реч, даде руку: — *En vérité, Monsieur, je mettrai cet argent à part,*²⁾) рече она.

Кад је какав добродетељан уговор закључен између човека и жене, он посвећује и најскровитије њихове шетње: еле ми се, иако је био мрак, почем нам је пут био исти, нисмо устручавали да пођемо заједно дуж кеја de Conti.

Она ми се поново поклони, кад се кренусмо, а кад се удалисмо двадесет корака од врата, као да није доста учинила пре тога, она као мало застаде да ми опет каже — како ми захваљује.

— То је мален дарак, казах јој, који нисам могао не платити врлини; и не бих се хтео преварити у

1) „Сачувај ме, Боже, од тога!“

2) „Ја ћу, господине, овај новац доиста ставити на страну.“

особи којој га положих ни за живу главу; — али ја видим невиност, драга моја, на вашем лицу — и срам нека је човека који би јој икад разапео замку на путу.

Девојка је некако изгледала дирнута тиме што јој рекох; — она дубоко уздахну: — нађох да нисам ни најмање властан то истраживати — те не про-слових више ни речи, док не стигосмо до угла улице de Nevers, где нам се ваљало растати.

— Ама да ли је ово пут, драга моја, рекох јој, у гостионицу de Modène? она ми рече да јесте — али да могу поћи и улицом Guépégaud која је на првом савитку. — Онда ћу поћи, драга моја, улицом de Guépégaud, рекох јој, из два разлога: прво, биће ми мило, а друго, даћу вам својим праћењем заштиту што дуже могу вашим путем. Девојци би по вољи моја учтивост — и рече, да би желела да је гостионица de Modène у улици de St. Pierre. — Ви станујете тамо? — рекох ја. — Она ми рече, да је *fille de chambre* Госпође Р***. — Благи Боже! рекох па то је главом та госпа за коју сам донео писмо, из Амијена. — Девојка ми рече да Госпођа Р***, чини јој се, очекује неког странца са писмом и да једва чека да га види: — на то ја замолим девојку да испоручи моје поздраве Госпођи Р*** и да јој каже, да ћу зацело сутра доћи да јој се поклоним.

За све ово време стојали смо на углу улице de Nevers. — Остасмо ту још тренутак, док је она удешавала своје *Egaremens du Coeur*, и тако даље мало згодније него да их носи у руци — биле су две свеске: ја јој дакле придржах једну, док је она ону другу стављала у џеп, па ми онда она отвори свој џеп, и ја спустих ону другу.

Слатко ли је осетити каквим су тананим концима повезане наше наклоности.

Кренусмо се наново, и при трећем кораку девојка провуче своју руку испод моје — ја јој баш хтедох то понудити — али она то учини сама са оном непромишљеном простотом, која показа да јој и не пада на ум, да ме пре тога никад није видела.

Што се мене тиче, ја се осетих тако јако убеђен у крвно сродство, да не могох друкчије но да се окренем у пола и да јој загледам у лице, да видим нећу ли моћи у њему назрети нешто од породичне сличности. — Којешта! рекох, зар ми сви нисмо род?

Кад стигосмо до савитка улице de Guénégaud, ја стадох да јој једном кажем збогом истински: девојка ми се поново захвали на друштву и љубазности. — Она ми рече двапут збогом. — Ја поновим толико исто, и наш растанак испаде тако срдачан, да ја, да се десио негде иначе, не јамчим да га не бих запечатио милосрдним пољупцем, топлим и свetim као да је од апостола.

Али почем се у Паризу само људи љубе између себе — ја учиних оно што на исто излази — замолих Бога, да јој је на помоћи.

ПУТНИ ЛИСТ.

П А Р И З.

Кад стигох у моју гостионицу, Ла Флер ми рече, да ме је тражио управитељ полиције — Нека иде до ђавола! рекох — знам узрок. Време је да и читатељ то дозна, јер је пропуштено међу другим стварима кад се десило; да сам заборавио, нисам; него да сам рекао онда, досад би се заборавило — а сад је време кад ми треба.

Отпутовао сам био из Лондона тако нагло, да ми није било ни на крај памети, да смо ми у рату са Француском; и био сам већ стигао у Довер и гледао на доглед брегове преко око Булоње, кад ми то паде на ум, а с тим у вези и то, да нећу моћи прећи тамо без путног листа. Нека је само до краја које улице, па ме смртно мрзи вратити се ништа паметнији него кад сам пошао; а како је ово био један од највећих напора које сам икад учинио за познањем, још мање могох поднети ту помисао; чувши у том да је граф де *** најмио лађу, замолих га да ме прими у своју *suite*. Граф ме је познавао из далека

те се скоро није ни нећкао — једино ми рече, да његова готовост да ми буде на руци не иде даље од Кале-а, јер ће он преко Брисела у Париз; међутим ја, чим пређем овде, моћићу продужити до Париза без прекида; али у Паризу мораћу гледати да нађем пријатеља и побринути се за себе. — Помозите ми само да се докопам Париза, *Monsieur le Comte*, рекох — па ће после бити моја брига. Тако се ја укрцах и више никада нисам мислио о тој ствари.

Кад ми Ла Флер рече, да се управитељ полиције распитивао за мене — сетих се одмах шта је у ствари; — и док ми је Ла Флер причао, уђе гостионичар у моју собу да ми исто каже, с тим додатком, да се нарочито тражи мој путни лист; газда заврши тиме што ми рече, да се нада да га имам — Богме га немам! рекох.

Газда устукну три корака од мене као од неке кухне особе, кад ја то изјавих — а јадни Ла Флер примаче ми се три корака оном врстом покрета који честита душа учини да би помогла неком у невољи; — момче задоби моје срце тиме; цигло по том *trait* познајем му тако потпуно нарав и могао бих се ослонити на њега тако чврсто, као да ме је верно слушао за седам година.

— *Monsieur!* узвикну гостионичар; — али се присети, чим то узвикну, и одмах промени глас — ако *Monsieur*, рече он, нема путног листа (*arrangement*), по свој вероватности имаће пријатеља у Паризу који ће му га моћи набавити. — Богме немам ни једног, рекох ја равнодушна изгледа. — Онда *certes*, одговори ми он, бићете затворени у Бастиљу или у Шателе *au moins*. — Којешта! рекох, краљ од Француске добра је срца — неће тај никоме нанети вреда. — *Cela n'empêche pas,*) рече он, да вас сутра ујутру зацело не затворе у Бастиљу. — Али ја сам погодио стан код вас за читав масец, одговорих му, и нећу из њега изићи ни један дан пре рока за љубав свих француских краљева. Ла Флер ми пришапну, да се нико не може противити краљу од Француске.

1) „Али то не смета“ —

Pardi, рече мој газда, *ces Messieurs Anglais sont des gens très-extraordinaires*¹⁾; па пошто рече и закле се на то — изиђе.

ПУТНИ ЛИСТ.

ГОСТИОНИЦА У ПАРИЗУ.

Не могах превалити преко срца да распињем на муке Ла Флера озбиљним разматрањем моје неприлике, и то је било узрок што сам је узео онако с висине: еле да бих му показао како ме није брига, оканух се сасвим ствари и, док ме је он служио за вечером, приклапао сам с њиме веселије него обично о Паризу и о *Opéra Comique*. — Ла Флер је и сам био тамо и пратио ме је улицама све до књижарева дућана; па кад је видео да излазим оданде са младом *fille de chambre* и да сам се упутио с њоме заједно кејем de Conti, он увиде да није потребно да ме и корак даље прати; — и размишљајући о том на свој начин, удари преким путем — и стиже у гостионицу на време да дозна о поступку полиције против мога доласка.

Тек пошто честито створење распреми сто и изађе да и сам повечера, почех ја мало озбиљније премишљати о свом положају.

— Сад ћеш се ти, Евгеније, знам добро, насмешити, кад се сетиш оног кратког разговора који смо водила нас двојица онда кад се ја хтедох кренути; — морам то овде испричати.

Евгеније који је знао да ја нисам патио од претоварености новцем као ни мислима, био ме је повукао на страну и запитао: за колико сам се поста-
рао. Кад сам му рекао тачну своту, Евгеније заврте главом и рече да неће бити доста; па извуче своју кесу да би је испразнио у моју. — Доста ми је, кад ти кажем, Евгеније, рекох му. — А не, Јориче, неће достићи, одговори Евгеније; — ја познајем и Француску и Италију боље од вас. — Али ви сте

¹⁾ „Ова господа Енглези су људи веома необични.“

смели с ума, Евгеније, рекох му, одбијајући његову понуду, да ћу се ја, пре него што навршим три дана у Паризу, побринути да кажем или урадим нешто због чега ће ме стрпати у Бастиљу, те ћу тамо поживети који месец чисто на рачун краља од Француске. — Извините, рече Евгеније суво: сасвим сам био заборавио на тај извор.

Еле, сад се тај догађај којим сам се спрдао, озбиљно испречио преда ме.

Је ли то безумље, или *nonchalance*, или филозофија, или упорност — или шта ли је у мени, те се ја, после свега, кад Ла Флер сиђе и остави ме самог, не могах нагнати да мислим о том друкчије него како сам о том говорио Евгенију?

И та Бастиља! страшило је у речи. — Узми како те најгоре мрзи, рекох себи, Бастиља је просто друга реч за кулу — а кула је просто друга реч за кућу из које се не може више, — Бог нека се смилује костобољнима! јер су они у њој дваред преко године. — Али са девет ливара на дан и са пером и мастилом, са хартијом и стрпљењем, ако човек баш и не могне ван, може унутра удесити врло лепо — бар за месец дана или шест недеља; а кад се то наврши, ако је незлобан човек, видеће му се невиност, и он ће одонуд изићи бољи и паметнији него што је ушао.

Неким поводом (заборавих којим) сиђох у двориште. кад овако закључих ствар; и сећам се како сам, силазећи низ степенице, поприлично дигао нос због разложитости мога схватања. — Проклета била *sombre* писаљка! рекох, хвалишући се — јер јој не завидим на моћи да слика зло у животу тако тврдим и смртним бојама. Дух стоји престрављен пред предметима које је сам увећао и зацрнио: а сведе ли их на њихову праву величину и боју, неће их сагледати. — Оно истина, рекох, поправљајући поставку, — Бастиља није зло за ниподаштавање; — али одузмите јој куле — напуните јој прокопе — скините јој мандале са врата — назовите је просто затвором и замислите да

је то нека мучитељица бољетица а не човек који вас држи унутра — зло ће ишчезнути, и ви ћете поднети другу половину без жалбе.

Усред поцикивања у том разговору са собом прекиде ме некакав глас, који ми се учини као да долази од неког детета које цвили што не може ван — загледах ходником горе доле, па не смотривши ни човека ни жену нити какво дете, изиђем не обраћајући више пажње.

Кад се вратих истим ходником, чух оне исте речи два пута; и кад погледах у вис, спазих да је то неки чворак који је висио у малој крлетки. — „Не могу ван — не могу ван“, рече чворак.

Застадох гледајући у птицу, а она се залетала, чим би се когод појавио у ходнику, на ону страну с које је ко долазио, са истом жалбом на своје робовање. — „Не могу ван“, — рече чворак. — Бог нека ти је на помоћи! рекох ја, баш ћу те пустити, па било шта било; обиђем око крлетке да пронађем враташца; она су била чврсто оплетена и скроз преплетена жицом и нису се могла отворити друкчије осим да се крлетка развали. — Навалих обема рукама.

Птица полете на место где сам ја покушавао да је ослободим, па промоливши главицу кроз решетку, притисну својим прсима као у нестрпљењу. — Бојим се, јадни створе, да те нећу видети на слободи. — Не, рече чворак. — „Не могу ван — не могу ван“, рече чворак.

Признајем да ми се никад саучешће нежније не разбуди, нити се сећам кога догађаја у своме животу, где би се расејани духови којима мој разум није био до мехур, тако нагло окупљени повратили. Звучи су истина били механични, али је ипак у том поју било толико природне истинитости, да они од једном праметнуше све моје правилно умовање о Бастиљи, и ја се тешка срца почех пети уз степенице, поричући сваку реч коју сам био рекао силазећи низ њих.

Прерушавај се колико ти драго, робовање, — рекох — горак си гутљај! и ако су хиљаде старих и младих саздани да окусе од тебе, боље ипак с тога ниси. А ти, три пут слатка и милостива богињо, обраћајући се слободи, коју сваки јавно или тајно поштује, ти, којој је укус сладак и свакад ће такав бити док се сама природа не промени, — никаква превлака речи не може умрљати твој снежни огртач, нити снага стихија преобратити у гвожђе твој скиптар; — с тобом, кад се смешиш на њега докле он једе кору хлеба, сељак је срећнији од свог владара из чијих си дворова ти одагнана. — Милосрдни Боже! повиках, клекнувши на претпоследњи ступањ пењући се, удели ми само здравља, ти велики даваоче његов, и дај ми само за другу ту лепу богињу — а проспи митре, ако се мили твоме божанскоме провиђењу, на главе онима који за њима болују.

СУЖАЊ.

П А Р И З.

Птица у крлетки не даде ми мира ни у мојој соби; седох уза сто и поднимљене главе почех замишљати тамничке невоље. Био сам таман расположен за то, те пустих на вољу својој машти.

Хтедох отпочети милионима својих ближњих, рођеним за робовање као јединим наслеђем, али увидевши да ту слику, ма колико дирљиву, не могу примаћи себи, и да ме множина те тужне поворке само збуњује.

— Узех једног јединог сужња, па пошто га најпре бацих у кулу, завирих кроз таму његових замандаљених врата, не бих ли ухватио његову прилику.

Угледах његово ломно тело, скоро измождено од силног ишчекивања и тамновања, и осетих каква мора мори срце кад се наде изјалове. Загледавши

ближе, видех како је испијен и грозничав: тридесет година северац ни једном му није расхладио крв; — ни сунца ни месеца није сагледао цело то време — нити је глас пријатељев или рођаков пришануо кроз пречаге! — његова деца —

Али ту ми се срце раскрвави — те морадох прећи на други део слике.

Он је седео на земљи на мало сламе, у најдаљем куту своје тамнице, што му је служило наизменце као столица и као постеља: календарић од ситних прутића стојао му је чело главе сав урезан грозним данима и ноћима које је ту провео: један такав рабош држао је он у руци и зарђалим клинцем гребао је нов дан чемера да га дода множини. Како му ја замрачих оно мало светлости што је имао, он диже вратима безнадежне очи своје, па их обори — затресе главом и продужи свој невољни посао. Чух како му zazвечаше окови на ногама, кад се он помери да остави свој рабош на гомилу. — Он уздахну. — Видех лепо како му се гвожђе зари у душу! — сузе ми ударише. — Не могох издржати слику сужањства какву ми створи машта. — Скочих са столице и зовнух Ла Флера, па му рекох да ми погоди *remise* и да је доведе пред гостионицу сутра у јутру у девет.

Хоћу да идем правце, рекох у себи, до *Monsieur le Duc de Choiseul*.

Ла Флер ми хтеде помоћи да се свучем; али — не хотећи да он спази на мојим образима ма што што би чесгитоме момку уцвелило срце — рекох му да ћу се сам свући — и да и он сам то исто учини

ЧВОРАК.

ПУТ У ВЕРСАЉ.

Седох у моју *remise* у сат у који одредих; Ла Флер се попе остраг, па рекох кочијашу да тера што боље уме путем у Версаљ.

Почем на том путу није било ничег, или управо ничег на што ја гледам при путовању, нећу моћи испунити празнину боље до кратком причицом о оној истој птици, која је била предмет последње главе.

Док је уважени Г.^{***} чекао на ветар у Доверу, ухвати птиче на гребенима, пре него што је умело честито летети, неки енглески деран, који, нехтевши га убити, однесе га у недрима на брод; па које храни га, а које штитећи га, за дан два заволе га, и донесе га здраво и читаво собом у Париз.

У Паризу деран издаде једну ливру за крлетку чворку и почем није имао никаква паметнија посла, за пет шест месеца, колико његов господар остаде тамо, научи га на свом матерњем језику оним трима речима — (не више) — којима, признајем, толико дугујем.

Кад му се господар крену за Италију, даде га деран газди од гостионице. Али почем је она његова кратка песмица за слободу била на *непознајом* у Паризу језику, птица није имала готово никакве вредности, то је Ла Флер купи заједно са крлетком за мене за боцу бургундског вина.

У повратку из Италије донесох је ја у земљу на чијем је језику научила песмицу, па кад испричах причу о њој лорду А., лорд А. измоли птицу од мене; — после недељу дана лорд А. даде је лорду Б.; лорд Б. начини њоме поклон лорду В.; а лорда В. собар продаде је собару лорда Г. за шилинг; — лорд Г. даде је лорду Д.; и тако даље — половина азбуке редом. Са те висине спаде она на приземље и прође кроз руке пуно пучана. Али пошто су сви ти људи желели унутра, а моје птиче изнутра, не скочи оно у цени ни у Лондону као ни у Паризу.

Не може бити да неки од мојих читатеља нису чули штогод о њему; а ако га је когод од њих пуким случајем икад и видео, нека ми допусти да му кажем, да је то птиче било оно моје птиче, или неко рђаво угледање намењено да га представља.

Немам ништа друго додати о њему осим да од тог доба до данас носим сиротог чворка као чепенку на моме грбу. — И нека му надзорник грбова заврне шију ако сме.

БЕСЕДА.

ВЕРСАЉ.

Не бих волео да ми непријатељ завири у душу, кад пођем тражити заштите у неког човека; из тог разлога ја што већма гледам да сам себе штитим; али ово одлажење ка Monsieur le Duc de C*** било је под морање; да је зависило од избора, отишао бих му, мислим, као и други људи.

Колико је нацрта ниске беседе, док сам ишао, спремало моје улизичко срце! Заслужио сам Бастиљу за сваки од њих.

Ништа ми неће бити подесније, кад се преда мном указа Версаљ, него да повежем речи и реченице и да измислим положај и нагласак, како бих се додворио милости у Monsieur le Duc de C***. — То ће упалити, рекох. — Таман толико, подвикнух самом себи, као хаљина коју би му донео какав осциони кројач, а није му пре тога узео меру. Лудаче! продужих — сагледај најпре лице у Monsieur le Duc;

припази како ће он стати да те саслуша; — осмотри нагибе и изразе његовог тела и удова — а што се тича нагласка, — први звуци са његових усана означиће ти га; и према свему томе скупа саставићеш беседу од једном на месту, која ће се морати допасти херцегу; — састојци су његови, те ће врло вероватно склизити.

Све је то лепо, рекох, само бих волео, да сам то већ претурио преко главе. — Опет кукавица! као да човек није раван човеку на васцелом пространству земљиног шара; па кад је у пољу — што не и лице у лице и у соби? И веруј ми, Јориче, кад год није тако, то сам човек изневерава себе и испушта своје помагаче десет пута онде где природа само један пут;

Изиђи пред Duc de С*** са Бастиљом у твојом погледу; — па ево главе, ако те не врати у Париз за по сахата са пратњом.

Биће да је тако, рекох. — Онда, Бога ми! одох херцегу веселији и безбрижнији него ико под небом.

— У том опет немаш право, одговорих. — Спокојно срце, Јориче, не удара у крајности — оно је увек у среди. — Добро! добро! повиках, кад кочијаш заокрену у капију, извешћу, видим, сасвим добро; и док је он окретао двориштем и притеривао вратима, увидех да сам се преслишавањем много помогао, те нити се попех уз степенице као жртва правосуђа, којој ће одузети живот на врху — нити сам устрчао уз њих у два скока, као што чиним, кад летим теби, Елизо! да нађем живот свој.

Кад ступих у дворану, дочека ме нека особа, која је можда била *maitre d'hôtel*, али је пре личила на каквог нижег секретара, и рече ми да је Duc de С*** у послу. Ја сам крајње неук, рекох, реду којим се добија аудијенција, будући сам сасвим туђин и, што је горе, како сад стоје ствари, будући сам уз то Енглеz. — Он одговори, да то не увећава тешкоће. — Ја му се лако поклоних и казах му, да бих имао нешто важно рећи господину херцегу. Секретар погледа према степеницама, као да ме је хтео оставити и однети ту поруку некоме. — Али не смем вас обманути, рекох му, — јер то што имам рећи није ни од какве важности за Monsieur le Duc de С*** — али је од велике важности за мене.

*C'est une autre affaire,*¹⁾ одговори он. — Ни у колико, рекох ја, за отменог човека. — Него молим вас, добри мој господине, продужих, кад се какав странац може надати, да ће добити *присјуп*? — Пре два сата не, рече он, погледавши на свој сат. Број кочија у дворишту као да је потврђивао рачун да ближег изгледа немам; — а како је шетање горе доле по дворани, без живе душе ради разговора, било у овој прилици тако исто рђава ствар као да сам у самој Бастиљи, то се ја одмах вратим својој *remise*

¹⁾ „То је друга ствар!“

и наредим кочијашу да ме вози до *Cordon Bleu*, што је била најближа гостионица.

Рекао бих, да је то нека коб: — ретко ћу отићи тамо куда сам наумио.

LE PATISSIER.

ВЕРСАЉ.

Пре него што пређох половину улице, предомислих се: кад сам већ у Версаљу што не бих, помислих, разгледао мало варош; повучем дакле узицу и наредим кочијашу да потера којом од главних улица. — Држим да варош није врло велика, рекох. — Кочијаш ме замоли за извињење, што ће ме поправити, и каза ми, да је варош просто величанствена, и да мноштво првих херцега и маркиза и графова има ту своје дворце. Граф Б***, о коме ми је књиџар на кеју de Conti јуче на ноћ говорио онако лепо, паде ми одмах на ум — А што не бих отишао, помислих, до графа Б***, који тако високо мисли о енглеским књигама и о Енглезима — па му испричао своју ствар? Еле предомислих се по други пут. — У ствари то је било по трећи; јер сам био наменио тај дан Госпођи Р*** у улици de St. Pierre и одано јој поручио, по њеној *fille de chambre*, да ћу зацело доћи да јој се поклоним; — али мноме управљају прилике — ја њима управљати не могу: и тако, смотривши неког човека с корпицом на другој страни улице, као да продаје нешто, рекох Ла Флеру да оде до њега и да га запита где је графов дворац.

Ла Флер се врати мало пребледео у лицу и каза ми да је то један *chevalier de St. Louis* који продаје *pâtés*.¹⁾ — Не може бити, Ла Флере, рекох му, — Ла Флер није умео објаснити ту чудновату појаву, као ни ја сам, али је остајао при своме: видео му је, вели, златан крст са црвеном траком о рупици за дугме — а завирио му је у котарицу и спазио *patés* које је *chevalier* продавао; није се дакле могао преварити.

¹⁾ „Колаче.“

Такав преокрет у човековом животу буди нешто боље од радозналости: не могох на ино, него се загледах подуже у њега седећи у *remise*; — што сам дуже гледао њега, његову *croix* и његову котарицу, тим се све то јаче ушлетало у мој мозак. — Изиђох из *remise* и упутих се њему.

Он је био привезао чисту ланену прегачу, која му је допирала испод колена, и неку врсту рупца, који му је допирао де половине груди; у врх ње само мало ниже поруба, висила му је *croix*. Његова котарица са малим *pates* била је покривена белим застирачем од дамаста; други такав исти застирач био је прострт по дну котарице; у свему се огледале, *propreté* и спретност, те би му човек покуповао *patés* не толико од глади колико из осећајности.

Он их никоме није нудио, већ је мирно с њима чекао на углу нечијег дворца оне који ће му их купити, од своје воље, без нуђења.

Било му је од прилике четрдесет и осам — сталожена изгледа, донекле озбиљна. Не зачудих се. — Приђох пре котарици него њему, па подигнувши застирач и узевши један од његових *pâtés* у руку — замолих га да ми објасни појаву која ме је дирнула.

Он ми у мало речи исприча, да је већи део свога живота провео у војној служби, у којој, пошто потроши незнатну очевину, стече чету и *croix* приде; али кад би закључен последњи мир, па се распусти његов пук, и сви му људи са онима из неких других осташе без издржања, нађе се он у широком свету, без пријатеља и без једне ливре; — цела целцита истина, рече он, без игде ичег до овог (показујући рекавши то, своју *croix*). — Бедни *chevalier* беше задобио моје сажаљење, а заврши разговор задобивши и моје поштовање.

Краљ је, рече он, најплеменитији владар, али његова племенитост нити може сваког помоћи нити наградити, и чисто је његова несрећа што је међу тима. Он има своју женицу, рече он, коју воли, и која уме да меси *pâtisserie*, па додаде, да не осећа

никаква понижења, што штити њу и себе од немаштине овим начином — док се провиђење не побрине за други бољи.

Било би бездушно ускратити добrome задовољство, прећутавши шта се десило бедном витезу de St. Louis после девет месеци од прилике.

Он је, изгледа, обично стајао близу гвоздене кашије што води у двор, па почем је његова *croix* привукла очи многима, многи се почеше распитивати, као што сам и ја урадио. — Он им је причао исту причу, и свакад тако смерно и трезвено, да на послетку то допре и до краљевих ушију; — чувши краљ да је *chevalier* био ваљан официр, и да га је цео пук ценио као часног и честитог човека — прекиде његову малу трговину издржањем од петнаест стотина ливара на годину.

Почем сам ово поменуо да угодим читатељу, молим га за дспуштење да испричам друго нешто, што није с тим у вези, да угодим себи — те две приче бацају светлост једна на другу, те била би рехота раставити их.

МАЧ.

Р Е Н.

Кад државе и царевине имају своја доба опадања, те дође ред и на њих да осете шта је то невоља и беда — застајем да не казујем узроке који су поступно довели кућу Е*** у Бретањи до пропасти. Маркиз Е*** борио се против свога стања са великом чврстином, желећи да очува и да покаже свету нешто остатака оног што су му били преци — њихова несмотреност одузе му ту моћ из руку. Остало је било доста за мале захтеве *забаченоси*. — Али је он имао два сина који су гледали у њега за *свейлоси*; — он помисли да они то заслужују. Он покуша својим мачем — њиме није могао прокрчити себи пута — *пењање* је било сувише скупо — а проста штедња није досизала; — другог изласка није било до трговине.

У сваком другом крају у Француској, осим Бретање, то би било сасећи у корену за навек мало дрво коме су његов понос и љубав желели да по-тера опет. — Али у Бретањи су се били постарали за то, и он се послужи тиме; улучивши дакле прилику кад су се сталежи били окупили у Рену, маркиз са своја два сина изиђе пред скуп, па позивајући се на право по неком старом закону херцештва, који, премда се не потрже често, рече он, ипак је у снази, он извади мач од бедрице. — Ево, рече он, узмите га; и будите му верни чувари, док ми боља времена не допусте да вам га затражим.

Председник прими маркизов мач — он причека неколико минута док не виде да су га положили у архив његовог дома — па оде.

Маркиз и цела његова породица укрцаше се сутра дан за Мартиник, и после неких деветнаест или двадесет година успешног вођења послова и са неким неочекиваним завештајима далеких огранака свога дома, врати се у родни крај да потражи своје племство и да га потврди.

То је била жива згода која се не дешава другом путнику до једино сентименталном, што се ја затекох у Рену управо у време тог свечаног повраћања: ја га зovem свечаним — мени је било свечано.

Маркиз изиђе пред скуп са целом својом породицом: он је водио госпођу; његов старији син своју сестру, а млађи је био на другом крају поред своје матере; — два пута принесе он рубац своме лицу —

— Владала је мртва тишина. Кад се маркиз приближи на шест корака суду, предаде маркизу своје млађем сину и изишавши три корака пред своју породицу, — затражи свој мач. Мач му би враћен, а он кад га узе у руку, потрже га из корица; — то је било светло лице пријатеља кога је једном напустио — он га загледа пажљиво по целој дужини, почевши од балчака, као да се увери да је то онај стари — па, опазивши мало рђе близу врха,

примаче очима и саже главу — учини ми се, да му кану суза на то место; и не преварих се судећи по оним што је следовало.

„Наћићу“, рече он, „какав други начин да је сперем“.

Кад маркиз рече то, врати мач у корице, поклони се његовим чуварима — па са женом, ћерком и синовима изиђе.

О колико сам му завидео на оном што је осећао!

ПУТНИ ЛИСТ.

ВЕРСАЉ.

Није ми било тешко изићи пред господина графа de Б***. Дела Шекспирова лежала су на столу, и он је превртао листове. Приђем близу стола и погледам најпре на књиге тако да он погоди да знам какве су — па му кажем да сам му дошао без икога да ме представи, јер знам да ћу у његовој соби затећи пријатеља који ће ми, уздам се, то учинити: — то је мој земљак, велики Шекспир, рекох, показујући његова дела — *et ayez la bonte, mon cher ami*, обраћајући се његовом духу, додадох, *de me faire cet honneur-là.* —¹⁾

Граф се насмеја на овакво необично представљање; и опазивши да изгледам мало бледуњав и болешљив, навали да седнем; ја се дакле посадох; па да му уштедим нагађања о походи тако противној сваком реду, испричах му просто случај у књижаревом дућану, и како ме је то навело да пођем с причом о малој неприлици у коју сам запао, пре њему него икојем другом човеку у Француској. — А каква је та ваша неприлика? Кажите ми да је чујем, рече граф. — На то му испричам ствар исто као што сам је испричао читатељу.

— И газда моје гостионице, рекох му, кад заврших, хоће пошто пото да ја донаднем Бастиље, — али ја не стрепим, продужих; — јер сам пао шака

¹⁾ „И имајте доброту, мој драги пријатељу, да ми учините ту част.“

најуглађенијем народу на свету и јер сам свестан, да сам честит човек и да нисам дошао уходити голотињу земље, те не мислим да сам спао на њихову милост или немилост. — Не би приликовало витештву Француза, Monsieur le Comte, рекох му, да то показују на инвалидима.

Жарка румен обли образе графа de Б***, кад ја то изрекох. — *Ne craignez rien.* — Не бојте се, рече он. — Па и не бојим се, одговорих му опет. — У осталом, наставих мало у шали, ја сам прешао у смеју цео пут од Лондона до Париза, на не мислим да је Monsieur le Duc de Choiseul толики непријатељ весеља, да би ме отпратио натраг плачног због моје хује среће.

— Моје обраћање вама, господине графе de Б*** (па му се дубоко поклоних), потиче од жеље да он то не учини.

Граф ме је слушао са великом добротом, иначе му не бих рекао ни половину — а једаред или два-ред рече: *C'est bien dit.*¹⁾ Тако ја оставих своју ствар на том и одлучих се да више не говорим о том.

Граф поведе разговор, говорили смо о равнодушним стварима — о књигама, политици и људима — па о женама. — Бог нека их све благослови! рекох ја, после подужег говора о њима — на земљи нема човека који их више воли од мене; поред свих слабости које сам им видео и поред свих сатира које сам читао против њих, ипак их волим; тврдо сам убеђен да човек који нема неку врсту наклоности према целом spolu, не може никад волети ни једну једину онако како ваља.

Eh bien! Monsieur l'Anglais, рече граф весело — ви нисте дошли да уходите голотињу земље; верујем вам; — *ni encore,* смем рећи, *голошћу* наших жена; — али допустите ми да посумњам — да вас, кад би вам се она наша *par hazard*²⁾ па путу, тај поглед не би мамио.

Има нешто у мени што не може да поднесе удар ни најмањег непристојног циљања; у шаљивом

¹⁾ „То је добро казано.“ — ²⁾ „Случајно.“

ћеретању често сам покушавао да савладам то и, са крајњом тегобом, усудио бих се рећи стотину ствари пред пет шест жена заједно — а ни клету реч од тога не бих изустиио пред једном од њих, па да бих знао да ћу се довинути неба.

— Извините, Monsieur le Comte, рекох му, — што се тиче голотиње ваше земље, ако је видим, бацио бих поглед са сузама на њу — а што се тиче голотиње ваших жена (поцрвенивши на помисао коју он изазва у мени), ја се владам у том тако по Светом Писму и тако осећам саучешће према ма каквој слабости свога ближњега, да бих је покрио застирачем, кад бих знао како да јој га пребадим; — али бих желео, наставих, да из потаје завириим у голотињу њиховог срца и да кроз разна покривала нарави, поднебља и вере изнађем оно што је у њему добро, па да према томе прилагодим своје рођено — и с тога сам дошао.

Из тог разлога, Monsieur le Comte, продужих нисам видео Пале Роајал — ни Ликсамбур — ни фасаду Лувра — нити сам покушао да набубрим каталоге које имамо о сликама, статуама и црквама, — за мене је сваки лепи створ храм, и хоће ми се да уђем пре у њега, те да видим унутра извешане изворне слике и растурене цртеже него Рафајлово Преображење.

Жеђ за тим, продужих, жестока као она што пали грло љубитељу, повела ме је из моје домовине у Француску — а из Француске одвешће ме у Италију; — то је мирно путовање срца у потеру за природом, и за оним упечацима који проистичу из ње и који нас нукају да волимо један другог — и свет, већма него што волимо.

Граф ми рече пуно учтивих ствари том приликом; и додаде врло уљудно, колико је обвезан Шекспиру што ме је упознао с њиме. — Него *à propos*, рече он, — Шекспир пун великих ствари — заборавио је ситну формалност да објави ваше име; — то вас приморава да учините сами.

ПУТНИ ЛИСТ.

ВЕРСАЉ.

Нема у животу за мене веће забуне него почети казивати неком ко сам — јер тешко да има неког, о коме не бих могао дати боља обавештења, него о себи самом; и почесто сам пожелео да могу то учинити цигло једном речи, па да буде доста. Ово је био једини тренутак и једина прилика у мом животу, кад сам могао то урадити у неком циљу; — како је Шекспир лежао на столу, то сетивши се да сам и ја у његовим књигама, узех Хамлета, па отворивши одмах призор са гробарима у петом чину, ставих прст на Јорика и примакох књигу графу, не мичући никако прст са имена — *Me voici!*¹⁾ рекох му.

Да ли је помисао на лубању сиротог Јорика потисла из памети графове присутност моје рођене лубање, или каквом је мађијом он прескочио низ неких седам или осам стотина година, не мења ствар; — очевидно Француз боље схвата него што склапа; — ја се не чудим ничем на свету, најмање овоме; тим мање, што је један од првака у нашој цркви, чију чистоту и очинске осећаје ценим у највећој мери, пао у исту погрешку у истом случају. — „Он не може поднети“, рече он, „да загледа у беседе које је написао шаљивац краља од Данске“ — Добри мој лорде! рекох му; али има два Јорика. Јорик, на кога мисли ваше господство, умро је и сахрањен пре осам стотина година; он је успевао на Хорвендилусовом двору; — други Јорик сам главом ја, који нисам успео, мој лорде, ни на каквом двору. — Он задрма главом. — По Богу! рекох му, па ви тако можете, мој лорде, помешати Александра Великог са Александром Коперсником.²⁾ — То је свеједно, одговори он. —

— Кад би Александар Македонски могао обрлатити ваше господство, рекох ја, уверен сам, да ваше господство не би тако говорило.

¹⁾ „Ево ме!“

²⁾ Који ради с бакром. Ово име као супротно онеме првome који је носио само један човек.

Али сиромах граф де Б*** паде у исту заблуду. — *Et Monsieur, est-il Yorick?* повика граф — *Je le suis, рекох ја, — Vous? — Moi — moi qui ai l'honneur de vous parler, Monsieur le Comte, — Mon Dieu!* рече он загрливши ме — *Vous êtes Yorick?*)

Одмах нато граф метну у џеп Шекспира и остави ме самог у соби.

ПУТНИ ЛИСТ.

ВЕРСАЉ.

Нисам могао појмити, што граф де Б*** оде тако нагло из собе, а још мање сам могао појмити, што је метнуо Шекспира у џеп. — *Тајне које се саме морају одго- нунуши не вреде губишња времена које се ушроши на до- мишљање о њима;* боље је читати Шекспира; еле узевши *Много више низашњо* одмах се преместих са столице, на којој сам седео, у Месину у Сицилији и толико се занех Дон Педром и Бенедиктом и Беатричом, да нисам ни мислио на Версаљ, графа или путни лист.

Драга гнхкости човечјег духа, кад је он у стању од једном подати се варци која извара тешке тренутке ишчекивања и бриге! — Одавно — одавно били би ми избројани дани, да нисам већи део њих ходио по том чаробном тлу. Кад ми је пут храпав за ноге или стрмен за снагу, сврнем с њега на коју меку, кадивену путању, коју ми је машта посула ружиним пупољцима од милине; па пошто прођем мало њоме, вратим се ојачан и освежен. — Кад ме јади сколе, па се на белом свету немам где склонити, ударим новим правцем; — оставим свет, — и почем су ми едисејска поља познатија од неба, то изнудим, као Енеј, себи улазак у њих. — гледам га како се срета са сетном сенком своје остављене Дидоне, и нисам се упознао; — гледам како увређена душа махне главом и ћутећи се обрће од проузроковаоца своје патње и срамоте; — моји се осећаји губе у њеним и у оним нежностима због којих сам се навикао да је жалим, кад сам био у школи.

) А господин је Јорик?" — „Главом.“ — „Ви"? — „Ја“ који имам част говорити с вама господине графе“. — „Господе Боже, ви сте Јорик?"

Зацело што није блудити празном сенком, ниши се човек узнемирује напразно шиме: — он чешће ради тако, ослањајући се за излазак из својих узбуђења једино на разум. — Поуздано могу рећи за себе, да никад нисам био у стању победити ни једно једино рђаво осећање у свом срцу тако одлучно, него кад сам, што брже могу, позвао у помоћ какво мило и благо осећање да обори оно на његовом рођеном тлу.

Кад стигох до краја трећег чина, граф де Б*** уђе са мојим путним листом у руци. *Monsieur le Duc de C****, рече граф, тако је исто добар пророк, смем рећи, као што је државник. *Un homme qui rit, рече херцег, ne sera jamais dangereux.*¹⁾ — Да није било за краљевог шаљивца него за кога другога, додаде граф, не бих га могао добити за ова два сахата. — *Pardonnez-moi, Monsieur le Comte,*²⁾ рекох ја — ја нисам краљев шаљивац. — Али ви сте Јорик? — Јесам — *Et vous plaisantez?*³⁾ — Одговорих му да се одиста шалим — али нисам за то плаћен — то је чисто на мој рачун.

Ми немамо шаљивца на двору, *Monsieur le Comte*, рекох му; последњи кога смо имали, био је за распусне владе Карла II — од тог доба наше су се нарави поступно толико гладиле да је наш двор пун родољуба, који једино желе части и благостања својој земљи — а наше су госпе тако чедне, тако без мрље, тако добре, тако богобојажљиве — да шаљивац нема ничег за шалу. —

Voilà un persiflage! повика граф,

ПУТНИ ЛИСТ.

ВЕРСАЉ.

Почем ми је путни лист гласио на све помоћнике намесничке, намеснике и заповеднике градова, на генерале, судије и на све судске извршитеље, да пусте Г. Јорика, краљевог шаљивца и његов пртљаг мирно путовати — признајем да ми је ликоване што

1) „Човек који се смеје, неће никад бити опасан.“

2) „Опростите ми, господине графе.“

3) „И ви се шалите?“

добих путни лист било немало помућено улогом коју сам по њему играо. — Али на овом свету ничег нема непомешаног; неки од наших најозбиљнијих богослова тврдили су чак да и саму сласт прати уздах — и да се и највећа за коју су знали, свршава, обично, нечим једва бољим од грчења.

Сећам се, како озбиљни и учени Беворискијус, у свом Тумачењу покољења од Адама, са свим природно прекида усред једне примедбе, да би известио свет о пару врабаца, на спољној оплати свога прозора, који га је узнемиравао за све време док је писао и на послетку га потпуно одвојио од његових родословља.

— Чудно! пише Беворискијус; али су чињенице поуздане, јер сам их ја из радозналости записивао својим пером једну по једну; — али ме је мужјак, за кратко време док сам могао довршити другу половину ове примедбе, одиста прекидао понављењем својих миловања двадесет и три пута и по!

Како је милостиво небо, додаје Беворискијус, својим створовима!

Злосрећни Јориче! најозбиљнији од твоје браће могао је написати васцелом свету ово, што теби тера румен у образе кад га преписујеш, у својој соби чак.

Али то не спада у моја путовања. — С тога два пут — два пут молим за опроштај.

НАРАВ.

ВЕРСАЉ.

— Па како вам се чине Французи? рече граф де Б***, пошто ми је уручио путни лист.

Читатељ може мислити, да се после тако обавезног доказа предусретљивости, нисам нашао у неприлици шта ћу лепо одговорити на питање.

— *Mais passe, romi celu.*) — Говорите слободно, рече он, да ли налазите у Француза сву ону уљудност коју нам свет чини част придавати? — Нашао

{¹ „Али макејмс се тога“.

сам све, рекох му, што потврђује то. — *Vraiment*, рече граф, *les Français sont polis.*¹⁾ — До претераности, одговорих ја.

Графу застаде код речи *преишераноси!* По њему се под њом више подразумевало него што сам ја рекао. Бранио сам се подуже како сам могао против тога. — Он није попуштао, да ја имам неку примисао, и наваљивао је да је слободно искажем.

— Ја мислим, *Monsieur le Comte*, рекох му, да човек има известан опсег, као и какав инструмент; и да друштени и други обзири имају редом прилике за сваки кључ у њему; еле ако дакле почнете неки глас сувише високо или сувише ниско, наступиће празнина у горњем или доњем делу, ред у складу неће се испунити. Граф де Б*** није се разумевао у музици, те зажели да му то објасним некако друкчије. Углађен народ, драги мој графе, рекох му, задужиће сваког: а поврх тога, уљудност сама по себи, као лепи спол, има толико дражи, да се не може преваљити преко срца па рећи да ће од ње потећи зло; међутим, мислим, има извесна граница савршености до које је човек, уопште узевши, кадар достићи: — ако је пређе, он пре мења особине него што их стиче. Не упуштам се да кажем колико се ово односи на Французе, поводом ствари о којој говоримо; — али ако би се десило Енглезима, у напредовању њихове углађености, да достигну ону учтивост којом се одликују Французи; ако не бисмо при том изгубили *politesse du coeur*, која наводи људе на човекољубиве поступке пре него на предусретљиве — изгубили бисмо бар ону разговетну разноликост и оригиналност нарави, што их одваја не само једног од другог него приде и од целог осталог света.

Имао сам у џепу неколико шилинга краља Вилема, углачаних као стакло; и предвиђајући да ће ми устребати да очигледно представим своју претпоставку, узех их у руку, кад дођох довде:—

Погледајте, *Monsieur le Comte*, рекох, уставши и положивши их на сто пред њега, — звецкајући и

1) „У истину, Французи су углађени.“

трљајући се један од другог неких седамдесет година у џепу час овог час оног, они су постали толико једнаки да једва можете разликовати један шилинг од другог.

Енглези, као стари новац, ван течаја, пролазећи кроз мало руку, одржавају првобитни ков, који им је дала танана рука природина; — они нису под руком тако пријатни — али у замену, натпис је тако читак, да на први поглед видите чију слику и име носе. — А Французи, *Monsieur le Comte*, додадох (желећи ублажити што рекох), имају толико одлика, да се могу лишити ове: — они су часни, срчани, племенити, оштроумни и складни да им пара под небом нема; — ако имају какву ману — одвише су озбиљни.

— *Mon Dieu!* викну граф, уставши са столице.

— *Mais vous plaisantez*, рече он, поправљајући свој узвик. — Ја бејох ставио руку на груди, па са свом важном збиљом стадох га уверавати, да је то моје утврђено мишљење.

Граф рече да му је веома жао, што не може остати да чује моје разлоге, али је позван у овај сахат на ручак код *Duc de C****.

Али ако вам није далеко до Версаља да по вечерасте са мнош, молим вас, да ми, пре него што одете из Француске, учините задовољство да видим да сте променили мишљење — или на који га начин браните. Само, ако га браните, *Monsieur Anglais*, рече он, морате то чинити свом својом силом, јер имате цео свет против себе. — Обећам графу, да ће ми бити част вечерати код њега, пре него што се кренем за Италију, па се опростим.

ИСКУШЕЊЕ.

П А Р И З.

Кад сиђох пред гостионицу, вратар ми рече, да је нека млада женска, носећи једну кутију, мало час питала за мене. — Не знам, рече вратар, да ли је

отишла или није. Узех од њега кључ од своје собе и пођох уза степенице, а кад ми остаде још десетак степена до прага пред мојом собом, сретох је како лако силази.

То је била лепа *fille de chambre* с којом сам се шетао кејем de Conti; — Madame de R***, била ју је послала са неком наруџбином некој *marchande de modes*, на корак два од хотела de Modéne; па како сам ја пропустио да је одем поздравити, била јој је рекла да се распита, да не будем отишао из Париза; те ако је тако, да нисам оставио какво писмо за њу.

Почем је лепа *fille de chambre* била тако близу мојих врата, то се она врати и уђе у собу са мном на тренутак два, док је не напишем писамце.

Било је нежно тихо вече крајем месеца маја — црвене као вишња завесе на прозорима, (исте боје као и на постељи), биле су сасвим навучене; — сунце је залазило и одсјајкивало је кроз њих тако ватрено на лице лепе *fille de chambre* — учини ми се, поруменела је; — па и сам поруменех, кад ми се то учини; — били смо потпуно сами; и то ми натеџа нову румен пре него што прва би и прође.

Има нека врста угодљиве упола грешничке румени, где је крв већи кривац од човека; — срце ја плаховито шаље а врлина лети за њом — не да је позове натраг, него да начини осећај још слађи живцима: — она јој се придружује.

Али нећу да описујем то; — осетих најпре у себи нешто што није у строгом складу са лекцијом о врлини коју сам јој прочитао прексиноћ. — Тражио сам неких пет минута лист хартије; — знао сам да га немам. — Дочепам перо. — Оставим га — рука ми дрхти: враг је ушао у мене.

Знам као и сваки други, да је враг противник који побегне од нас, ако му се одупремо; — али ја му се, уопште ретко одуширем: из страха да ћу, и ако изиђем као победник, изићи са раном из борбе; тако се одричем ликовања за љубав своје безбед-

ности и, место да мислим како ћу натерати њега у бегство, обично натерам самог себе.

Лепа *fille de chambre* приђе сасвим уз писаћи сто, по коме сам ја тражио хартију — подиже најпре перо које сам ја био бацио, па се понуди да ми придржи мастионицу; она се понуди тако љупко, хтедох примити — али се не усудих; — ничег немам, драга моја, рекох јој, на чем бих писао. — Па напишите, рече она, просто ма на чем.

Таман хтедох узвикнути: Па онда ћу, лепото девојко, написати на твојим уснама!

Учиним ли то, рекох, пропао сам; — узмем је дакле за руку поведем вратима и замолим је, да не заборави лекцију коју сам јој био дао. — Она рече, зацело неће; — и, изговоривши то с неком озбиљношћу, обрну се и положи обе своје руке склопљене у моје; — било је немогућно не стиснути их у таквом положају; — хтедох их пустити; — и све време док сам их држао, борио сам се у себи против тога, — а држао сам их непрестано. — После два минута увидех да ми ваља поново бити исту битку; — и осетих како ми ноге и сви удови дрхте на ту помисао.

Доњи крај постељин био је лакат и по од места где смо ми стајали. — Ја сам још једнако држао њене руке — (а како је то испало, не умем казати), али нити сам јој тражио — нити сам је повукао — нити ми је пала на ум постеља; — тек испаде да се ми обретосмо седећи на постељи.

— Баш да вам покажем, рече лепа *fille de chambre*, моју кесицу коју сам данас начинила, да држим у њој вашу круну. Еле она завуче руку у свој десни џеп, који је био поред мене, и пипала је тамо неко време, — па онда у леви. — „Биће да ју је изгубила“. — Никад не поднесох ишчекивање мирније; — на послетку нађе је у десном џепу; — извади је оданде; — била је од зелене тафете, са танким прошивеним порубом од белог сатина, и таман велика за једну круну; даде ми је у руку; — била је

лепа; — и ја је подржах десетак минута, а длан моје руке лежао је на њеном крилу — погледао сам час на кесу, а час укусо.

Два три набора на моме колиру беху се отшила; лепа *fille de chambre*, не говорећи ништа, извади свој мали шиваћи прибор, удену иглицу и заши ми их. — Увидех да ће то ставити на коцку славу тог дана; и док је она, пришивајући, махала ћутећи руком тамо амо око мога врата, осетих како се тресе ловор који ми је машта око чела савила.

Кајиш јој се беше у ходу одрешо, и копча јој на ципели хтеде спасти. — Погледајте, рече *fille de chambre*, подигнувши ногу. — Шта сам могао, душе ми, него да јој у размену, прикачим копчу и увучем кајиш... — урадих то пренагло — то неизбежно избаци лепу *fille de chambre* из равнотеже — па — тада

ПОБЕДА.

Да — па тада — ви, који, слеђене главе а млака срца, можета у прах обратити или прикрити своје страсти, реците ми, какво је сагрешење, што их човек има, и зашто је друго његов дух дужан одговарати духовном оцу до како се владао под њима?

Ако је природа ткала своје ткање милоште тако, да су неки конци љубави и пожуде заједно проткани у комаду — мора ли се цело ткање поцепати, да би се кончић ишчупао? — Ишибај ми такве стојике, велики управитељу природин! рекох себи: — где му драго поставило твоје провиђење на искушење моје врлине — каква драго да је опасност по мене — каква драго да је мој положај — пусти ме да осетим потресе који отуд потичу, и који ми припадају као човеку — па ако њима узвладам као честит човек, ослањам се на твоју правду да оцени; јер си нас ти саздао, а не ми сами.

Кад сврших ову беседу, подигох за руку лепу *fille de chambre* и изведох је из собе; она је стојала поред мене док не закључах врата и не метнух

кључ у џеп — *па шада* — кад победа би обезбеђена — а не пре, притиснух уста на њен образ и узевши је опет за руку, отпратих је безбедну до врата гостионичких.

ТАЈНА.

П А Р И З.

Ако човек познаје срце, знаће, да ми је било немогућно вратити се одмах у своју собу; — то би било додирнути хладну дирку у сниженој терци при крају музичког комада, при коме су заиграли сви моји осећаји: — с тога, кад пустих руку лепе *fille de chambre*, застадох неко време на гостионичкој капији зазјавајући у сваког што прође — и домишљајући се о њима, док ми се пажња не устави на једном једином предмету који би постидео ма какве врсте нагађања о себи.

То је била подугачка прилика са филозофским, озбиљним препланулим лицем, која је спокојно пролазила улицом, обрћући се натраг од прилике на шест корака горе и доле од гостионичког уласка; — човеку је могло бити око педесет и две — под мишком носио је кратак штапић — обучен је био у загасито сив капут, прсник и панталоне одело; као да је служило годинама, па ипак је било чисто; на целом њему се видело нешто од смерне *propreté*. По том што је скидао шешир и по начину на који је ословљавао много њих успут, видех да он мол *за милостињу*: извадих дакле су два из џепа да му *спремне дам*, кад му буде ред да се обрати мени. — Он прође поред мене и не затражи ништа — а међутим на пет корака даље замоли неку ситну женицу да му удели. — Од нас двоје ја сам пре лично, да ћу дати нешто. — Таман је свршио стом женом, а већ скиде шешир другој која је долазила истим путем. — Неки постарији господин ишао је лагано — а за њим један омлађи живахан. — Он их пусти

обојицу да прођу и не затражи им ништа: ја остадох посматрајући га једно пола сахата, а за то време је он прошао дванаестак пута тамо амо, и видео сам да без промене изводи исти смер.

У овоме су биле две чудновате ствари, које дадох моје мозгу посла, и то узаман: — прва је била та, што тај човек прича своју причу само лепом сполу; — а друга — какве ли је врсте била та прича, и каквог ли је рода била та речитост, која је размекшавала срца у жена, и за коју је он знао, да ће бити улудо огледати је на људима.

Биле су још две околности које су замршавале тајанственост: — једна је била, што је он свакој жени говорио на ухо оно што јој је имао рећи, и начином да је то изгледало пре као поверавање неке тајне него молба; — друга је била, што је свакад имао успеха. — Ни једну жену није ословио, а да она није извадила кесу и одмах му уделила нешто.

Никакав начин нисам могао пронаћи да објасним ову чудну појаву.

Била ми је задана загонетка да се забавим остатак вечери; попех се дакле у своју собу.

СТВАР ДУШЕВНА.

П А Р И З.

За мноме се устолице погостионичар, који уђе у моју собу да ми каже, да ћу се морати постарати за стан на другом месту. — Што то, пријатељу? рекох му, — Он ми одговори, да сам се ја био затворио с једном младом женском, читава два сахата, у своју спаваћу собу, а то је против реда у његовој кући. — Врло добро, рекох му, сви ћемо се тада растати као пријатељи — девојци је потаман — мени је потаман — али ви остајете како сам вас затекао. — То је било довољно, рече он, да убије глас његовој гостионици. — *Vous voyez, Monsieur,*¹⁾ рече он, показујући на дењи крај постеље, на коме смо ми

¹⁾ „Ви видите, господине!“

седели. — Признајем, да је то донекле изгледало као очевидан доказ, али како ми понос није допуштао, да се упуштам у појединости случаја, опоменух га да остави своју душу да мирно спава, као што ћу и сам учинити са својом те ноћи, а да ћу му, што му дугујем, платити о доручку,

— Ја се не бих обзирао, *Monsieur*, рече он, да сте имали двадесет девојака. — То је двадесет више, одговорих му, прекинувши га, него што сам икад рачунао. — Само, додаде он, да је то било јутром. — А зар разлика у дневном времену повлачи у Паризу и разлику у сагрешењу? — Повлачи разлику, рече он, у бруци. — Од свег срца волим ваљана разликовања; те не могу рећи да сам се преко мере разјарио на човека. — Разумем, потребно је, продужи гостионичар, да се странцу у Паризу укаже прилика, да купи чипке и свилене чарапе и наруквице, *et tout cela*; — и ништа није, ако нека женска дође са кутијом у руци. — Душе ми! рекох му, она је имала кутију; али нисам ни завирио у њу. — Па онда *Monsieur*, рече он, није ништа купио! — Ништа на белом свету, одговорих му. — Јер, рече он, могао бих вам препоручити једну која би вас услужила *en conscience*. — Али морао бих је видети још ове вечери, рекох му. — Он ми се дубоко поклони па изиђе.

Е сад ћу ликовати над тим *maître d'hôtel*-ом, узвикнух. — Па шта онда? Онда ћу му показати да знам како је низак и прљав. — Па шта онда? Шта онда? — Тицало ме се сувише, те не бих могао рећи, да је то других ради, — не нађох какав добар одговор — било је више мрзовоље него начела у мом смеру, и огади ми се још пре извршења.

После неколико минута *grisette* уђе са својом кутијом чипака. — Свеједно, нећу купити ништа, рекох у себи.

Grisette ми хтеде показати сваку ствар — ја се показах пробирач: она се учини да то не примећује; већ отвори своје мало слагалиште и разастре све своје чипке, једну по једну, преда ме — разви их

и сави их опет једну по једну са најстрпљивијом услужношћу. — Могу купити — или не купити — она ће ми продати ствар колико даднем за њу; бедном створењу као да је било стало пошто пото да заслужи коју пару, па се пастило да ме приволи и то не начином, који би изгледао срачунат, колико осетих да је прост и умиљат.

Ако човек нема нешто честите лаковерности, тим горе; срце ми омекша, и ја напустих своју другу одлуку онако мирно као и прву, — што бих казнио једног због преступа другога? Ако ти плаћаш данак томе душманину гостионичару, помислих, гледајући јој у лице, тиме ти је горчи хлебац.

Да сам имао само четири златника у своме џепу, опет не бих устао и показао јој врата пре него што бих издао три од њих за пар наруквица.

— Гостионичар ће поделити добит са њом; — не мари — тада сам само платио колико је какав убоги ђаво *плашио* пре мене за једно дело, које он не би *могао* ни извршити, нити помислити на њ.

ЗАГОНЕТКА.

П А Р И З.

Кад Ла Флер уђе да ме послужује за вечером, рече ми како је жао гостионичару, што ме је увредио замоливши ме да тражим други стан.

Човек који цени вредност доброг ноћног одмора, неће лећи са срџбом у срцу, ако се може помоћи. — Рекох дакле Ла Флеру да поручи гостионичару, да је и мене жао, што сам му дао повода: — а можете му рећи, ако хоћете, Ла Флере, додадох, да ако она млада женска опет дође, нећу је примити.

То је била жртва не њему, него мени, пошто сам био одлучио, искобељавши се с тешком муком, да се више не излажем опасности, већ да одем из Париза, ако буде могуће, са некрњеном врлином како сам дошао.

*C'est déroger à noblesse. Monsieur,*¹⁾ рече Ла Флер, поклонивши ми се до земље, рекавши то. — *Et encore Monsieur,* рече он, може променути своје осећаје — те ако му се (*par hazard*) прохте да се позабави, — Не налазим забаве у том, рекох, прекинувши га. —
— *Mon Dieu!* рече Ла Флер — и уклони се.

После једног сата он се врати, да ми помогне при легању, и био је ужурбанији него обично: нешто му је било на врх језика да ми каже, или да ме упита, а никако да изиђе; нисам могао замислити шта би то било, а нисам се богме 'много ни мучио да изнађем, имајући куд и камо замашнију загонетку у глави о оном човеку који је просио пред гостионичком капијом. — Не знам шта бих дао, да сам је могао пронаћи, и то не из радозналости — она је уопште тако низак подстрек за истраживање да не бих платио да је задовољим ни два суа, — Него тајна, премишљао сам, која тако брзо и тако поуздано омекша срце сваке женске на коју се наиђе, на послетку биће тајна као и мудрачев камен; да су нешто обе Индије моје, дао бих једну да дознам,

Превртао сам и обртао ствар готове целе ноћи у глави без икаква исхода; а кад се пробудих у јутру, осетих да ми је мозак узнемирен *сновима* толико колико ваљада никад није био ни мозак вавилонског краља; а не бих се устезао тврдити, да би она сплела и све мудре људе у Паризу, као и оне у Калдеји, кад би је хтели растумачити.

LE DIMANCHE.

П А Р И З.

Била је недеља; и кад Ла Флер уђе изјутра са мојом кафом, земичком и маслом био је тако накинђурен да га једва познадох.

Био сам уговорио у Монтреју да му дам нов шешир са сребрним пуцетом и опточен узицом и још четири златника *pour s'adoniser,*²⁾ кад стигнемо у Париз;

¹⁾ „То је огрешити се о отменост, господине“!

²⁾ „Да се нагизда“.

а сирото момче, морам му одати правду, начини права чуда отуд.

Био је купио сјајан, чист, подобар црвен капут и панталоне исте боје. — Од ношења није му ни за круну побијена цена, рече он. — Пожелех му да је на вешалима, што ми то каза. — Све је изгледало још ново новцато, те, иако сам знао да ствар није могла бити друкчија, ипак сам хтео наметнути својој машти, да сам купио све ново момку, а да није из *rue de Friperie*.

То је осетљивост која не задаје срцу никаква бола у Паризу.

Осим тога био је набавио леп плав сатински прсник чудесно извезен; — нешто, истина, похабан службом коју је вршио, али је био очишћен; — злато обновљено и, укупно узевши, упадало је пре у очи него што се губило; — како још плаветнило није било дречеће, слагало се са капутом и панталонама сасвим добро: од оног новца био је он исцедио и нову кесу и пуце за кошуљу и још искамчио од *fripier*-а златне подвезице за панталоне. — Био је набавио муселинске наруквице, *bien brodées*, за четири ливре од свог новца — и пар белих свилених чарапа за других пет — а поврх свега, природа му је била дала лепо лице, што га ни паре није стало.

Он уђе у собу тако накићен, са косом очешљаном по првој моди и са лепим *bouquet*-ом на прсима; — једном речи свака стварчица на њему изгледала је тако празнична, да ми на један пут прође кроз главу, да је недеља; — па спојивши обоје, у часу ми паде на ум, да је милост коју ми је уочи тога дана желео измолити, била да проведе тај дан као што га у осталом сваки проводи у Паризу. Тек што то заумих, а Ла Флер, са крајном понизношћу, али уверена изгледа да му нећу одбити, замоли ме да га пустим тога дана *pour faire le galant vis-à-vis de sa maîtresse*.¹⁾

А баш ту исту ствар намеравао сам ја учинити *vis-à-vis* Madame de R***. — Тога ради био сам за-

¹⁾ „Да се удвара својој драгани.“

држао *penise*, и моју таштину не би мучило, кад бих имао слугу тако лепо обученог као Ла Флера да се попне остраг: никад ми у незгоднији час не би пало да га немам.

Али ми морамо *осећати* а не расправљати у оваквим неприликама — синови и кћери службе отуђују своју слободу, али не и своју природу, својим уговорима; они су од крви и меса и имају своје ситне таштине и прохтеве у сред свога кућног затвора као и њихове госе; — нема сумње на своје самопрегоравање ставили су они цену — и њихова очекивања су тако неразумна, да бих их често обмануо, само да својим положајем они нису толико у мојој власти, да им то урадим.

Припази! Припази, ја сам твоји слуга — од једном ми разоруџа сву господарску власт. —

— Можеш ићи, Ла Флере! рекох му.

— А какву ли си то драгану, Ла Флере, рекох, могао изабрати за тако кратко време у Паризу? Ла Флер положи руку на груди, и рече да је то једна *petite demoiselle* код *Monsieur le Comte de V****. — Ла Флерово срце било је дружељубиво; и истину рећи о њему, пуштао је прилику да му измакне тако исто ретко као и његов господар; — еле овако или онако — али како — Бог ће га знати — упозна се он са *demoiselle*, на одморку на степеницама, док сам се ја бахтао око путног листа; па како сам ја имао доста времена да придобијем графа за себе, то је и Ла Флер умео удесити да му стигне да придобије девојку за себе. Породица изгледа, долази у Париз за тај дан, и он је уговорио да изиђе с њоме и са двоје троје служинчади графове на *boulevards*.

Срећан свет! бар један пут у недељи зна поуздано, да ће одбацити све бриге, па да ће одиграти, отпевати и одшалити сав терет мука, који притискује душу другом свету на земљи.

ОДЛОМАК.

П А Р И З.

Ла Флер ми остави нешто за забаву преко целог дана, боље него што бих сам умео прибавитиј или што би могло пасти на ум њему или мени.

Он ми је био донео кришчицу масла на виновом листу, а како је јутро било топло, и он имао поприлично да пређе док не донесе, затражио је био мало старе хартије, да је подметне између виновог листа и своје руке. — Како је то било довољно као тањир, бејох му рекао да остави на сто како је, па почем сам одлучио да не излазим никуд целог дана, наредих му да сврати код *traiteur*-а да ми поручи ручак, па да ме остави самог да ручам.

Кад сам појео масло, бацим винов лист кроз прозор, па хтедох то исто учинити и са оном старом хартијом — али заставши да прочитам најпре један ред, па кад ме то повуче и на други и трећи — помислим да вреди нешто више; затворим дакле прозор, па примакнувши столицу до њега, седнем и почнем читати.

Било је на старом француском из Раблеовог доба, и шта му знам, можда је баш он и написао, — било је уз то готским писменима и тако пожутело и истрошено влагом и временом, да би ме стало бескрајне муке, да се колико толико разазнам. — Бацим на земљу, па напишем писмо Евгенију; — па узмем опет и станем мучити своје стрпљење наново — па, да бих га полечио, напишем писмо Елизи. — Још једнако ме је привлачило, и тешкоћа да разумем само је увећавала жељу.

Донеше ми ручак, па пошто сам разведрио дух боцом бургундског вина, опет навалих; — и понова сам пиљио два три сахата са дубоком пажњом као Грутер или Јаков Споннад каквим бесмисленим натписом; учини ми се да сам пронашао смисао; али да будем поуздан, најбољи ће пут бити, смислих, ако то преобратим на енглески језик, те да видим

како ће тада изгледати; — дам се дакле на тенане на посао, као што чини доколан човек, Напишем по коју мудру изреку — прошетам се при том једаред дваред — погледам кроз прозор на поље како је у свету; било је већ девет у вече а ја таман сврших; — онда почнем и прочитам следеће.

ОДЛОМАК.

П А Р И З.

— Еле, будући је бележникова жена с толиком ватром спорила ствар са бележником, — баш бих желео, рећиће бележник (бацивши на земљу пергамент) да је овде сад неки други бележник само да састави и овери ово писмено.

— А шта бисте онда урадили, Monsieur, рече она нагло уставши. — Бележникова жена била је журава прзница, и бележник помисли да ће бити добро да избегне буру благим одговором. — Отишао бих, одговори јој он, до постеље. — Отићићеш ти до врага, одговори бележникова жена.

Међутим се десило да је у кући била само једна постеља, јер друге две собе нису биле намештене, као што је то обичај у Паризу, те бележник, коме није пуцало срце да легне у исту постељу са женом, која га је мало час послала ни пет ни шест до врага, изиђе са шеширом, штапом и кратким огртачем, јер је ноћ била јако ветровита, и упути се на кратко насађен ка *Pont Neuf*.

Од свих мостова који су икад били саграђени, цео свет који је прошао преко *Pont Neuf* мора признати, да је то најотменији — најлепши — најутледнији — најлакши — најдужи — најшири који је икад везивао копно са копном на површини овог земно-воденог шара.

(По овом изгледа да писац одломка није био Француз.)

Највећа мана за коју му богослови и доктори са Сорбоне могу пребацивати јесте та, што, ако је

ветра, само колико у капу стаје, у Паризу, или око Париза, овде се већма бутохулно псује *sacre Dieu*, него игде на ком тргу целе вароши — а богме са добрим и убедљивим разлогом, *Messieurs*; јер он навали на вас, не вичући вам *garde d'eau*, и са тако непридвиђеном силином, да од оно мало њих који пролазе туда са шеширом на глави, једва ако један на педесет немадне зажалити за двема ливрама и по, колико је пуна његова вредност.

Сиромах бележник, баш кад је био према стражару, и нехотице хтеде придржати штапом свој шешир, али како га подиже, врх штапа закачи узицу на стражаревом шеширу и пребаци га преко врхова ограда правце у Сену.

— *То је неки опак вејшар*, рече неки лађар дохвативши га, *који не духну никоме ништа добро.*

Стражар, будући Гаскоњац, с места засука своје бркове и узе на око својом аркебузом.

Аркебузе су се у то доба испаливале стењаком, а како се светиљка од хартије некој баби на крају моста беше угасила и она узајмила од стражара стењак да је запали: — то Гаскоњац доби тренутак времена да му се расхлади крв и да обрне случај боље у своју корист. — *То је неки опак вејшар*, рече он и скиде бележников дабров шешир, правдајући узапћење лађаревом изреком.

Сиромах бележник пређе мост и пролазећи улицом de Dauphine ка Faubourg St. Germain, јадиковао је успут овако:

— Баш немам среће, те немам! рече бележник, — целог свог века играчка сам буре — родио сам се да подносим писку злих језика против себе и свога заната, где се год окренем — натеран сам црквеним громом на женидбу са помамном женом — гоњен сам од своје куће домаћом олујом и лишен сам свога добра олујом високе власти — осуђен овако гологлав на овој ветровитој ноћи на милост и немилост прилива и одлива пуких случајева — где да положим

своју главу — бедни човече! који ли ветар са двадесет и две тачке земљине кугле може духнути нешто добра теби, као осталим твојим ближњима?

Кад је бележник пролазио неким мрачним пролазом тугујући овако, нечији глас довикну некој девојци и заповеди јој да отрчи до најближег бележника. — Почем је бележник био тај најбижи, користи се он својим положајем, пређе пролазом до врата, па кад прође кроз неки старински салон, уведоше га у једну велику собу, у којој није било ничег до дугачког војничког копља — оклопа — зарђалог старог мача и кајиша, све повешано на једнаким одстојањима на четири разна места на зиду.

Неки стари човек, који је некад био отмен и, осим ако пропаст имања не мрчи и крв, остао отмен и дан дањи, лежао је подупревши главу у постељи; мали сточић са запаљеном свећом био је поред њега а уза сам сточић столица: — бележник се посади на њу; па извадивши своју мастионицу и табак два хартије што је носио у џепу, положио то пред себе, умочи перо у мастило, наже се грудима на сто и тако спреми све за писање последње воље отменог господина-

Авај! *Monsieur le notaire*, рече господин, дигнувши се мало, ја немам ничег да оставим што би вредело трошкова око оставштине, изузевши причу о себи, а не бих могао умрети на миру, ако је не бих оставио свету као завештање: добит отуд завештавам вама за труд што ћете је чути од мене; — та је прича тако необична, да сваки живи ваља да је прочита; — вашој кући донеће она срећу. — Бележник замочи перо у своју мастионицу. — Свемогућни управљачу сваког догађаја у моме животу, рече старац, погледавши озбиљно на више и дигнувши руке небу — Ти, чија ме је рука водила кроз сплет чудноватих пролаза до овог очајног призора, буди на помоћи изнемоглом сећању старог, слабог човека сломљена срца; — води мој језик духом твоје вечите истине, да би овај странац могао записати цигло

оно што стоји у оној књизи, по чијем ћу исказу, рече он, склопивши руке, бити осуђен или ослобођен! — бележник је држао врх пера између свеће и свога ока. —

То је прича, *Monsieur le notaire*, рече господин, која ће побудити сваку срдачност у природи; — смртно ће повредити човекољубље и дирнуће сажаљењем и срце окореле свирепости.

— Бележник се загреја жељом да почне и замочи трећи пут перо у мастионицу — а стари господин, окренувши се мало више ка бележнику, поче говорити у перо своју причу овим речима: —

— А где је наставак овога, Ла Флере, рекох му, кад он баш тада уђе у собу.

ОДЛОМАК И *BOUQUET*.¹

П А Р И З,

Кад се Ла Флер приближи столу и освети се шта ја хоћу, каза ми да има још само два листа од тога, њих је увио око дршке ките цвећа, да се боље држи, а њу је дао оној *demoiselle* на *boulevards*. — Онда те молим, Ла Флере, рекох му, пођи натраг њој у дворац графа де Б***, и види нећеш ли што моћи добићи. — Како да не, рече Ла Флер — и одлете.

После кратког времена сиромах момак врати се задуван са дубљим знацима разочарења на лицу, него да се одломак просто неповратно изгубио. *Juste ciel!* —) за мање од два минута, пошто се сирото момче последњи пут нежно опростило с њом — неверна драгана била је дала тај *gage d'amour*²⁾ неком слуги графовом — слуга некој младој шваљи, а шваља неком свирцу, са мојим одломком на дршци, — Зла срећа била нам је заједничка; — ја уздахнух — а Ла Флер као одјек добаци ми уздах; — Каква вероломност! узвикну Ла Флер, — Какав белај! рекох ја.

1) Кита цвећа. 2) „Праведно небо“. 3) „Залог љубави“.

— Не би ми било тешко, Monsieur, рече Ла Флер, да ју је изгубила. — Ни мени, Ла Флере, рехох ја, да сам је нашао.

Да ли је било тако или није, видеће се после.

МИЛОСТИЊА.

П А Р И З.

Човек који се пући или зазире да ступи у каквав мрачан ходник, може бити одличан и ваљан човек и вешт у стотину ствари; али од њега неће никад испасти добар сентименталан путник. — Не зарезујем пуно којекаквих ствари које смотрих усред бела дана по широким отвореним улицама. — Природа је стидљива, и мрско јој је пословати пред гледаоцима; али у понеком незапаженом кутку видећете јој по каткад само један кратак приказ, вреднији од свих осећања заједно у дванаестак француских комада — а међутим она су савршено лепа; кадгод дођем до неке ствари светлије од обичне, каква доликује проповеднику као и јунаку, ја обично узимам из ње своју проповед; — а што се тиче садржаја — „Кападокија, Понтус и Азија, Фригија и Памфилија“, — подносе као и све друго из Светог Писма.

Дугачак мрачан пролаз води из *Opéra Comique* у једну тесну улицу; њиме излазе оно мало њих који убого чекају *фијакер*,¹ или желе отићи мирно пешце кад се опера сврши. При крају пролаза према позоришту гори свећица, која вам не светли ни док прећете половину пута, него тек близу врата; — то је више за украс него од користи: гледате је као непокретну звезду најмање величине; она гори — али чини мало добра свету колико знамо.

Враћајући се тим пролазом сагледах, кад се приближих на пет шест корака од врата, две господе где стоје под руку леђима уза зид, и чекају, како ми се учини, *фијакер*; — почем су оне биле ближе,

¹ Кола под најам.

вратима, помислих, да имају прече право; с тога се стискох за лакат или нешто више од њих, и мирно заузех свој положај. — Био сам у црном и једва сам се примећавао.

Госпођа поред мене била је дугачка мршава прилика и могла је имати од прилике тридесет и шест; она друга истог стаса око четрдесет; ни по чем на њима није се могло пресудити ни да ли су удате ни да ли су удовице; — изгледало је, да су то две честите сестре весталке, нетакнуте миловањем, нескврњене нежним поздравом. Могао сам пожелити да их усрећим: — било је суђено да им те ноћи срећа дође с друге стране.

Неки тихи глас, са добрим склопом реченице и милозвучним падом при завршетку, замоли сестре да му заједнички уделе, тако им љубави божје. Учини ми се чудно, што просјак утврђује величину милостиње, и што свота ваља да буде дванаест пута већа него што се обично даје у мраку. — Оне се обе, изгледа, зачудише као и ја. — Дванаест суа! рече једна. — Новчић од дванаест суа! рече друга — и не одговорише ништа,

Сиромашак рече да не зна како би мање затражио од госпођа њиховог положаја; и приклони главу до црне земљице.

— Ех! рекоше оне — немамо новаца.

Просјак ућута тренутак два, па понови своје преклињање.

— Немојте се, моје лепе младе госпе, оглушити о мене. — На реч, честити човече! рече му млађа, немамо ситно. — Онда Господ нека вас благослови, рече сиромашак, и нека умножи оне радости које ви можете учинити другоме на крупно! — Приметих како старија сестра завуче руку у свој џеп. — Да видим, рече она, имам ли један су. — Један су! Дајте дванаест, рече молитељ; природа је била издашна према вама, будите ви издашни према сиромашку човеку.

— Бих, пријатељу, од свег срца, рече млађа, кад бих имала.

— Милостива лепото, рече он, обраћајући се старијој — од чега је другог до од ваше добротe и душевности ваше сјајно око тако умиљато, те наткриљује и саму зору у овом мрачном пролазу? И чега су ради маркиз de Santerre и његов брат толико помињали вас две пролазећи мало час овуда?

Обе госпе изгледале су јако потресене; и нехотице у исто доба обе завукоше руке у своје цепове, и свака одонуд извади по новчић од дванаест суа.

Препирка између њих и сиротог молитеља престаде — а настави се између њих самих, која ће од њих дати новчић од дванаест суа као милостињу; — и на крају распре дадоше обе, и човек оде.

ОДГОНЕТЉАЈ.

ПАРИЗ.

Ја похитах за њиме: то је био онај исти човек, коме сам се толико чудио на успеху у тражењу милостиње од жена пред гостионичким вратима; — а сад одједном открих његову тајну, или бар њену основу: — то је било ласкање.

Слатка есенцијо: како утољујеш жеђ природи! Како су одлучно све њене моћи и све њене слабости уза те! Како се слатко мешаш са крвљу и помажеш јој кроз најтеже узине и неравнине до срца!

Сиромашак човек, нескучен временом, улио је од тога овде поприлично; без сумне је, да је он имао начина дати у мањој мери за многе ненадне случајеве, на које је улицама наилазио; али како је он подешавао поправљајући, заслађујући, јачајући и угађајући — нећу мучити свој дух тим истраживањем; — довољно је, просјак доби два новчића по дванаест суа — а остало ће најбоље умети рећи они који су тиме добили много веће ствари.

П А Р И З.

Ми одмичемо у свету не толико чинећи услуге колико примајући их; узмете увелу гранчицу, посадите је у земљу, па је заливате. јер сте је посадили,

Monsieur le Comte de B***, просто с тога, што ми је указао љубазност у ствари с мојим путним листом, хтео је и даље ићи и указати ми и другу, за оно мало дана што је пробавио у Паризу, упознавши ме с неколико људи од положаја, а они ће ме представити другима и тако даље.

Постао сам господар своје *шајне*, баш кад ми је требало да бих обрнуо те части у неку корист; иначе бих, како бива обично, ручао или вечерао један пут или два пут, па, *преведавши* француске погледе и држање напросто на енглески, одмах бих увидео, да сам преотео *couvert*¹⁾ каквог занимљивијег госта; тако бих се дакле течајем морао одрећи свих својих места редом, просто из разлога што их не бих могао одржати. Али како је било, ствари нису испадале рђаво.

Имао сам част да будем представљен старом маркизу де Б***; у ранијим данима он се био одликовао неким незнатним витешким делима у *Cour d' amour* и од тог доба увртео је себи у главу ту мисао о копљима и мегданима — Маркиз де Б*** желео је да се мисли да та ствар постоји негде осим у његовом мозгу. „Волео би да се вине до Енглеске“ и много је распитивао о енглеским женама. — Останите где сте, преклињем вас, Monsieur le Marquis, рекох му — *les Messieurs Anglais* једва да измаме, већ и овако, који љубазан поглед од њих. — Маркиз ме позва на вечеру.

Monsieur П*** главни закупник, толико се исто распитивао о нашим порезима. Они су врло велики, слушао је. — Само кад бисмо знали, како да их наплатимо, рекох ја, дубоко му се поклонивши.

¹⁾ Тањир, трпежњак, нож, виљушка и кашика.

Кампанјери

Не бих никад био позван на концерте код Monsieur П*** из каквог другог разлога.

Био сам лажно представљен Госпођи де К*** као *esprit*, — Госпођа де К*** била је сама *esprit*: она је горела од нестрпљења да ме види и да ме чује кад говорим. Нисам био честито ни сео, а већ сам био начисто, да њој није било стало ни кршене паре, да ли ћу ја бити досетљив или нећу; — био сам примљен да бих се уверио да је она досетљива. Призивам небо за сведока, да ни један пут не отворих браву својих уста.

Госпођа де В*** клела се сваком живом кога је срела — „никад није водила кориснији разговор ни с једним човеком у свом животу“.

Три су доба у царовању француске жене: — она је каћиперка — за тим безбожница — за тим *dévotée*: царовање јој се за то време никад не губи, она једино мења поданике; кад су тридесет и пет година и више раселили из њених земаља робове љубави, она их насели робовима безверја, а затим робовима цркве.

Госпођа де В*** лебдела је између прва два доба: ружина боја бледела је нагло; — требало је да је она постала безбожница пет година пре него што сам имао част да јој се први пут поклоним.

Она ме посади на исту софу поред себе, да бисмо присније расправљали верско питање. — У кратко, Госпођа де В*** рече ми, да не верује ништа. — Казах Госпођи де В*** да то може бити њено начело, али сам уверен да не може бити за њено добро, ако поруши спољна утврђења, без којих не могу да појмим да се тврђава као њена може бранити; да нема опасније ствари на свету него за лепотицу кад је безбожница; да је дужност према моме вјерују, да не сакријем то од ње; — да, ево, не седим ни пет минута на софи уз њу, а већ ми се почели јављати прохтеви; — те шта би друго, ако не осећаји вере и убеђење које су они изазвали у њеним грудима, могло угушити те прохтеве, још док се не помоле?

— Нисмо ми драги камен, рекох, узевши је за руку; — и треба нам сваке могуће стеге, док се године у своје време не прикраду и не наметну нам их. — Али, драга моја госпођо, рекох јој, пољубивши је у руку — сувише је — сувише — рано.

Изјављујем да стекох глас у целом Паризу, како сам преобратио Госпођу де В***, — она је тврдила Гоеподину Д*** и опату М***, како сам ја за пола сахата изговорио више за откровење него што су све њихове енциклопедије наговориле против тога. — Био сам одмах уведен у *coterie* Госпође де В*** — и она помаче доба безбожништва за две године.

Сећам се, било је у тој *coterie*, у сред разговора у коме сам ја указивао на потребу *прапочејка*, кад ме млади граф de Faîneant повуче за руку у најдаљи кут собе, да ми каже како ми је *solitaire* сувише усправно прикачен око врата, — Требало је да буде *plus badinant*,¹ рече граф гледајући свој; али једна реч Monsieur Јориче мудроме. —

— И од мудрог, Monsieur le Comte, одговорих ја, поклонивши му се — довољна је.

Граф de Faîneant загрли ме с таквом ватром, с каквом ме никад жив човек није загрлио.

Три пуне недеље бивао сам мишљења сваког оног с ким сам се састајао. — *Pardi! ce Monsieur Yorick a autant d'esprit que nous autres.* — *Il raisonne bien*, рече други. — *C'est un bon enfant*, рече трећи.² — И по ту цену могао сам јести и пити и веселити се цело моје време у Паризу; али је то био нечастан *рачун*; — почех га се стидети. — То је била ропска награда; — сваки осећај части узбуни се против тога; — што сам се више пео, све ми се више наметао мој *просјачки начин* — што боља *coterie*; — то више питомача вештине — жудео сам за оним природиним: и једне ноћи, после најгнуснијег скрнављења себе самог пред пет шест различитих

¹) „Мало несташнији“. ²) „Бога ми, овај господин Јорик има толико духа, колико ми други.“ — Он суди добро. — То је добричина.“

људи, разболех се — одох те легох и наредих Ла Флеру да поручи коње за сутра у јутру, па да се путује у Италију.

МАРИЈА.

МУЛИН.

Никад досад не осетих шта је незгода од изобиља у ком год виду — путовати кроз Бурбоноа, најљупкији крај Француске — у сред бербанског клицања, кад природа сипа своје благо у свачије крило, а свачије око упрто на више — путовање при коме на сваком кораку музика даје глас за рад, те јој се сва деца радују носећи своје товарије грожђа: проћи кроз то са мојим осећајима који се пресипају и распаљују при свакој гомилици коју сретнем — а свака је од њих била претешка доживљајима.

По Богу! — то би напунило двадесет свезака; — а ја, авај! имам само неколико ситних страна на које морам згомилати — а још половину од тога мораће заузети сирота Марија, с којом се мој пријатељ Г. Шенди срео близу Мулина.

Прича коју је он причао о тој девојци болесне душе, много ме је дирнула при читању;¹ али кад стигох близу места где је она живела, прича ми се поврати тако снажно у глави, да се не могах одупрети подстреку, који ме нагони да сврнем за по миље са пута до села, где су јој становали родитељи, да бих се распитао о њој.

Тај је поход, признајем, личио на походе Витеза Жалосне Прилике не би ли наишао на мрачне доживљаје; — не знам истина откуд је, тек никад нисам толико свестан да имам душу, као кад западнем у овакве ствари.

Стара мати изиђе на врата; њен поглед ми исприча причу, пре него што је отворила уста. — Она је била изгубила мужа; он умре, рече она, од туге, што Марија помери памећу, имаће томе месец дана. Она се беше у први мах поплашила, додаде, да ће то одузети њеној сиротој девојци и оно мало свести

¹) Једна глава у Стерновом *Тристану Шенди*.

што је остало; али, баш на против, то је поврати јаче себи; — само, нигде јој нема станка. — Њена сирота кћи, заплака се она, тумара негде друмом —

Што ми било удара тако млитаво, кад пишем ово? и услед чега Ла Флер, коме је срце, изгледа, подешено једино за радост, пређе подланицом двапут преко својих очију, док је жена стојала и то нам причала? Махнух постиљону да окрене на друм.

Кад пређосмо пола миље од Мулина, на узаној странпутици што је водила у неки густиш, сагледах сироту Марију где седи под тополом. — Седела је налакћена на крило, а глава, поднимљена на руку, била је нагнута на страну: мален поток текао је поред дрвета.

Наредих постиљону да са чезама тера у Мулин — и Ла Флеру да ми поручи вечеру; а ја ћу за њим пешице.

Она је била обучена у бело и сасвим онаква како ју је описао мој пријатељ, осим што јој је коса висила расплетена, а пре јој је била покупљена у свилену мрежицу. — Тако је исто хаљини додала бледу зелену траку, која јој падала са рамена до кукова; о крају јој је висила свиралица. — Њена јој је коза била неверна као и драган; место ње била је узела псетанце које је везала узицом о појас: кад ја погледах на њено псето, она га повуче себи том узицом, — „Ти ме нећеш оставити, Силвијо“, рече му она. Погледах Марији у очи, и видех да она мисли више о свом оцу него о свом драгану или својој козици; јер кад изусти те, речи, сузе јој покуљаше низ образе.

Седох уз њу; и Марија ме пусти да јој их бришем својим рупцем, како су се котрљале. — Затим га оквасих својим рођеним сузама — затим њеним — затим својим — затим обрисах опет њене; — и чинећи то осетих тако неописано узбуђење у себи, да га, уверен сам, никаква веза материје и кретања не би могла објаснити.

Поуздано знам да имам душу; нити ме могу икакве књижурине којима су материјалисти окужили свет, убедити о противном.

МАРИЈА.

Кад Марија дође мало себи, ја је упитах, да ли се сећа бледог слабуњавог човека који је седео између ње и њене козе пре две године од прилике? Она ми рече, да је била јако узнемирена у то доба, али се опомиње из два разлога: — што је, и онако преболна, опазила како је та личност жали; и после, што му је њена коза украла рубац, па ју је она истукла због крађе; — она га је опрала, рече, у потоку, и носи га од тада свакад у џепу да му га врати за случај да се икад опет види с њиме, што јој је он, додаде, у пола обећао. Рекавши ми то, она извади рубац из џепа и даде ми га да видим; била га је лепо увила у винов лист и завезала наоколо лозицом; — кад развих, угледах Ш. извезено у једном крају.

После тога је она, рече ми, одлутала чак до Рима и обишла једном око цркве Светог Петра — па се вратила; — сама је нашла пута преко Апенина — пропутовала је целу Ломбардију без паре — и преко каменитих путова у Савоји без обуће; — како је то поднела и издржала, не уме ми рећи; — али *Бог ублажава вешар*, рече Марија, *осириженом јагњешу*.

— Острижено, одиста! и то до голе коже, рекох; и да си у мојој земљи, у којој имам кућицу, узео бих те у њу и заклонио те: јела би од мога хлеба и пила би из моје чаше; — био бих љубазан према твојој Силвију; — и у свима твојим бољкама и лутањима бдио бих над тобом и повраћао те; — кад би сунце зашло, читао бих своје молитве; па кад бих то свршио, ти би ми одсвирала своју вечерњу песмицу на својој свиралици, а тамјан моје жртве не би био гөрѐ примљен, што би одлазио небу заједно с тамјаном једног скрханог срца!

Природа се расплину у мени, кад то изустих; а Марија приметивши, кад извукох свој рубац, да је сав мокар, те се више не може употребити, навали да га опере у потоку. — А где ћете га осушити, Марија? рекох јој. — Осушићу га на недрима својим, рече она — чиниће ми добро.

— А зар вам је срце још топло, Марија? рекох ја.

Додирнух жицу о којој су висили сви њени болови — она се загледа у мене чежњивим неспокојством; па онда, не рекавши ни речи, узе свиралу и одсвира своју песмицу девици Марији. — Жица коју додирнух престаде треперити; — за тренутак два Марија се поврати — испусти своју свиралу — и устаде.

— Па куда ћете, Марија? — рекох јој. — Она рече, у Мулин. — Хајдемо, рекох, заједно. — Марија ме узе за руку и попусти узицу псу да би нам могао следовати — и тако уђосмо у Мулин.

МАРИЈА.

МУЛИН.

Иако мрзим поздрављање на трговима, ипак кад стигосмо до средине трга, ја се уставих да погледам последњи пут Марију и да јој кажем последњи пут збогом.

Марија, премда не висока, била је прелепа стаса; — туга јој је превукла поглед нечим што је једва било земаљско; — али женског је било још једнако; — и толико је много било у њој од свега за чим срце жуди, или за чим на жени замиче око, да, кад би се успомене икад избрисале из њеног мозга, и Елизине из мога, она би не само јела од мога хлеба и пила из моје чаше, него би Марија лежала на мојим грудима и била би ми као кћи.

— Збогом, сиротице, злехуда девојко! — Прими уље и вино које сажаљење једног странца, путника намерника, сипа на твоје ране; — онај који те је два пут ранио, може ти их једино за свагда исцелити.

BOURBONNOIS.

Ни од чега другога нисам у својој замисли очекивао такву веселу насладу мојих осећаја, као од овог путовања о берби кроз тај крај Француске; али ушавши у њ кроз ову капију туге, моји болови убише ми сваку вољу; у сваком призору весеља гледао сам Марију у позадини, како седи замишљена под својом тополом; и скоро стигох до Лијона, а још нисам могао бацити копрену на њу.

Мила осетљивости! непресахло врело свега драгоценог у нашим радостима, или вреднога у нашем јаду! ти окиваш свога мученика за постељу од сламе — а ти си то, што га дижеш до неба — вечити изворе наших осећаја — овде ти повлачим траг — и то је твоје божанство што се у мени миче; — не за то, што се у неком суморном и болесном тренутку *моја душа повлачи у се и сирепи од уништења!* — прост блесак речи! — него зато што осећам неке племените радости и племените бриге поврх себе — све проистиче из тебе, велики — велики саосећају света! који задрхтиш, чим једна влас са наше главе падне на земљу у најзабаченијој пустињи твоје творевине. — Понукан тобом, Евгеније развлачи завесе, кад мене спопадне чамотиња — слуша моју причу о појавама и тужи се на време због слабости својих живаца. Ти дајеш покаткад по део од тога најсуровијем сељаку који пролази најветровитијим планинама; — он налази растрзано јагње из туђег крда. — У том тренутку га видим, како се наслонио главом на тољагу и са сажаљивом наклоношћу гледа на то! — Ох, да сам дошао мало раније! сва му је крв и стекла! — и из његовог доброг срца лије крв!

Мир нека је с тобом, племенити пастиру! — Видим те, како одлазиш одатле као убијен — али ће твоје радости то уравнати: — јер ти је срећна колиба — и срећан ти је садруг — и срећни су јагањци који се играју око тебе.

ВЕЧЕРА.

Потковица с предње ноге рудњакове расклимата се у почетку пењања уз брдо Тарара, те постиљон сјаха, скиде је и метну у цеп; пошто се ваљало пети неких пет до шест миља, а на тог смо се коња поглавито ослањали, навалим ја, да се потковица притврди како се могне; али почем је постиљон био побацао клинце, те нам чекић у сандуку у колима није био од велике користи без њих, покорих се да пролужимо.

Није се био попео ни по миље, кад на неком камењару убоги ђаво изгуби и другу потковицу с друге предње ноге; тада ја сиђох са кола озбиљски; па смотривши неку кућу на четврт миље од прилике у лево, с великом муком приволех постиљона да тамо окрене. Изглед куће и свега око ње, кад јој се приближисмо, у брзо ме измири са неприликом. — То је био мали мајур, окружен виноградом око двадесет јутара и толиким истим од прилике пшеничним пољем, — а до саме куће, с једне стране, била је *potagerie*²⁾ од јутра и по, препуна свачег што благостање даје кући француског сељака; — с друге стране простирала се шумица која је давала што треба за покућство. Било је око осам у вече, кад стигох до ње — оставих дакле постиљона да се помогне како умедне, а сам уђох одмах унутра.

Породица се састојала из старог седог човека, његове жене и пет до шест синова и зетова са неколико њихових жена и њиховог веселог порода.

Сви су они седели око чорбе од сочива; велики пшенични хлебац био је усред стола, а по боца вина на оба краја обећавала је весеље за време вечере; — то је била гозба љубави.

Старац устаде да ме дочека и позва ме срдечно и са поштовањем да седнем за сто; срце је моје већ било село оног тренутка кад ступих у собу; посадих се дакле одмах као син породице; па да бих што пре стекао то обележје, с места узајмих од старца нож, дочепих хлебац, и одсекох себи позамашну

²⁾ „Градина.“

кришку; а кад то урадих, сагледах у свачијем оку доказ не само честите добродошлице, него добродошлице помешане са захвалношћу, што нисам изгледао да сумњам у то.

Откуд то? или реци ми, природо, шта је то, што ми иначе толико заслади тај залогај — и којој мађији дугујем, што ми је напитака, који повукох из њихове боце, био тако слadak, да га и дан дањи осећам на непцима.

Ако је вечера била по мом укусу — молитва која јој је следовала, била је још већма.

МОЛИТВА.

Кад вечера би повечерана, старац удари дршком свога ножа о сто, да би их позвао да се спреме за игру: оног часа кад знак би дан, жене и девојке појурише у стражњу собу да подвежу косу — а млади људи на врата да оперу лице и промене своје *sabots*;) за три минута све је живо било на пољаници пред кућом спремно да отпочне. — Старац и његова жена изиђоше последњи, па узевши ме у среду, посадише се на банак од бусена покрај врата.

Старац је био пре неких педесет година поприличан вештак на *vielle* — па и у садашњим годинама умео је доста добро колико устреба. Жена му је уз свирку певушила овда онда — па прекидала — па се опет придруживала своме староме мужу, а деца су им и унуци пред њима играли.

Тек у половини друге игре, кад је при неким прекидима изгледало да сви погледају на више, учини ми се као да назирем неко духовно узвишење, друкчије од оног које је узрок или последица обичне раздраганости. Једном речи, би ми као да сам смотрио да се *вера* меша у игру: — али како је никад нисам видео у таквој вези, држао бих и сад то за обману своје маште која ме вечито заводи, да старац не рече, чим се игра доврши, да је то њихов сталан обичај; и да он целог свог живота није отступао од правила, да после вечере изведе своју поро-

1) „Дрвена обућа“.

дицу на игру и весеље; јер налази, рече, да је радосна и задовољна душа најбоља врста захвалности небу, коју му неук сељак може одати —

— Или учен свештеник, рекох ја.

ЉИГАВА СТВАР.

Кад стигнете на врх брда Тараре, спуштате се правце Лијону: — збогом тада свако наглије кретање! Путује се с опрезношћу, а и боље је по осећања, да их човек не мори; еле ја уговорим са *voiturin*-ом — да не хита са својим двома мазгама и да ме здрава и читава у мојим чезама доведе до Турина кроз Савоју.

Сиромашни, трпљиви, мирни, честити народе! не страхуј: твојој сиротињи, благу твојих простих врлина, неће свет позавидети, нити ће упасти у твоје равни. — Природо! усред твојих збрка, ипак си свакад блага према недостацима које си створила: крај свих твојих великих дела око тебе, мало си оставила да даш било српу било коси — али томе малом делу дала си безбедност и заштиту; и драга су станишта под тим кровом.

Пусти заморенога путника нека псује до миле воље нагла кривудања и опасности твојих друмова — твоје стењаке — твоје окомке, — тешкоће уз брдо — ужасе низ брдо — непроходне висове — и бујице које ваљају собом грдно камење са врхова и закрчују њиме путове. — Сељаци су целог дана радили односећи такав један стењак између Светог Михаила и Мадане; и кад мој *voiturin* стиже до тог места, требало је два пуна сахата, док како тако не пређосмо; ништа друго није помагало, него стрпљиво чекати — била је влажна и бурна ноћ, те услед тога и услед задоцњења, *voiturin* би приморан да заустави, на пет миља од своје станице, успут код неке мале крчме пристојна изгледа.

Ја одмах заузех своју спаваћу собу — наредих да ми је добро наложе — поручих вечеру да захвалим небу што није горе, кад у том стигоше нека кола с једном господом и њеном слушкињом,

Почем друге спаваће собе није било у кући, газдарица, без много околишења, уведе њих у моју, говорећи им, кад уђоше унутра, да у њој нема никог до једног господина Енглеза; — да су у њој две добре постеље и једна преграда са трећом. Глас којим је говорила о тој трећој постељи, није казивао много за њу; — како му драго, она рече да су ту три постеље а и три госта, и, усуђује се приметити, господин ће учинити све да олакша ствар. — Не дадох ни тренутак госпи да се пусти у размишљања о том — него јој одмах изјавих да ћу учинити све што ми је у власти.

Како ово није довело до потпуног напуштања моје спаваће собе, осећао сам се непрестано као газда, који има право да узме на се улогу домаћина; — па замолих госпу да седне, приморах је на топлије седиште, наредих још дрва, рекох крчмарици да прошири намеравану вечеру и да нас обрадује најбољем вином,

Госпа се није била грејала ни пет минута на ватри, па се већ поче освртати и погледати на постеље, а што их је чешће погледала, све је збуњеније обртала очи; — осећао сам и за њу — и за себе: за мало часака, које њеним освртањем, које самим случајем, нађох се и сам толико збуњен колико је и сама госпа морала бити.

Што су се постеље, у којима је требало да спавамо, налазиле у једној истој соби, било је само по себи већ довољно да изазове све то; — али положај њихов (јер су оне стојале упоредо и тако на близу једна другој, да је између њих било размака само за малу сламну столицу) чинио нам је ствар још несноснијом; — уз то оне су биле намештене уз ватру; а испупчено огњиште с једне стране, а с друге стране поширока греда, која је преседала собу, направили су им били неку врсту заклона, који ни мало није био погодан по пристојност наших осећаја; — ако се још нешто могло додати томе, то је, што су обе постеље биле тако јако тескобне, да су нам

избиле из главе сваку помисао, да ће госпа и њена слушкиња моћи лећи заједно у једну или у другу; да се то могло или у једној или у другој, моје лежање поред њих, ствар истина не од оних које се желе, ипак не би била тако страшна, да машта не би могла без муке прећи преко ње.

Што се тиче оног заграђеног собичка, не нађосмо скоро никакве утехе у њему; то је била влажна хладна преграда, са пола разбијеним капцима на прозору, а прозор без окна и без уљане хартије да задржи ноћну ветрину, Нисам се много напрезао да спречим кашаљ, кад госпа тамо завири; и следствено ствар на дневном реду свела се на овај избор: — да госпа жртвује здравље својим осећајима, па да сама оде у ону преграду, а да остави постељу поред моје својој слушкињи — или да слушкиња оде у преграду, и тако даље.

Госпа је била из Пијемонта и имала је око тридесет година, и образе румене од здравља. Слушкиња је била из Лијона, имала је око двадесет и била је жива и окретна француска девојка, каква само може бити. — Тешкоће су искрсавале на сваком кораку — и препона од оног стењака на путу, који нас доведе до ове беде, — велика, како је изгледала док су је сељаци уклањали, — била је просто камичак према овоме што нам се сад испречило на путу. — Додаћу још само, да нам није олакшавало терет, који нам је притискао душу, то што смо се обоје стидели да саопштимо једно другоме оно што смо осећали у овој прилици.

Седесмо да вечерамо; и да смо имали жешће вино од оног што се може наћи у малој крчми у Савоји, не би нам се језици одрешили, док их невоља не би ослободила; — али госпа је имала неколико боца бургундског вина у својим колима, те посла своју *fille de chambre* за две; у том повечерасмо, те као остасмо сами, осетисмо у себи довољну душевну јачину да на једвите јаде отпочнемо, без околишења, разговор о нашем положају. Обртасмо од

сваке руке и претресасмо и посматрасмо у свима разним видовима нека два сахата, колико су трајали преговори; по њиховом истеку бише коначно утврђени чланови погодбе између нас по облику и по начину уговора о миру — и, како мислим, са толико савесности и тврде вере са обеју страна, као ма у ком уговору који је досад имао част да се преда потомству.

Чланови су били следећи;

Прво. Почем је право на спаваћу собу господиново — а он држи да је постеља до ватре најтоплија, то он наваљује да госпа прими то уступање.

Уважено од стране госпоине са том допуном да, будући су завесе на тој постељи од лаког провидног памучног платна и изгледају узане да се приљубе, *fille de chambre* затвори тај отвор, било повећим чиодама, било иглама и концем, таквим начином да се може сматрати као довољна ограда од господинове стране.

Друго. Захтева се са госпоине стране да *Monsieur* одлежи целу ноћ у својој *robe de chambre*.¹⁾

Одбачено: будући *Monsieur* није поседник никакве *robe de chambre*; он нема у својој торби ништа друго до шест кошуља и панталоне од црне свиле.

Помињање тих панталона од црне свиле измени сасвим овај члан — јер панталоне буду примљене као једнаке вредности са *robe de chambre*; следствено буде условљено и усвојено, да ја одлежим целу ноћ у својим панталонама од црне свиле.

Треће. Упорно је захтевано и условљено од госпе да, пошто *Monsieur* легне, и светлост се и ватра погасе, *Monsieur* не прозбори ни једну једину реч целе ноћи.

Уважено под претпоставком, да се господиново читање молитве неће сматрати као повреда уговора.

Само је једна тачка заборављена у уговору, а та је, којим ћемо начином госпа и ја бити обвезани

¹⁾ Собној хаљини.

свући се и лећи у постељу: — само је један начин постајао којим то да учинимо, остављам читатељу да га погоди, уверавајући при том да ће, ако не буде по себи баш од најукуснијих, то бити кривица до његове рођене маште — против које ово није моја прва жалба.

Еле, кад легосмо у постељу, да ли је то била новина положаја, или шта му драго друго, не знам, тек не могох склопити ока: покушах на једну страну, па на другу, па сам се превртао и претурао читав сахат после поноћи, док се природа и стрпљење не исцрпоше — о, Боже мој! рекох, —

— Повредили сте уговор, Monsieur рече госпа, која није тренула као ни ја. — Стадох је молити хиљаду пута за опроштење — али сам доказивао да то није било ништа више до узвик. — Она је остајала при своме, да је то права правцата повреда уговора. — Ја сам опет остајао при своме да је то предвиђено у додатку трећег члана.

Госпа никако није хтела попустити од свог гледишта, мада је била порушила своју ограду; јер у ватри распре чух како две три чиоде попадаше са завесе на земљу,

— Тако ми задане речи и части, Madame, рекох јој — испруживши руку из постеље као потврду заклетве. —

(Таман сам хтео додати, да се за живу главу не бих огрешио ни о најблажу замисао пристојности) —

Али *fille de chambre*, чувши да је између нас дошло до речи и побојавши се да се отуд, у даљем току, не изроде непријатељства, искраде се полако из своје преграде и, како је била помрчина као тес-то, увуче се уза саме наше постеље у онај тескобни пролаз који их је раздвајао, па пође напред таман толико, да се обрете у правој пружи између своје госпође и мене.

